LAISVĖ

Šiame numery:

JUOZAS BRAZAITIS
60

1964 — K. DONELAIČIO METAI BALANDIS NR. 34 (71)

TURINYS

A. Mažiulis: Juozas Brazaitis 1

Stasys Santvaras: Literatūros ir visuomenės žmogus 15

Juozas Brazaitis: Dvasinis lietuvio veidas Nepriklausomoj Lietuvoj 31

Faustas Kirša: Mano malda 40

Antanas Musteikis: Quo vadis, studentija? 41

Kazys Bradūnas: Tėvynė 48

Pavergtoje Lietuvoje 53

Laisvajame pasaulyje 58

Užgęsę kovotojai 59

Jeronimas Kačinskas: K. V. Banaitis 60

Dienų sąvartoje 62

Redaguoja — Redakcijos kolektyvas: Antanas Mažiulis, dr. Antanas Klimas ir dr. Antanas Musteikis

Redakcijos adresas — Į Laisvę, 56 Thomas Park, So. Boston, Mass. 02127. Telef. AN 8-7924

•

Viršelio vinjetė — dail. Telesforas Valius
Prof. J. Brazaičio foto — Vyt. Maželis

•

Administratorius — Vytautas Žiaugra
Administracijos adresas: Į LAISVĘ, 16 Bellaire Rd., Roslindale, Mass. 02132
Telef. FA 3-8278

Į LAISVĘ — TOWARD FREEDOM, Lithuanian quarterly. Address: 56 Thomas Park, Boston, Mass. 02127.

Business manager: V. Žiaugra, 16 Bellaire Road, Roslindale, Mass. 02132.

ADMINISTRACIJOS PRANEŠIMAI

Administracija dėkoja visiems tiems, kurie jautriai atsiliepė į paraginimą sutvarkyti savo prenumeratų sąskaitas. Administracija prašo ir tikisi, kad ir visi kiti, gavę paraginimo laiškus, nedelsdami atsilieps į prašymą.

■

Į LAISVĘ METINĖ PRENUMERATA:

JAV ir Kanadoje $3.00

Užsienyje $2.00

ATSKIRAS NUMERIS: Vienas doleris

■

Į Laisvę skaitytojai, pakeitę savo adresus, tuojau praneškite savo adresą administracijai.

■

Norintieji Į Laisvę žurnalą gauti oro paštu primoka faktines oro pašto išlaidas.

PROF. JUOZAS BRAZAITIS

LAISVĖ

Nepailstantį lietuvių besąlyginės kovos žmogų, buvusį Laikinosios Vyriausybės laikinąjį pirmininką ir Lietuvių Fronto vieną kūrėjų

profesorių JUOZĄ BRAZAITĮ,

sulaukusį šešiasdešimtis metų, sveikina ir linki ištvermės

Lietuvių Frontas

JUOZAS BRAZAITIS

Šešias dešimtis jo dienos lapų verčiant

Prabėgusios dienos

Juozas Brazaitis, tuomet dar Ambrazevičius,* tėvų džiaugsmui pirmą kartą pravirko 1903 m. gruodžio mėn. 9 d. Trakiškių k., buvusiame Kvietiškio vls., netoli Marijampolės. Taigi, ir jis sūduvis, kilęs iš tų Užnemunės apylinkių, kurios tautinio atgimimo kovai mums davė daugiausia šviesuolių, knygnešių. Jo tėvas buvo šviesus ūkininkas ir apsisprendęs lietuvis, kurio būde nebeslypėjo baudžiavų prislėgto žmogaus bruožai. Visi užnemuniečiai, anksčiau nei kiti atleisti iš baudžiavos, tuos baudžiavinius būdo bruožus dviems gentkartėmis anksčiau prarado nei kitų apylinkių lietuviai, todėl visų sūduvių būde pastebimas ryškesnis savarankiškumas ir "aš — žmogus". J. Brazaitis pradėjo mokytis dar rusų pavergtoje tėvynėje, bet baigė jau nepriklausomos Lietuvos gimnaziją 1922 Marijampolėje. Lietuvos Universitete apsisprendė lietuvių kalbos ir literatūros studijoms, pasirinkdamas Teologijos-Filosofijos fakultetą, kur tuo metu lietu-

vių literatūrą skaitė prel. J. Mačiulis-Maironis. Ir Maironis studentą J. Ambrazevičių sužavėjo ne tik lietuvių literatūros paskaitomis, su kuriuo jaunas studentas ginčijosi dėl K. Donelaičio hegzametro ir kitų autorių, bet sužavėjo ir sava asmenybe, todėl vėliau, tame pat fakultete užėmęs savo mokytojo Maironio lietuvių literatūros katedrą, prof. J. Ambrazevičius Maironiui daugiausia domės skyrė, apie jį daug rašė ir savo disertacijos tema Maironį pasirinko. Literatūros studijas J. Brazaitis baigė 1927; jas pagilino Bonos univ. 1931-32 m. pas prof. O. Walzelį, pasaulinio garso literatūros žinovą ir kritiką, kur buvo pakviestas dalyvauti ir uždarame prof. O. Walzelio literatūros seminare. Be pedagoginio darbo 1927-43 Kauno "Aušros" (mišrioje, vėliau mergaičių) gimnazijoje ir 1934-43 lietuvių literatūros paskaitų bei seminarų Vytauto D. universitete J. Brazaitis dar buvo 1939 Valstybės Teatro dramos repertuaro komisijos narys, 1939-40 turėjo pareigų Lituanistikos Instituto lietuvių literatūros skyriuje, buvo Valstybinei literatūros premijai skirti komisijose, nuo 1930 m. literatūros skyriaus patarėjas "Sakalo" leidykloje ir visos eilės literatūrinių konkursų komisijų narys, taip pat Švietimo ministerijos paskirtas 1935 Lietuvių Tautosakos Archyvo tarybos nariu, kur iki 1940 m. rudens jis buvo šios tarybos sekretorius.

Mokytojas ir profesorius

Nuo 1927 jis buvo Kauno "Aušros" mergaičių gimn. lietuvių kalbos ir literatūros mokytojas. Iš šio kasdieninio darbo išaugo ir jo vadovėliai: Literatūros teorija 1930 m. (dar iki šiol nesulaukusi geresnio pakaito), su J. Griniumi ir A. Vaičiulaičiu Visuotinės literatūros istorija I-II 1931-32 m. ir su A. Skrupskelienė ir A. Vaičiulaičiu Naujieji Skaitymai I-III 1936-38 m.; jie visi susilaukė papildomųjų laidų, buvo perspausdinti ir tremties mokyklai. Kiek geras buvo J. Brazaitis dėstytojas ir auklėtojas, geriausia liudija ta gili buvusiųjų jo mokinių pagarba jau Vytauto D. universitete, kurią nuolatos girdėdavome iš kitur atkly-

* Nepriklausomos Lietuvos metui Ambrazevičiaus pavardę dažnai rašau sąmoningai ne tik todėl, kad šią pavardę sukaktuvininkas dėvėjo, bet ir norėdamas išvengti neaiškumų bei maišaties. Tuo metu literatūrinius straipsnius Židinyje (ir dar tremtyje — Žiburiuose) J. Brazaičio slapyvarde pasirašinėjo visai kitas asmuo, o šiandien nevienas prof. J. Ambrazevičių ir ano meto J. Brazaitį ima draugėn suplakti.

dusieji, pagarba, kuri nekartą girdima ir tremtyje. Šiaip man nuo 1938 teko būti dažnu lietuvių literatūros proseminarų ir seminarų liudininku, kur "Aušros" mergaičių gimnazijos buvusios auklėtinės buvo tuojau atpažįstamos iš daug platesnio atžvilgio į literatūrą. Tuomet seminarų dalyviai pas mus ateinančiuosius dalyvius skirstydavome maždaug tokia seka: "Aušros" mergaitės (J. Ambrazevičius), Kėdainiai (J. Paukštelis), Pasvalys (Vl. Kulbokas), Rokiškis (J. Tarvydas) ir kt. vis mažiau ryškesni. Bet jų tarpe dar savotiška buvo išimtis, tai P. Būtėno mokiniai, išsiskyrę dideliu sakinio pažinimu ir per žodį ateiną į literatūros nagrinėjimą.

Nuo 1934 m. J. Brazaitis Vytauto D. universitete, tuomet buvusiame dvilypiame Teologijos-Filosofijos fakultete, skaitė lietuvių tautosakos ir lietuvių literatūros kursus. Džiaugiuosi buvęs jo klausytojas, nes jis man tikrai atskleidė lietuvių tautosakos gilmenas. Lietuvių tautosaką tuo metu man teko klausyti dvejų Vytauto D. universiteto dėstytojų: Humanitarinių mokslų fakultete — dr. J. Baldžiaus pagrindinai (8 sem. valandas ir pratybas) ir J. Ambrazevičiaus gal kiek daugiau epizodiškai. Kiek J. Baldžiaus lietuvių tautosakos ir etnologijos paskaitos buvo išdrikusios, be sistemos, tiek J. Brazaičio suglaustos, tiesiog "nežodingos", betgi jos perteikė naujausius Europos tautotyros ir tautosakos mokslo pagrindus, į kuriuos buvo neatplėšiamai įjungta ir lietuvių tautosaka. Tai buvo puikiai ir kruopščiai paruoštos, visada naujai papildomos ir labai griežtos sistemos paskaitos, kurių, nusivylę J. Baldžiumi, ateidavo paklausyti humanitarai lituanistai ir etnikai, jų tarpe R. Jablonskytė ir M. Alseikaitė-Gimbutienė, abi nusukusios vėliau į proistorę, bet pas J. Ambrazevičių dalyvavusios ir tautosakos pratybose. Ir turiu prisipažinti, kad tik J. Ambrazevičiaus paskaitos bei platesni su juo pašnekesiai tautosakos klausimais, kaip ir pašnekesiai su Lietuvių Tautosakos Archyvo direktorium dr. J. Baliu, išlaikė mano dėmesį tautotyrai ir nepamečiau tautotyros po nevykusių J. Baldžiaus paskaitų, kaip yra padarę kiti. O kiek prof. J. Brazaitis man buvo tautotyrai davęs, pajutau jau svetur, naujų dėstytojų pasiklausęs. Iš prof. J. Brazaičio paskaitų dar ir po 20 metų prisimenu nuostabias dainų, pvz. Ei, ūžkit ūžkit, mano girnatės ir Malu malu viena, ar pasakos apie gudrų siuvėją analizes. Jis pasakose iškeldavo ne tik pasakos turinį, kuris pasaulyje daugiau-

sia keliauja, bet ir jos išbaigimą, kuriame labai ryškiai prasiveržia tautos būdas, — taigi, kas pasaką ar sakmę padaro sava, šiuo kartu lietuviška. Jis gražiai palygindavo lietuvio ir latvio būdo skirtumus, papasakodamas lietuvio ir latvio kelionę traukiniu ir jų elgesį po katastrofos: lietuvis likęs sėdėti ir kalbėjęs toliau rožinį, o latvis iššokęs, pakišęs petį po vagonu ir rodęs, kad jis, suprask, keliąs. Taigi, lietuvis daugiau esąs susikaupimo ir laukimo žmogus, o latvis — veiklos, stipriau paveiktas Vakarų kultūros. Prof. J. Brazaitis keliomis sakmėmis ir keliais kitais prasklaidiniais pavyzdžiais sugebėdavo paryškinti nevieną, tikrai lietuviui būdingą bruožą. Ir su nuostabiu džiaugsmu dar kartą perskaičiau jo tautosakos paskaitų (1939) užrašus, kuriuos užtikau 1952 seserų kazimieriečių bibliotekoje; sesuo Palmira juos čia atsivežė.

Lietuvių literatūros paskaitose J. Brazaitis buvo naujas, iš dalies gal perteikiąs ir vokiečių didžiojo literatūros teoretiko O. Walzelio mokslą, tačiau ne vergiškai paimtą iš Gehalt und Gestalt ir kitų jo veikalų, bet lietuviškai sulydytą ir susintetintą. J. Brazaitis į lietuvio literatūrinį kūrinį žiūrėjo estetiškai, psichologiškai ir kartu pasaulėžiūriškai. Toks jo į literatūrą pažvelgimas tuo metu pas mus buvo tikrai naujas ir kartu patrauklus visumos sinteze, tiesa, daugiau pritaikoma vėlesnei lietuvių literatūrai, ne jos pradmenims. Ir visa savo kritine jėga J. Ambrazevičius išsitiesdavo ryškindamas paskaitose Šatrijos Raganą, Lazdynų Pelėdos ir J. Biliūno lūžius, "tapydamas" aukštaičio rytiečio Vaižganto Vaduvas ir alegorijas, liesdamas Maironio lyriką ir Kame išganymas. Tada studentai kartu su prof. J. Brazaičiu nuskęsdavo į nagrinėjamus autorius, auditorijoje nebelikdavo jokių pašalinių garsų, nuo kurių nebuvo laisvos auditorijos kitų lietuvių literatūros dėstytojų, dažnai literatūrą suvedančių į bibliografiją ir biografiją. Visos prof. J. Brazaičio paskaitos buvo "suspaustos", išbaigtos ir pabaigtos. Užsirašęs gabaliukus pažodžiui, negalėdavai ir žodžio išbraukti; suspausti buvo ir laisvi žodiniai įtarpai, papildomi skaitomųjų paskaitų pastraipose. Aplamai, paskaitos glaustumu prof. J. Brazaitis prilygo prof. St. Šalkauskiui, nors visą laiką studentams atrodydavo, kad prof. J. Brazaitis nė nepasirašęs kalba, ir tik verčiami lapai liudijo jį užrašus turint. Šiaip skaitydavo ramiai, nepergreitai, visada stačias, dažniau iš kairės katedros pusės stovėdamas, skaitydavo visada 2 valandas,

niekada nevėluodamas, ir, rodos, per ketverius paskutinius metus tik kokį kartą praleidęs. Po paskaitų neskubėdavo, su studentais tęsdavo probleminius pokalbius iki dekanato durų, — kartais net visą valandą.

Visa literatūros žinijos prasklaida prof. J. Brazaitis sušvisdavo per pratybas (proseminarus ir seminarus). Nevisada studentas parašydavo tikrai gerą referatą, kuris vėliau pataisytas nukeliaudavo ir į spaudą; nevisada po referato kildavo tuojau diskusijų. Bet prof. J. Brazaitis iškeldavo kelis klausimus, išryškindavo kokią nors referato mintį ir ... diskusijos įsiliepsnodavo, tačiau joms jis neleisdavo iškrikti į lankas ir visą laiką turėdavo "vadžias" ir diskusijos būdavo sugrąžintos į pagrindinius referato klausimus. Seminarų metu prof. J. Brazaitis buvo tikras vadovas, nors dažnai pats studentas tikėjo, kad šios diskusinės mintys esančios jo paties (studento) išmąstytos, bet ne iš šalies paskatintos. Ir pratybų baigmėje prof. J. Brazaitis suimdavo referatą ir diskusijas keliais sakiniais, kad net mes pajusdavome, jog mūsų kokios dvidešimties dalyvių vienu ar kitu literatūros klausimu žvilgis yra pagilėjęs, akiratis prasiplėtęs. Naudingu tapdavo ir kiekvienas, kad ir menkokas, referatas, nors jis rašiusiam gal ir nebūdavo įskaitytas; tas paslaptis gaubė didelis pratybų sąsiuvinis ir asmeniška pastaba rašiusiajam.

Savaip vadovaująs buvo prof. J. Brazaitis ir per pakalbinimus (kolokviumus) ar egzaminus. Jis buvo toks pat reiklus, kaip pratybose, tačiau nebuvo smulkmeniškas. Lietuvių literatūros nesuvedė į datas ir vardus, o reikėdavo išryškinti vieno ar kito autoriaus literatūrinė visuma. Todėl, turėjus gimnazijoje senosios pažiūros į literatūrą mokytojus, prof. J. Brazaičio pakalbinimai nebuvo tam lengvi, kol studentas į literatūros esminius klausimus įprasdavo, nes J. Brazaitis vis reikalaudavo, nors ir padėdamas, kūrinio prasklaidos, ieškodavo ryšio tarp autoriaus ir kūrinio ir t.t. Būdinga viena smulkmena, kada, išlaikius pas prof. J. Brazaitį kam nors lietuvių literatūros egzaminus, susimesdavo kiti studentai lituanistai savotiškam posėdžiui. Tuos pačius egzaminų klausimus perdiskutuodavome, ieškodavome visų galimų atsakymų ir pan. Taigi pasidarydavome kelių valandų literatūrines pratybas, kuriose dalyvaudavo tiek filosofai, tiek humanitarai sutartinai. Vėliau kuris "laisvojo seminaro" dalyvis sužinodavo ir paties prof. J. Brazaičio nuomonę vienu ar kitu pa-

liestuoju literatūriniu klausimu. Taip 1939 rudenį toks "seminaras" užtruko geras dvi savaites, kol visi "netikintieji" sutarėme, jog K. Korsako-Radžvilo literatūros kritikos pagrinde vistiek yra V. Bielinskij, nors pradžioje kaikurie humanitarai neigė ir kaltino prof. J. Ambrazevičių netiksliai egzaminų metu klausimą formulavusį; tada vėl kai kurių buvo perskaitytas J. Bielinskij ir prof. J. Ambrazevičius rastas teisiu. Būdinga, kad prof. J. Brazaitis, tada dar Ambrazevičius, per trumpą laiką suspėjo sudaryti ir savo literatūrinę "mokyklą". 1941 rudenį pastebėjome, kad ateina gimnazijas baigusiųjų, kurie kelia kaip prof. J. Ambrazevičius literatūrinius klausimus, nors kitų gimnazijų auklėtiniam tai buvo visai svetima. Tie naujieji išaiškėjo esą prof. J. Ambrazevičiaus seminarus lankiusiųjų mokiniai. Taigi, sėtasis grūdas jau dygo.

Vertinant prof. J. Brazaičio darbą Vytauto D. universitete, tenka pripažinti jį vaisingą buvus, o tai šiandien išryškina ne tik vieno kito mūsų jaunesnės kartos atstovų literatūrinė kritika, bet ir Lietuvos okupantai, vis tebepuldami visokias "literatūrines atgyvenas", — taigi, Vakarų Europos literatūrinę sampratą, kurios vienas iš didžiųjų skelbėjų ir buvo prof. J. Ambrazevičius-Brazaitis. Ir tik labai gaila, kad šis sėjos baras jam teko nepilną dešimtį metų tedirbti (1934-40, 1941-43).

Visuomenininkas, publicistas ir politikas

Paskaitose prof. J. Brazaitis mėgo sustoti prie Vaižganto Šiukštų dėdės ir perkelti aną didingą orės vaizdą į visuomeninę plotmę, dažnai ją baigdamas ir Maironio skundu.

> "Iš pradžių ilgokai tematyti beveik nekrutą keturi didžiuliai ragai... Paskui pasirodo didžiulės galvos... Negailestingai atlaužti aukštyn snukiai... Galvos lyg pačios savaime oru plaukia, pamažu, užsimerkusios, reikšdamos begalinę kančią ir priverstinę kantrybę... Už jungo..., pagaliau, matyti žmogysta, pasilenkusi žemyn ir dar perkrypusi kairėn...".

Taip, didingas orės vaizdas prof. J. Brazaičio ryškinimu virsdavo nemažiau didingu mūsų atgimimo ir kovų vaizdu, kur tokie pat Mykoliukai dienas naktis arė, kiti nemažiau akėjo, sėjo ir, pagaliau, šiandieną derliaus esame susilaukę. Bet derlius

esąs nevisuotinis: kiekvienai kartai vėl reikią išsiauginti, o mums esą dar sunkiau, kad perdaug nesuartų dirvonų turime, kur turįs kristi sėmuo... Visuomeninio darbo "begalinę kančią ir priverstinę kantrybę" bei pasilenkusią, viską pamiršusią žmogystę, kuri kažkada sutraukė vieną kartą paskutines smuiko stygas, jis padarydavo tiek patrauklią, jog, rodos, kiekvieną mus permesdavo iš tylios auditorijos į mūsų laukiančius kultūros ir visuomeninio darbo dirvonus, pasiimančius visą Mykoliuko dalią; jis kalbėdavo tiek nuoširdžiai, jog prie katedros prof. J. Ambrazevičius lyg išnykdavo ir virsdavo pats Mykoliuku, suaugusiu į dvylio, laukio ir Mykoliuko neišskiriamą trijulę... Taigi, 1939 m. po vienos tokios prof. J. Brazaičio vaižgantinės paskaitos (A. Jakšto ir Vaižganto jungas?) a. a. Jonas Virbickas, jau tuomet pasiėmęs visuomenininko dalią, pastebėjo, kad tas "dvylio, laukio ir Mykoliuko" jungas ar tik nebus kartais mūsų Ignas (Skrupskelis), Pranas (Dielininkaitis) ir Juozas (Ambrazevičius). Ir tada mums jauniesiems atrodė šie žodžiai panašūs į tiesą, nes ši trijulė nejuokais lietuviškuosius dirvonus arė. Toji tiesa dar daugiau išryškėjo, kai 1940 iš jungo buvo bolševikų okupacijos išplėštas dr. Ignas Skrupskelis (1903-1942 Vorkutoje), ir 1942 mirė Šiauliuose dr. Pr. Dielininkaitis (g. 1902), kada prof. J. Brazaitis liko *vienas* ir kai nebetekęs jungo draugų, pats vienui vienas ėmė arklą traukti ir vagą lyginti.

Visa J. Brazaičio visuomeninė veikla, kuri vėliau jį mums taip negailestingai iš kultūrinių dirvų išgrobė, ryškintina trejopai: publicistinė, organizacinė (visuomeninė siaurąja prasme) ir politinė. Kiekvienoje jų prof. J. Brazaitis įmynė ryškias pėdas, kiekviena jų verta atskirai minėti, nors dažnai vienon draugėn "suaugusi", kaip ir anas vaižgantinis Mykoliukas su jungu jaučių.

Žurnalistas ir publicistas. J. Brazaitis mūsų spaudoje ėmė rašyti dar 1921, taigi nė gimnazijos nebaigęs. 1923 m. jis atėjo į "Lietuvos" dienraštį ir buvo ten vienas redaktorių iki 1927; laikas nuo laiko vėliau prikišdavo rankas ir prie "Ryto"; 1936-40 vienas "XX Amžiaus" redaktorių, vėliau pogrindinio "Į Laisvę", taip pat ir šiame krašte, na, ir nuo 1951 vienas "Darbininko" redaktorių, žodžiu apie 20 metų nuolatos žurnalistinę duoną valgęs.

Publicistą J. Brazaitį iš arčiau teko stebėti nuo 1938 m., kai

jis ateidavo panėšėti "XX Amžiaus" naštos. Tuomet šio dienraščio vedamieji, pasirašyti *Servus* slapyvardžiu tikrai skyrėsi savo įžvalgumu ir buvo aktualūs. Jie buvo lygūs Igno Petrikonio (Skrupskelio) vedamiesiems. (Ig. Skrupskelį noriu laikyti 1936-40 m. žymiausiu mūsų publicistu, kokių mes iki šiol vos keletą teturėjome ir teturime). Vienas ir kitas galėjo didžiausios įtampos metu (menu 1938 m. lenkų ultimatumo, 1939 m. Klaipėdos praradimo, 1939 m. mobilizacijos, sutarties su Sov. Rusija ir 1940 m. okupacijos dienas) rašyti ir spręsti gana įžvalgiai griūtinius rytdienos klausimus. Ir šiaip nemažiau byli buvo J. Brazaičio plunksna, kai paliesdavo kurio nors bendradarbio straipsnį: jis surasdavo tokį žodį, kuris prasmukdavo pro ano meto cenzūros žirkles ir kartu labai daug pasakydavo. J. Brazaitis pats buvo toks "cenzorius", kuris apsivyniodavo apie cenzoriaus žirkles ir neiškarpytas likdavo. Nekartą atsimenu jo su Ig. Skrupskeliu išlygintus apžvalginius straipsnius "XX Amžiuje" ar "Židinyje", ypač Lietuvos metines apžvalgas "Židinyje", kurias kartais panūsdavo pataisyti ir papildyti dar vienas "Židinio" žmogus. Ir, deja, kai iš cenzūros straipsnis sugrįždavo, tai apžvalgose tebuvo likęs Ig. Skrupskelio ir žaliu rašalu papildytas J. Brazaičio žodis, nes Visuomeninio Darbo Vadybos cenzorius būdavo nurinkęs visus trečiojo įtarpus ir žodžius. Būdinga, kad ir šiaip labai aštrūs Servaus ar kiti J. Brazaičio straipsniai, pvz. "Graboriai Kauną užplūdo", nenukarpyti ar mažai cenzoriaus paliesti šviesą išvydo.

Servus "XX Amžiuje" rašė būdinga kalba, ir jo stilius buvo nepaslepiamas, kurie jį arčiau pažinojo ar stebėjo per paskaitas, pratybas. Servus, "Židinio" J. A. ir šiaip J. Ambrazevičius buvo vis tas pats, lengvai atpažįstamas, tačiau 1940-41 m. bolševikinei NKVD įstaigai Servus vistiek buvo palikęs nežinomas. Dar 1941 m. gegužės mėn. Servaus, Hispano (J. Ereto), J. Dauliaus su J. Sauliumi (St. Ylos) NKVD teiravosi prof. Vcl. Biržiškos, kas tuos slapyvardžius būtų vartojęs; dar 1941 biržely laikraščių komplektuose NKVD tebebuvo prirašyta šiems slapyvardžiams naujų klaustukų paties A. Sniečkaus ranka. Taip pat paaiškėjo, kad J. Brazaičio rašytų Servaus slapyvardžiu vedamųjų rankraščių nepasivogė nei prieš 1940 birželį Kauno Panevėžio gatvės tariamai etnografinis archyvas, nei nepateko kitu būdu į NKVD rankas. Po 1941 liepos paaiškėjo, kad tiek "etnogra-

fai", tiek NKVD teturėjo 3-4 mašinėle rašytus ir mašinėle tetaisytus rankraščius, bet nieko juose nebuvo parašyta J. Brazaičio plunksna ar pieštuku, ir todėl "etnografai" juos priskyrė dr. L. Bistrui, o NKVD — dr. Ig. Skrupskeliui.

Nemažesnis publicistas politikas išsiskleidė prof. J. Brazaitis 1942-44 m. pogrindžio "Į Laisvę" ir "Lietuvių Biuletenio" vedamaisiais, nors tuokart reikėjo rašyti skirtingiems skaitytojams ir skirtingai laikraštėlio apimčiai. Tačiau dabar savo profesorių jo mokiniai žiauriai "cenzūravo", kad pradingtų su savo sakiniu ir žodžiu J. Ambrazevičius, kad jis liktų svetimiesiems .neatpažįstamas. Ir kai praeidavo per mūsų trijų rankas, tai senasis sūduvis Servus prašnekdavo žemaičių ir rytų aukštaičių žodžiais: jis buvo stipriai "nuservintas" ir pavirsdavo į mūsų prasimintą Mazuolinį (tuo žodžiu "Į Laisvę" trijulė savo pokalbiuose slėpė J. Ambrazevičių). Todėl nenuostabu, kad 1948 m. prof. J. Brazaitis, perskaitęs savo rašytus ano meto vedamuosius, prisipažino:

—Kartais lyg mano, kartais lyg svetimų rašyti...

Koks iškilus publicistas prof. J. Brazaitis, šiandieniniams "Į Laisvę" skaitytojams, tai netenka daug aiškinti, nes kiekvienas suvokiame, paskaitę jo redaguotą prieš kelerius metus "Į Laisvę", o šiuo metu ir atskirus "Darbininko" puslapius. Tik baigdamas noriu dar sužymėti porą smulkmenų, kurios išryškina labai aštrią ir greitą prof. J. Brazaičio publicisto-politiko orientaciją. Jos abi yra susiję ir su mumis tiesiogiai.

Dar 1941 m. vasarą a. a. mūsų Jonas Virbickas pasakojo, kaip buvo mintas "Į Laisvę" vardas. Jis esą su pirmuoju puslapiu nuėjęs pas prof. J. Ambrazevičių. Laikraščiui buvo surinkęs LAISVĖS antraštę. J. Brazaitis prie "Laisvė" pridėjęs "Į" ir ištaisęs galūnę, sakydamas, kad 1941 m. sukilimas tėra dar žingsnis *į laisvę*, bet ne laisvas gyvenimas. Taip ir buvęs parinktas šiam dienraščiui vardas, kurio pirmosios laidos tebuvo vieno puslapio.

Arba dar 1941 m. ruduo. Ugniagesių 6. J. Brazaitis parašė *pirmąjį* pogrindžiui Lietuvių Fronto atsišaukimą. Atėjo prof. dr. A. Damušis. Jiedu perskaitė ir nusprendė atsišaukimą leisti. Bet kokiu vardu? Išspausdinsi Lietuvių Aktyvistų Fronto vardu, tai gali griebti vokiečiai visus jiems žinomus LAF veikėjus. Tuo metu jau L. Prapuolenis buvo suimtas ir išvežtas. Rodos, buvo su-

imtas ir, vėliau žuvęs, gyd. Br. Stasiukaitis ir kiti. Ir štai prof. J. Brazaitis išsiima plunksną, nubraukia "aktyvistų", ir lieka Lietuvių Frontas, — taigi, nauja organizacija vokiečių geštapui, bet lygiai sava saviesiems, kurie LAF dažnai vadino trumpai Frontas. Šios abi smulkmenos, man atrodo, geriausia išryškina, kiek prof. J. Brazaitis įžvalgus dienos sąvartose, tiek kartu buvo Servus ar ir kituose jis vedamuosiuose.

Visuomenės veikėjas J. Brazaitis gal daugeliui mažiausia žinomas, nes visur jis mieliau pasirinkdavo darbo naštą, bet ne viešumą, visur norėjo likti lyg nuošaliau, nors tuo pat metu ten vadovavo. Ir toks jo pasirinktasis veiklos kelias nebuvo kokia nors viešumos baimė ar anuo metu baimė prarasti valstybinę tarnybą, bet tik paties J. Brazaičio įsitikinimas, kad pačiam darbui reikia daugiau žmonių, negu vadovavimui. Todėl šiandien mažai kam žinoma, kad 1926 m. jis buvo Šatrijos Meno D-jos vienas steigėjų, kuris su a. a. Ig. Skrupskeliu, Ig. Petrušausku ir kitais nužymėjo pirmuosius veiklos bei viešumos (1927 m. literatūros vakarą) kelius; Šatrija jis ir vėliau domėjosi ir gal už nevieną kitą vyr. šatrijietį daugiau padėdavo ir prisidėdavo auka. Taip pat jis 1938-40 m. vadovavo Ateitininkų Sendraugių Sąjungai, nė kiek nebijodamas "susitepti" Švietimo Ministerijoje, nes tuo metu sendraugių veiklai tikrai reikėjo naujo ir drąsaus žmogaus. Taip pat jis 1938-40 m. prisiėmė ir Lietuvių Kalbos ir Literatūros Mokytojų S-gos pirm. pareigas. Pridėkime, kad J. Brazaitis dar talkino žurnalistams, rašytojams ir kt., jų reikalais Švietimo Ministeriją lankydamas, paprastai tada, kai kiti pajusdavo mačiau begalį padaryti, negu J. Brazaitis, nevengiąs tais reikalais ir labai kieto žodžio pasakyti. Pridėkime, kad maždaug nuo 1937 m. apie jį su a. a. dr. Ig. Skrupskeliu, a. a. dr. Pr. Dielininkaičiu, dr. A. Damušiu ėmė burtis naujas tarpfakultetinis ir tarpkorporacinis studentų visuomenininkų ratelis, kuriam J. Brazaitis 1939 m. rudenį, Ugniagesių 6, nusakė tikslus: "būti kiekvienam raugu ir druska miesčionėjančioje visuomenėje", — būtent, eiti į visuomenę, prisiimti darbo naštą ir apie save telkti branduolį, kuris suburtų kultūros ir visuomeniniam darbui visas pozityviąsias tautos jėgas. Nežinau, ar tas ano meto visuomenininkų ratelis sietinas su šiandieniniu Lietuvių Frontu, ar laikytinas atskiru būreliu. Viena man tėra aišku, kad po 1941 m. sukilimo visus gyvuosius 1939-40 m. pokalbių dalyvius

sutikau frontininkų gretose, vėliau su jais dalinomės ir pogrindžio naštas.

Politikas J. Brazaitis lietuvių visuomenei teišryškėjo 1941 m., kada jam teko prisiimti Laikinosios Vyriausybės darbų naštą ir jos vadovybę. Bet visiškai netikslu būtų J. Brazaitį telaikyti vien tik 1941 m. ir tremties dienų politiku, nors šiandien man sunku pasakyti, nuo kurių metų publicistas J. Ambrazevičius virto politiku. Man žinoma, kad jis dalyvaudavo Naujosios Romuvos bičiulių įvairiuose pasitarimuose, kur dažnai būdavo liečiami Lietuvos vidaus ir užsienio politikos klausimai, kur gimė ir vadinamoji Naujosios Romuvos deklaracija (1936). Jau 1936 m. iš kairiosios srovės žmonių sužinojau, kad jų tarpe J. Ambrazevičius nešioja "pilkosios eminencijos" pravardę, nors tuomet dar jo asmeniškai nepažinojau. Ir tik pora metų vėliau jį pirmą kartą išgirdau viename slaptame krikščionių demokratų susibūrime politines išvadas formuluojant. Tada jis man išryškėjo šalia dr. L. Bistro, kun. M. Krupavičiaus, a. a. dr. Ig. Skrupskelio ir kt. esanti jau ryški politinė asmenybė, nes J. Brazaitis mokėjo įžvelgti giliau ir toliau negu dienos tikrovė siūlė. Labai gerai atsimenu 1939 m. vėlyvo rudens slaptą krikščionių demokratų suvažiavimą Ateitininkų ramovėje, kuriame pagrindinai buvo svarstoma Lietuvos politika Vilniaus krašte. Min. K. Bizauskas, tuo metu vyriausybės įgaliotinis Vilniaus sričiai, išryškino Lietuvos vyriausybės laikyseną, kuri norėjo atbėgusius iš Lenkijos žydus sulaikyti kiek ilgiau Lietuvoje, nes atbėgėliai žadėjo investuoti kapitalų. J. Brazaitis tuomet aštriai ir įžvalgiai, kai dabar atgal žiūrime iš dvidešimties metų perspektyvos, pasisakė prieš vyriausybės liniją. Jo nuomone, būsią geriau, jei kuo daugiau pabėgėlių lenkų ir žydų paliksią Vilniaus kraštą ir Lietuvą, nes mūsų pačių laisvės dienos taip pat labai miglotos. Todėl ir siūlė išleisti visus norinčius išvykti pabėgėlius ir internuotuosius, padaryti juos Lietuvos draugais. Gerai prisimenu, kaip jis prašė paveikti vyriausybę, kad tuojau išleistų visus pabėgėlius žydus, nes esą mes nežinome, kada Vokietija gali panorėti Užnemunės ar Lietuvos, kada Lietuvą ji panorės paversti tautinių mažumų kapais... Atrodo, kad J. Brazaičio paveiktas min. K. Bizauskas įkalbėjo vyriausybę išleisti visus žydų ešivos auklėtinius, ir taip rabinas Abraomas Kalminavičius (m. 1964.II.16) su savo auklėtiniais galėjo išvykti ir pasiekti Naujorką.

Nemažiau jis atsargus ir įžvalgus buvo Laikinojoje Vyriausybėje. Tuomet vienas iš kairiųjų žmonių (jis dabar yra grįžęs iš Sibiro*) J. Brazaičio veiklą apibūdino, kad Laikinojoje Vyriausybėje J. Ambrazevičius sukosi kaip medžiojama lapė ir sugebėjo neįsipareigoti, ko neišvengė jau visoki "ratai". Pratęsiant jo politinę veiklą reikia suminėti, kad 1943-44 m. buvo Vliko politinės komisijos pirmininku, kur jis turėjo prilaikyti visus karštuolius ir vad. "anglų invazijos Palangoje ir Liepojoje" atstovus. Mano įsitikinimu, 1944 m. liepos 11 d. "Lietuvių Biuletenyje" paskelbtas J. Brazaičio vedamasis prieš Vliko 1944.VII (?) atsišaukimą buvo pats tikrasis ilgos Lietuvos okupacijos vertinimas ir iš jo atsirandančios išvados liekantiesiems ir pasitraukiantiesiems: "Kas lieka, renkasi krašte skubią mirtį; pasitraukiantieji — lėtą sunykimo ir nutautimo kelią", šitaip skambėjo jo žodžiais ištarta mintis. Todėl jis aiškino, likimas krašte ir kova miškuose, kaip siūlė Vliko atsišaukimas (kurio svarstyme tada J. Brazaitis nedalyvavo) tegalįs būti tik sąmoningas savo krašte mirti apsisprendimas, panašus į Pilėnų karių, o kurie maną, kad daugiau padarysią Lietuvai svetur, — tegu traukiąsi...

Kovojąs politikas buvo J. Brazaitis ir 1945.VII Wuerzburge, kada siūlė Laikinajai Vyriausybei notifikuotis, nors aiškiai žinojo, kad jos nariai galį būti internuoti ar net suimti. Jis tada laikė, kad tuo žygiu būtų atbaigtas 1941 m. sukilimas ir pradėtas ilgos distancijos laisvinimo varganas kelias. Šiandien atrodo, kad J. Brazaičio pasiūlytasis kelias būtų tikslingesnis buvęs, negu vėlesnės Vykdomosios Tarybos sudarymas, ir t.t.

Nemažiau įžvalgus buvo jo nevienas siūlymas Vykdomojoje Taryboje 1946-51 m., kurioje jis buvo informacijos ar užsienių reikalų tarnybos valdytojas. Tiek vienur, tiek kitur J. Brazaitis padėtį vertino labai realiai, nesileido į emigrantines iliuzijas ir iš visų reikalavo *darbo*, bet ne žodžių ir vidaus politikos aritmetikos, kuri laidojo tada Vliką ir visą mūsų laisvinimo veiklą. Tačiau žodžio politikams kietas J. Brazaičio nuolatinio darbo reikalavimas buvo nepriimtinas, ir jis buvo žodininkų apkaltintas ir iš Vliko išstumtas, neleidžiant nė pasiaiškinti... Ir būdinga, išstūmus iš Vliko J. Brazaitį, buvo užbaigta intensyvi informacinė veikla, nebeparuošta naujų svarbesnių memorandumų, nebepasirodė ir paruoštieji leidiniai...

---

* A.a. prof. T. Petkevičius.

Prof. J. Brazaitį svetimų jam pasaulėžiūrų žmonės vadino "pilkąja eminencija" arba "pilkąja lape". Ir tikrai jis daugeliui atrodo gana pilkas, nepastebimas kasdienos gyvenime, nors arčiau buvusieji žinome, kokia jis dvasios didybe žėruoja. Jo būde slypi aiškus *paprastumas* ir žmoniškas šiltumas kiekvienam. Mes, studentai ne tik jį mėgome, bet labai dažnai nueidavome pasitarti ir vien asmeniškais vargeliais. Prof. J. Brazaitis turėdavo laiko jiems išklausyti ir *motinišku* jautrumu paguosti, patarti. Šiaip kasdieniniame visame gyvenime buvo *kuklus*, pasakyčiau, ir perkuklus. Aiškiai prisimenu Vytauto D. universiteto profesorių (a. a. Pr. Dovydaičio, Z. Ivinskio) pasakojimus, kada prof. J. Ambrazevičiaus įteiktą Teologijos-Filosofijos Fak. leisti Vaižgantą norėjo Fakulteto taryba paversti disertacija ir priversti J. Ambrazevičių ją ginti, t. y. padaryti ir jį daktaru. Jis tada labai griežtai atsisakė, pabrėždamas, kad šis darbas tesąs tik įvadas... Arba 1939 m. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija suvažiavime jį išrinko nariu mokslininku. I iškilmingąjį posėdį nesulaukėme jo ateinant. Jis išėmė iš "XX Amžiaus" ir savo biografiją, dar daugiau — iškirto ir savo pavardę iš baigiamojo posėdžio aprašo... Panašiai nutiko ir su šiomis jo sukaktuvėmis. Jis uždraudė minėti "Darbininkui", "Draugui" ir kt. laikraščiams. Uždraudė plačiau minėti ir LF bičiuliams. Bet mes, jo buvę studentai, šio draudimo nepriėmėme, ir dabartinis "Į Laisvę" numeris *jam* skirtas, nes, mūsų įsitikinimu, šį Lietuvos laisvės kovotoją turi pažinti ir jį sau pavyzdžiu imti tremties jaunimas. Mums vyresniesiems jis dažnai buvo tas nuostabus raugas ir druska.

Baigdamas ketinu paryškinti du jo asmens bruožus, kurie prisiminti šiandieną mums tikrai reikia. Tai J. Brazaičio *tiesumas ir solidarumas*. Prof. J. Brazaičio tiesumą geriausia atskleidžia 1950 m. Vliko posėdis, kuriame buvo apkaltintas vienas liberalinės grupės atstovas tariama neištikimybe Lietuvai. J. Brazaitis kaltinimą laikė tik grupine aritmetika. Jo nuomonei pritarėme ir kiti. Tris dienas vyko aiškinimasis tarp "jaunimo" ir "senimo", bet tuometinio senimo neįtikinome, o jie mūsų neįtikino savo prielaidomis ir grasinimais iš JAV lietuvių veikėjų nutraukti Vlikui betkokią paramą, kol tas asmuo nebūsiąs pašalintas ir kol jo vietoje nebūsiąs priimtas nurodytasis. Per tas

tris dienas J. Brazaitis su kitais kovojo ne už savos, bet už liberalinės grupės atstovą, tačiau "senųjų" politinės "sąžinės" negalėjo paveikti, nors tą reikalą atskiru raštu išdėstė Vlikui. Ir pirmame posėdyje naujasis anos grupės atstovas buvo nepriimtas, nes "jaunieji" su J. Brazaičiu balsavome ir politikoje už sąžinę. Nors tuo savo žygiu mes nieko tada nesugrąžinome, bet buvome vieningi, kad ir politikoje turi būti *sąžinė*, ne vien išskaičiavimai. Panašiai J. Brazaitis yra Lietuvoje gynęs Švietimo Ministerijoje ne vieną mokytoją, net ir iš mokyklos atleistąjį J. Žiugždą.

J. Brazaičio *solidarumas* ryškiausia pasireikšdavo visuomeninės reikalams pinigine auka. Mes 1938-40 m. žinojome, kad visiems studentų reikalams prof. J. Ambrazevičius visados labai dosniai duodavo.* Ir kai 1939 m. rudenį staiga studentų ateitininkų reikalams reikėjo pinigo, buvo sendraugiams nustatytos tam tikros duoklės. Pas prof. J. Ambrazevičių nužygiavo Felė J. ir a. a. Vytautas Mačernis, kuris buvo išgarsėjęs "muitininkas". Mačernis sugebėdavo, be nustatytosios duoklės dar ir priedelį išderėti. Sugrįžo, ir juokiasi Vytautas. Sako: "Numačiau prašyti 50 litų, bet prof. J. Ambrazevičius ir klausia besišypsodamas: "Ar jums užteks?". Nebedrąsu V. Mačerniui buvę pasakyti, kad ir taip 25 litais daugiau paprašęs. Tada prof. J. Ambrazevičius su ta pačia šypsena išėmęs 300 litų ir padavęs. Panašiai jis elgdavosi ir su Soterijos aukų rinkėjais. Panašiai skirdavo ir kitiems lietuvių katalikų socialiniams ir visuomeniniams reikalams. Panašiai dalindavosi ir karo metu, taip pat ir tremtyje. Taigi, krikščioniškąjį solidarumą jis skelbė ne žodžiu, bet sava dalimi, savo įnašu. Ir teatleidžia man profesorius Juozas Brazaitis, kad šį jo labai asmeniškai nuo minios saugomą bruožą iškeliu, nes mano įsitikinimu tai ir yra ta sūriausioji druska, kurios tremties lietuviškoji visuomenė daugiausia pritrūko.

A. Mažiulis

* Šį jo bruožą kartais praskleidžia ir dabar Lietuvoje skelbiama ano meto įvairi medžiaga.

LITERATŪROS IR VISUOMENĖS ŽMOGUS

Sukakčiai, kuri negali būti pamiršta

STASYS SANTVARAS

Savo stambiausią darbo vaisių, pavadintą Vaižgantas, prof. Juozas Brazaitis pradeda tokiom pastabom:

"Jis per vasaros naktį išsėdėjo Nemuno slėny. Jau saulė ir aukštai buvo pakilus, o jis vis sėdėjo ir žiūrėjo į upę ir kalnus. Ir gera jam buvo. Atsiminė Igno Chodzkos žodžius:

"Graži mūsų Lietuva. Nepadarė jos Dievas prastesnės už kitus kraštus. Gamta ir čia, lygiai kaip kur kitur, gausi grožybėmis, galinčiomis pamėginti akis, užimti vaizduotę, pakelti sielą ir pagirdyti ją malonumu. Daugel vietų, dar mažai težinomų, laukia paišytojo arba giesmininko plunksnos, kuri apreišktų pasauliui jų buvimą, o tautiečiams padėtų suprasti jų grožybes".

Ir kilo klausimas: o ar sulaukė? Įspūdžiams pasiduodamas, jis drįso sukrauti pirmąkart eiles...

Tada jis buvo — tik mokyklą baigęs, tas būsimasis Vaižgantas. Bet jaunas noras Lietuvai tarnauti Vaižgantui išliko visą amžių".

Tai graži rytmečio idilė. Joje alsuoja lietuviškos vasaros šilima. Ir nereikia aiškinti, kad tie reginiai, sukelią ryžtą gyventi ir veikti, tai Nemunas prie Kauno. Tačiau parinkti žodžiai nebuvo jokia pastanga J. Brazaičio veikalo idiliškumui iškelti. Tai buvo noras pažadinti mintį, kad mes vėl stovim prie tų pačių, tik gal dar sunkesnių, problemų ir uždavinių. Atsigaivinti nutolusiu tėvynės paveikslu, lyg nektaro taure, berods, ne vienam mūsų išeitų į sveikatą. Nesgi tik ten, prie Nemuno, mūsų pradžia ir pabaiga.

Kai nubėgo tiek laiko nuo Vaižganto kūrybos studijos pasirodymo (1936 m.), cituoti žodžiai jau tinka ir pačiam prof. Juozui Brazaičiui apibūdinti. Juozui Brazaičiui — literatūros ir visuomenės žmogui. Ak, argi, jis, kaip Vaižgantas, neatidavė visų savo jėgų Lietuvai? Atbėgo kiti laikai, mums atnešdami pluoštą laisvės pragiedrulių ir vėl mus skandindami pavergimo kančioj. Tų kontrastingų laikotarpių scenoj J. Brazaitis atliko tiek darbų, kiek gali atlikti sąmoningas, taurus ir veiklus lietuvis patriotas. Va, dėl to ir negali būti pamiršta sukaktis, kurią nutylėjo visa laisvojo pasaulio lietuvių spauda, lyg tebeliudydama mūsų tarpusavį nesugyvenimą ir pakrikimą. O toji sukaktis — prof. J. Brazaičio 60-tasis gimtadienis.

Visų pirma — žmogaus, asmenybės apvadai. Tokiom pastangom šiuo atveju nėra kon-

krečios, rašytinės, medžiagos. Bandysiu improvizuoti, visai nereikšdamas pretenzijų į tobulą prof. J. Brazaičio paveikslą.

Paprastai, kai minimi pasižymėjusių žmonių jubiliejai, stengiamasi vienon krūvon surinkti jų darbus ir nuopelnus, tartum visuomenei jie būtų absoliučiai nežinomi. Tokie rašiniai būna geri ir net akademiški, tik vargu jie šildo gerbiamojo širdį. Antra vertus, kai reikia patikslintų žinių, tai dabar jų galim rasti savo enciklopedijoj ar į ją panašiuose leidiniuose. Apie prof. J. Brazaitį tokį straipsnį rašyti man būtų ypačiai sunku, nes mudviejų pažintis dar ir dabar nėra dulkių apnešta. Aš bandysiu į jį pažvelgti pro asmeninių atsiminimų langą, vis tebesitikėdamas, kad pro langus trykšta šviesa ir šilima, kad toj šviesoj gal būna ryškesni ir natūralesni minimo asmens kontūrai.

Kai grįžau iš Valakų žemės (tai buvo taip seniai, kad net senobiniai kraštų pavadinimai atrodo esą per jauni!), gyventojų skaičium beaugančiame Kaune gana sunkiai radau įmanomesnę pastogę. Ji atsirado Ugniagesių gatvelėj, Tėvų Marijonų naujuose namuose, visai netoli nuo Valst. Teatro, kuriame pradėjau dirbti. Patalpa buvo daugiau ilga, negu plati, su vienu dideliu langu, teaprėpiančiu kraštelį dangaus ir nedažytą plytų sienos nuobodų plotą.

Tame pačiame bute, kurio atskiri kambariai buvo nuomojami, gyveno prof. Juozas Brazaitis, rašytojas Ant. Vaičiulaitis ir, rodos, dail. Tel. Kulakauskas, visi trys jauni ir originalūs vyrai. Man teko galinis kambarys, tik siena atskirtas nuo J. Brazaičio. Naudojomės bendru koridorium ir keliom durim išeiti iš namų į Ugniagesių gatvelę, į Šaričių bažnyčios šventorių ir į Laisvės alėją. Ilgainiui, kai lietuvis nei dieną, nei naktį nebuvo saugus savo namuose, ta gausybė durų padėjo prof. J. Brazaičiui ištrūkti pradžioj nuo enkavedistų, o vėliau nuo geštapininkų "vizitų". Jo kambarys buvo iškrėstas ir apverstas aukštyn kojom, bet jis pats tiesiog neįtikimu būdu nuo areštų išsisuko. Puikiai prisimenu tą kambarį ir jo šilimą, nesgi ten tiek daug malonių ir jaukių valandų buvo praleista.

Žmones jungia nebūtinai tik pasaulėžiūriniai ar ideologiniai įsitikinimai. Gana dažnai juos tvirtu ryšiu suriša paprastas bičiuliškumo jausmas, nenuperkamas nei už aukso plytą. Aš dar neturėjau progos suabejoti, kad tas retas radinys, virtęs ilga ir patvaria bičiulyste, man buvo prof. Juozas Brazaitis. Mudviejų pažintis prasidėjo nuo oficialių apsilankymų iš kambario į kambarį, nuo prasilenkimų koridoriuje, nuo kasdieniškų ir konvencionalių pasikeitimų žodžiu. Ir jau susipažinimo užuomazgoje mudu abu nuvokėm savo idealų, siekimų ir įsitikinimų kryptį. Nepaisant visa, nepaisant ir kai kurių pokalbių, kuriuose mudviejų nuomonės išsiskirdavo, širdysna žengė bičiulystės pergalė. Ak, ji negimė tą pačią dieną, kai susipažinom! Turėjo nutekėti

laiko, kaip sraunaus upės vandenio, turėjo nuoširdumu ir atvirumu nušvisti veidai. Po truputį artėjom vienas į kitą, o tą "truputį" kartais paspartindavo ir juokingi nutikimai. Prisimenu įvykėlį, kurį, kaip kokį anekdotą, šia proga noriu papasakoti.

Gana dažnai pasitaikydavo, kad tuo metu, kai aš turėdavau eiti į teatrą, jaunas prof. J. Brazaitis, sunkiu portfeliu nešinas, grįždavo iš universiteto. Buvo tamsi ir nelinksma vėlybo rudenio diena. Lauke ne lijo, bet darganojo — purškė veidan šlapia ūkana. Aš, kaip man atrodė, pasiėmiau skėtį, išėjau į Ugniagesių gatvelę ir plačiu žingsniu pradėjau žėgliuoti į savo Alma Mater. Iš tolo pamačiau prof. J. Brazaitį, besiartinantį į mane su plačia, vos juoką besulaikančia šypsena. Žinoma, nesuvokiau, kur glūdi jo gero nusiteikimo šaknys. Kai susidūrėm akis į akį, pasirodė, kad aš buvau ta juoką kelianti būtybė, nes, vietoj skėčio, nešiausi į dangų iškeltą lazdą. Mat, irgi profesoriaus būta!

Kai tūnodavau savo kambary ir ką nors dirbdavau, retai pasitaikydavo toks vakaras, kad apie 20 val. neišgirsčiau švelnaus tuksenimo į sieną. Tai būdavo ženklas, kad prof. J. Brazaitis kavą jau išvirė ir kviečia pas save pasišnekučiuoti. Tik vakarai ir buvo tas mielas laikas, kurio neįmanoma pamiršti.

Aš tada mėgau gerti daug ir stiprios kavos, tą patį pomėgį turėjo ir prof. J. Brazaitis. Tik jis į "smalinę" kavą beveik pusę puodelio pripildavo cukraus (antrą tokį subjektą dabar pažįstu — tai L. E. leidėjas J. Kapočius). Gal tuo cukrum jis ir buvo gyvas, nes beveik reguliariai eidavo gulti apie 2 val., o keldavo 7-tą; kai nueidavom kartu į restoraną ar valgyklą pavalgyti — aš sukirsdavau visus patiekalus, o Brazaitis neįveikdavo ir žvirblio davinio. Man iki šiol tebėra mįslė, kaip žmogus, tiek daug dirbdamas ir taip mažai valgydamas, gali ant kojų išsilaikyti. Argi jo energijos šaltinis buvo kava ir ta gausa cukraus. Atrodo — ne. Prof. J. Brazaitis, kiek aš jį pažįstu, didelius išteklius vitališkumo ir fizinių jėgų paveldėjo iš savo giminės. Kresnas, vidutinio ūgio, stipriai sudėtas, mielas ir patrauklus savo dvasine šilima, bet tvirtas ir gal net atkaklus savo pasiryžimuose, principuose ir siekiuose.

Kavos vakarai pas Brazaitį nebuvo tik to šiltų kraštų vaisiaus gurkšnojimas. Graikų žodį atgaivindami, galėtumėm pasakyti, kad gana dažnai tie susitikimai būdavo tikri simposiumai. Ak, juk tada buvom daug jaunesni, tai ir į įvairias problemas kibom nuogom rankom ir degančiom širdim. Literatūra, teatras, dailė, valstybės ir visuomenės reikalai — viskas ten buvo vėtoma ir mėtoma. Pažangos ir kultūrinių laimėjimų buvo šaukte šaukiamasi! Tartum būtumėm nujautę, kad reikia skubėt, kad laisvės valandos baigiasi, kad ant Lietuvos vėl grėsmingi debesys kyla.

Nors iš Italijos parsivežiau

tiek dvasinio lobio, kiek jo tada pajėgiau aprėpti, bet jaučiau, kad prof. J. Brazaičio artumoj aš augu ir stiprėju. Poezijos mene visuotinės ir lietuvių literatūros mene jis nardė su tokia nuovoka ir erudicija, kuri mane stebino ir jaudino. Jo skatinamas ir pakritikuojamas esu parašęs pluoštą eilėraščių, tilpusių Giesmėse apie saulę ir sielą. Eilėraščiai iš to pluošto: Aš pažinau Tave, Kalėdų rytas, Generole — ir dabar tebėra mano mylimi darbai, kai tuo tarpu apie Vabalėlį jau ir klausyt nebenoriu!

Erdviame prof. J. Brazaičio kambaryje, elegantiškai ir skoningai apstatytame, lyg vienuolio metraštininko celėj, žiburys užgesdavo su gaidyste. Jis taisydavo Aušros mergaičių gimnazijos, kur dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą, sąsiuvinius(kaikada ir man jų pluoštą įkišdavo, bet tik retais atvejais man pavykdavo jo mokinių laipsnius pagerinti!) jis rengdavosi paskaitoms universitete, kurias skaitė su retu gražbylumu ir patrauklumu, rašydavo literatūros ir teatro kritikas spaudai, ilgas valandas praleisdavo prie stambesnių literatūros studijų. Mano akivaizdoj gimė jo Vaižgantas ir Lietuviai rašytojai — tokie literatūros mokslo veikalai, kurių ir laukdami mes nesulaukiam, nes ten,

Lietuvoje, objektyvūs to pobūdžio darbai šiuo metu neįmanomi, o čia, dažniausiai, paslenkam tik piktokom recenzijom pasišvaistyti .

Apie penkis metus su dideliu kruopštumu, metodingumu ir planingumu J. Brazaitis rinko medžiagą apie Maironį. Parašė jis Maironio monografiją, kelių šimtų puslapių veikalą, ir jos porą nuotrupų periodikoj paskelbė, tik, deja, nelaimės užgriuvo anksčiau, negu ji buvo išleista. Monografijos rankraštis liko Lietuvoj, bet ar kada nors jis bus rastas ir atspausdintas? Man teko būti būrely išrinktųjų, kuris matė monografijos rašymo "virtuvinį" darbą, kuriam teko nevieną jos skyrių perskaityti. Dėl daugelio prarastų vertybių mes nūdien atsidūstam, — prarasta vertybė yra ir J. Brazaičio monografija apie Maironį.

Prof. J. Brazaičio celėj niekad nestigdavo viešnių ir svečių. Mergaitės ateidavo paaimanuoti, pasiguosti ir paverkti dėl įvairių nesėkmių gyvenimo ir meilės istorijose. Tai gal būdavo išsiblaškymas ir atgaiva darbais apsikrovusiam vyrui. Tačiau gana dažnai jį lankydavo ir to sambūrio dalyviai, kurie Kaune pradėjo leisti "XX Amžiaus" dienraštį. Jau tada buvo galima matyti, kad sambūrio smegenys yra prof. J. Brazaitis. Iš to būrio šaunių vyrų keli jau yra mirę Sibire ar Lietuvoj. Tai buvo ta grupė ateitininkų, iš kurių ilgainiui, žinoma, ir tragiškiems įvykiams veikiant, išaugo Lietuvių Frontas. Fronto lyderis, kaip žinom, tebėra prof. Juozas Brazaitis.

Kai Lietuvą užgriuvo okupacijos, prof. J. Brazaitis pasimetė su grožine literatūra, nuėjo

į pogrindį, pasinėrė visuomeninėj ir politinėj veikloj, Laikinojoj vyriausybėj buvo švietimo ministras ir ėjo ministro pirm. pareigas. Žinoma, jis ir tais darbais įmynė gilius pėdsakus tėvų žemėn, bet man nuoširdžiai gaila, kad dėl to mūsų literatūros mokslas ir kritika dviem dešimtmečiams neteko itin stiprios asmenybės. Darbai Vlike vokiečių okupacijos metu, dengimasis nuo geštapo agentų po įvairiom kepurėm, informacijos ir užsienio tarnybos valdytojo pareigos Vokietijoj, veikla Lietuvių Fronte, politinės brošiūros, kurias jis rašė ar redagavo — In the Name of the Lithuanian People (1946), Ein kleines Volk wird ausgeloescht (1948), Living in Freedom (1948), Appeal to the United Nations on Genocide (1951), J. Daumanto Partizanų redakcija ir papildymai — visa tai yra darbai, kuriuos taip pat kas nors turėjo įveikti. Tačiau J. Brazaičio studija Vaižgantas (1936), Lietuvių rašytojai (1938), dingusi Maironio monografija (nekalbant apie Literatūros teoriją ir kt., jo literatūros vadovėlius, plačiai vartotus aukštesniosiose Lietuvos mokyklose), jo suredaguoti, atitinkamu komentaru palydėti ir su Vyt. K. Jonyno iliustracijom išleisti Donelaičio Metai (1940), jo redaguoti Pietario Lapės gyvenimas ir mirtis, Pietario Algimantas, Lazdynų Pelėdos Klaida (1939), Maironio Pavasario balsai (1940) ir visa eilė jo literatūrinių straipsnių Liet. Enciklopedijoj (pvz., Maironis, Donelaitis) — man asmeniškai spinduliuoja itin gaivia šilima, tautos kultūrinių lobių šilima, kuri, be abejonės, savo spinduliais sieks daug tolimesnius ateities akiračius.

Žmogaus nueitas kelias, visi to kelio posūkiai ir vingiai, tai jis pats, tai jo asmenybė. Tas kelias, kurį tik vienu kitu brūkšneliu tepalietė mano asmeniniai susitikimai su prof. Juozu Brazaičiu, toli gražu nėra pilnas jo asmens apibūdinimas. Visa tai tėra tik nuotrupos, nubėgusių dienų atspindžiai, iš kurių galima pabandyt sudėlioti gal nors šiek tiek ryškesnį jo pavidalą.

Ypačiai būdingas prof. Juozo Brazaičio bruožas, tai jo *darbštumas*. Nėra jokia pasaka, kad ilgą metų eilę per naktį jis temiegodavo tik 5 ar 6 valandas. Ir tai tęsėsi diena dienon be atsikvėpimo, be atvangos, be regimesnio bandymo prasiblaivyti ar išsiblaškyti. Buvo laikai, kada ir aš per parą dirbdavau po 16 valandų. Taip, intensyviai padirbęs penkias ar šešias savaites, — aš būtinai turėdavau kur nors galvą nutrūkti. Jei nieko geresnio neatsirasdavo — valandas prasėdėdavau iki lubų prirūkytoj Konrado kavinėj. J. Brazaitis ir to atitrūkimo nuo pareigos ir darbo sau neleisdavo. Savo jungą jis traukė, širdį paplakdamas kava, poilsiu ir atvanga visai nesirūpindamas. Ir to darbštumo vaisiai buvo daugiau, negu regimi: nuo 1932 — 1940 m., vadinasi, per aštuonis metus, gimė jo Vaižgantas, Lietuviai rašytojai, Maironis, tie jo redaguoti mūsų li-

teratūros klasikų veikalai, jau nekalbant apie mokyklinių vadovėlių ruošą, paskaitas universitete (kurioms paruošti juk irgi reikėjo laiko), pamokas Aušros mergaičių gimnazijoj, nemenkus pluoštus straipsnių periodikai. Savo gyvenime regėjau dinamiškų ir darbščių žmonių, regiu jų ir dabar (pvz., komp. Jul. Gaidelis), bet tų darbininkų pirmoj gretoj tebestovi prof. J. Brazaitis. Jeigu ne savo būdu, tai darbštumu ir pareigų apsikrovimu jis yra tikrai panašus į Juozą Tumą-Vaižgantą.

Čia galėtų kilti klausimas, kokia gi buvo ta man pažįstama prof. J. Brazaičio darbo technika. Šiokį tokį atsakymą gal duotų klausimo perskėlimas į dvi dalis: a) pasiruošimas darbui, b) patsai darbo procesas.

Prof. J. Brazaičio pasiruošimas būdavo iš anksto planuojamas ir didžiai rūpestingas. Minėjau, kad Maironio monografijai rašyti jis rengėsi apie penkis metus. O tai reiškė ne tik Maironio kūrybos studijas, bet ir žinių rinkimą apie tautos atgimimo poetą mokslinės anketos pagalba, intensyvų susirašinėjimą tuo reikalu su nemenku kiekiu Maironio draugų ir pažįstamų, telkimas pasisakymų apie jo kūrybą, tų pasisakymų kritišką peržvelgimą, eilų asmeninių pokalbių su Maironio artimais bičiuliais ir bendradarbiais, ieškojimą įtakų ir paralelių kaimynų literatūrose. Po to eidavo surinktos medžiagos klasifikavimas, veikalo plano apmatų statyba, visa eilė pastabų ir nuorodų sau pačiam, o tik tada energijos įkinkymas į konkretų darbą. Ir iš to vieno pavyzdžio gal nesunku susidaryti vaizdą, kad žmogui reikia turėti apstą intelektualinių galių, kad tokioj medžiagos girioj nepaklystum.

Darbo procesas: vienu žvilgsniu pažvelgus į prof. J. Brazaičio rankraštį, galėtum atkakliai tvirtinti, kad jis rašė greitai, švariai ir sklandžiai. Tačiau taip atrodydavo tik originaliniai jo darbo puslapiai. J. Brazaitis, gal jau tokia jo prigimtis, sau pačiam yra daug rūstesnis kritikas, negu tam, kurio darbus jis nagrinėja. Kuriam laikui praslinkus, parašytus puslapius jis pradeda braukyti ir taisyti, kraudamas žodį ant žodžio, sakinį ant sakinio, ištisas pastraipas nubraukdamas, darydamas įtarpas, apstatydamas baltus popierio pakraščius ištisom sakinių kolonom ir piramidėm. Nežiūrint šitokių išbraukymų, papildymų ir pakeitimų, ir tokie J. Brazaičio rankraščiai turėjo regimą tvarką ir net savotišką estetinį vaizdą. Paskiau jie būdavo perrašomi mašinėle, dar kartą kitą perskaitomi, bet jau ne taip sopulingai.

Matydamas tokį kruopštumą, aš ne kartą savy atsidusdavau: ak, pone Dieve, nesaldi yra ir literatūros kritiko bei nagrinėtojo duona! Tai juk taip pat kūryba. Ji turi būti ypačiai skausminga žmogui su tokia tyra sąžine ir tokiu giliu atsakingumo jausmu, koks buvo ir tebėra prof. Juozas Brazaitis!

Arčiau gyvendamas, pastebėjau ir dar vieną kitą J. Brazai-

čio asmenybės bruožą. Jo darbštumas liudija ir jo valingumą. Neatskiriama tų pradų dalis yra jo atmintis, berods, daugiau įgimta, kaip išlavinta Viešpaties dovana, kurioje, beveik, be paklaidos sudėta ypačiai daug žinojimo ir pažinimo. Jei neklystu, atmintis yra didelė talkininkė žmogaus orientacijai ir erudicijai. Prof. J. Brazaitis, kiek aš jį pažįstu, yra dinamiškos orientacijos vyras, kūrybingas žmogus, literatūros ir visuomenės gyvenimo eruditas.

Kartais gal nereikia vengti ir patoso. Pasinaudodamas ta popurialia retorikos priemone, drįstu tarti, kad ypačiai vaiski gėlė J. Brazaičio švarko atlape yra jo ciceroniška gražbylystė. Kodėl gėlė? Todėl, kad jo gražbylystė yra ne tik girdima, bet ir regima. Man teko dalyvauti nevienam pobūvy ar susirinkime, kur J. Brazaičiui tekdavo kalbėti "ex-promptu". Ir visada jo kalbos, vaižgantiškai tariant, būdavo deimančiukai. Dėl to gražbylumo jį mylėjo Aušros mergaitės, kiek žinau, dėl to gražbylumo dūsavo ir ne viena universiteto studentė. Daugeliu atvejų tas aukso krūvis J. Brazaičiui daug padėjo ne tik kasdieninį darbą dirbti, bet ir kovos lauke nuo priešų gintis .

Gali į "atklanes" nubristi bepasakodamas apie atskirus žmogaus asmenybės bruožus, o jo sielos, jo dvasinio veido, vistiek dar nebus matyti. Prof. J. Brazaičio būdas, kaip daugelio žmonių, yra sudėtinga mašina. Pirmasis įspūdis — nutviskusi šypsena ramiam ir jaukiam veide! Tas šypsenas J. Brazaitis, kaip geras psichologas, dalina draugams ir nedraugams. Sprendimą labai sunku daryti — gal jo būdo žymė yra prigimties dovana, o gal kultivuota priemonė su žmonėmis gyventi ir dirbti. Man asmeniškai ji atspindi ramų, natūralų ir nuoširdų žmogų. Tačiau savo vidaus gelmėj J. Brazaitis yra mąstanti, kontempliuojanti ir kenčianti siela. Tyra ir dora siela, bet nestokojanti užsikirtimo, kartais priskirianti sau bausmes ir atgailas, kurių realiam gyvenime neturėtų būti. Tuo požiūriu J. Brazaitis yra mistikas. Žmogus, kurį gerbi ir myli, kurio skausmingai ilgiesi. Ak, jis yra metraštininkas, kurio celėj žiburys užgęsta su gaidyste! Žmogus paženklintas sopulingu vienišumu. J. Brazaitis — toks dažnas svečias auditorijose ir tautiečių sambūriuose, o esmėj tokia vieniša siela! Ištikro, originalu jis niekada nebandė būti, jo dailus ir skoningas drabužis, kaip ir išprusinta jo laikysena, kažkuo ypatingu iš kitų tarpo nesiskyrė. Būdingas savo kresnumu ir dvasingu veidu, rami ir išlaikyta charakterio linija. Man rodosi, J. Brazaitis yra darbo ir pareigos vyras. Vieną ar kitą uždavinį įveikęs, jis vėl užsidaro savo celėj ir skendi sopulingam vienišume .

— — —

Nelengva buvo atsigrįžti į prof. Juozo Brazaičio literatūros mokslo ir kritikos darbus. Apie asmenį gali pašnekėti ir

šį tą iš atsiminimų dubenio pasisemdamas. Konkretūs darbai reikalauja įsigilinimo į juos, reikalauja konkrečių studijų. Bet ką studijuosi, kai turi tik pliką delną? J. Brazaičio to pobūdžio darbų Amerikoj neturiu ir net, aplinkui pasidairęs, nežinojau, kur būtų galima nors dalį jų gauti. Sukaktuvininko ir mano geri bičiuliai pasistengė — ir aš vienu kitu spausdintu rašiniu buvau aprūpintas. Talkininkams už tai nuoširdi mano padėka.

Negavęs daug laiko šiems įspūdžiams rašyti (o tai yra kasdieninė mūsų opa!). Vis dėlto turėjau ištisą savaitę dvasinio džiaugsmo, galima sakyti, tikrą puotą. Skaičiau visą atliekamą laiką, protarpiais grįžau į Ugniagesių gatvę, į tą J. Brazaičio kambarį, kuriame gimė dabar mano skaitomi raštai. Tai nebuvo ta idilė, kurią išgyveno Vaižgantas prie Kauno, per naktį žiūrėdamas į tolin tekančius Nemuno vandenis, bet grįžimas į tas pavasario dienas, kada lietuvis savam krašte buvo laisvas kurti ir laisvas savo pastangomis tikėti.

Skaitymo rezultatai — atgaivinti asmeniniai įspūdžiai, nuvalytas dulkių klodas nuo to, kas vieną kartą jau buvo regėta ir išgyventa. Tų įspūdžių pluošteliu čia ir bandysiu pasireikšti.

1931 m. "Židinio" nr. 1, dešimty spausdintų puslapių (27-36 psl.), J. Brazaitis nagrinėja Šatrijos Raganos "Irkos tragediją". Nagrinėja tą novelę formaliniu požiūriu, ryškindamas autorės kūrybinio darbo techninius sugebėjimus. Tokių studijų mūsų dailusis žodis dar nėra turėjęs. J. Brazaičio straipsnis gal buvo taikytas ano meto Lietuvos mokyklai, bet iš jo spindi nagrinėtojo nuovoka ir literatūros kritiko įžvalgumas. Apybraižą paskaitęs, regi Irkos tragedijos kiekvieną giją, regi lūžį po lūžio, kuris su vaikišku sopulio pajautimu atsispindi jos sieloj. Taip pat regi ir tai, kad Šatrijos Ragana, pakrypusi į psichologinę novelę, anuomet buvo moderni rašytoja, jei tas žodis "moderni" aplamai turi kokią nors reikšmę.

"Karys ir karas literatūroje" (Židinys nr. 11, 377-384 psl., 1935 m.) — kitas J. Brazaičio studijinio pobūdžio darbas, kuriame jis gilinasi į lietuvių tautosaką — liaudies dainas, ir ieško jose karo atgarsių, herojizmo. Tautosakos archyve peržiūrėjęs kelis tūkstančius dainų, maža ten to žanro posmų terado. Senovės lietuvių karių dainos pradingsta, nes aristokratija sulenkėjo, o liaudis jų neišlaikė, neperdavė iš kartos į kartą. J. Brazaitis teigia, kad, prievarta į svetimas kariuomenes varomas lietuvis negalėjo herojinių dainų dainuoti. Tai daugiau šeimos dainos, liūdno atsiskyrimo su šeima ir mergele dainos. Kareivis išjoja į svetimą šalį, o grįžta žirgas, nešdamas kareivio kruviną mundierą ir kepurėlę. Heroizmas suskamba tik vienoj kitoj senesnėj dainoj, kurių maža tėra išlikę.

Jis, tas herojizmas, vėl ima skambėti nepr. Lietuvos karių

dainose. Tačiau Lietuva yra maža ir taiki valstybė. Aistrose skęsta tik didžiosios tautos ir valstybės, daug turinčios, norinčios dar daugiau svetimų žemių prisigriebti. Laisvos Lietuvos kareivis jaučia tą pavojų, tad liūdesio gaida skamba ir jo dainose, nors jam nestinga jau herojinio ryžto (taip didvyriškai pasireiškusio partizanų kovose! St. S.). Be to, jis jau yra išsivadavęs iš priklausomybės šeimai, jo idealai — tėvynė, jos laisvė ir tos laisvės gynimas.

Savo rašinyje apie karį ir karą literatūroje J. Brazaitis pasako minčių, kurios ir šiandien tebeturi tą pačią gilią prasmę: "Vydūnas giliai pažvelgė į tikrąsias karo priežastis — į paties žmogaus sugedimą. Tai mūsų dienų netikros kultūros padaras. Jis parodė ir išeitį — ugdyti pačiame žmoguje žmoniškumą: sugebėjimą apvaldyti savyje materialinės prigimties egoizmą ir palenkti jų dvasiniam pradui. Jo žodžiai įgauna ypatingos reikšmės mūsų metais, kada senoji Atenė, ginkluota ietimi, vedusi vyrus į kovą, įkvėpusi valstybės vyrams išmintingas kalbas, auginusi taikos metais alyvos medžius, šiandien vis labiau išstumiama raudonojo Marso, kuris temoka tik ietimi svaidyti" . . .

"Raštai daugiausia parodo tautinės sąmonės laipsnį"—sako J. Brazaitis pradėdamas kalbėti apie Simaną Daukantą lietuvių tautinės sąmonės evoliucijoje (Židinys nr. 2, 129-139 psl., 1936 m.). Tai studijinio pobūdžio jo darbas, dalinamas į tokius skyrius: Įžanga, Tautinės sąmonės linkui, Valstietiški metmenys, Europiški ataudai, Lietuviškas raštas, Pabaiga. Daukanto tautinės ideologijos realizavimas tautoje.

Paviršium pažvelgęs, galėtum tarti, jog Daukanto idėjų ir teigimų nagrinėjimas, tai istoriko dirva. Betgi S. Daukanto raštai yra įdomūs ir literatūros žmogui. J. Brazaitis pažvelgė į Daukantą kaip rašytojas ir rašyto žodžio kritikas. Šis jo darbas ypačiai ryškus savo erudicija, o taip pat vaizdžiu ir pagrįstu iškėlimu faktų, kurie net mūsų šviesuomenės tarpe nėra giliau pažįstami. Kai mūsų rašto ir tautos istorija nūdien yra begėdiškai falsifikuojama, kai mes patys pradedam vis mažiau žinoti apie savo tautą — J. Brazaičio Simanas Daukantas lietuvių tautinės sąmonės evoliucijoje galėtų prašokti bet kurį mūsų periodinį leidinį.

Židinio 2 nr. (157-164 psl.) 1937 m. atspausdintas J. Brazaičio straipsnis Sofijos Pšibiliauskienės biografijai. Deja,tai rašinio tik antra dalis. Man labai gaila, kad negavau paskaityti pirmos to straipsnio dalies. Kadaise skaičiau jį visą, bet atminty ir jo nuotrupų nebeliko.

Antroj studijos daly sutelkta nemenkas pluoštas medžiagos Lazdynų Pelėdos biografijai. Čia ištraukos jos laiškų P. Višinskiui, rašytų tuo metu, kai ji buvo palinkusi į liberalizmą. Čia keletas pastraipų kun. M. Krupavičiaus vaizdingų atsiminimų, čia jos laiškų citatos kun. J. Tumui - Vaižgantui. Kiekvie-

ną jos pačios ar kito pasisakymą apie ją palydi J. Brazaičio objektyvūs paaiškinimai.

Lazdynų Pelėda buvo bajorė, Žemaitijoje turėjusi dvarelį, o koks juodas vargas skamba iš dažno jos laiško! Tą juodą vargą paliudija kun. M. Krupavičius. Visą jo nuogumą regim ir Vaižgantui rašytuose laiškuose. Pati nesėkmių prislėgta Lazdynų Pelėda atžeria iš savo kuklių honorarų ir duoda kiekvienam, kuris tik į ją kreipiasi, tardama: "Kiek galiu uždirbti, dalinuosi su našlaičiais; vargstame sunkiai. Rinko kariuomenei dovanas; aš, iš Švyturio gavus, dalį daviau vaikams (mirusios marčios vaikams. St. S.), dalį atidaviau komisijai".

Būdama dvarininkė, ji rengdavosi kaip paprasta kaimo moterėlė. Lazdynų Pelėdos išgyvenimai nepriklausomybę atgavusioj Lietuvoj, kur jauni valdininkai dar neskyrė juodo nuo balto, šiandien skamba kaip ištrauka iš rūstaus realistinio romano. Ir minimos medžiagos paskelbimu prof. J. Brazaitis didžiai praturtino Lazdynų Pelėdos pažinimą.

Kai sukako 30 metų nuo J. Biliūno mirties (1937.12.7) — J. Brazaitis Židiny (Nr. 12, 545-553 psl., 1937 m.) paskelbė Rašytojo išsivadavimą, Biliūno laiškuose. Tai buvo naujas ir įdomus žvilgsnis, nes nei anuomet, nei šiandien dar netrūksta jėgų, kurios Biliūno paveikslą stengiasi įsprausti į siaurą ir apibrėžtą rėmą.

Rašinio pradžioj J. Brazaitis pažeria pluoštą įdomių minčių apie menininką ir jo ryšį su visuomene, apie menininko pašaukimą ir jo konfliktus su savo individualumu ir artima visuomene, apie meno reikšmę tautai ir atskiram žmogui. Brazaitis taikliai taria, kad "Veidmainys poezijoj pasislėpti negali". Menininkas turįs būti ištikimas pats sau, turįs būti nuoširdus, nors dėl to tektų kentėti ir vesti kovą su savim.

Toliau J. Brazaitis piešia karšto liberalo, socialdemokrato ir visuomenės veikėjo Biliūno paveikslą. Paveikslas objektyvus, neiškreiptas ir dvelkiąs žmogiška šilima. Rūpestingai parinktom citatom iš Biliūno laiškų, savo samprotavimais ir komentarais autorius tą paveikslą dar labiau sustiprina ir pagyvina (jei teisingai prisimenu, to naujo žvilgsnio į Biliūną nepuolė ir ano meto lietuviai liberalai). Minties požiūriu stipriai kondensuotame darbe matai Biliūno vargą ir kančią, įsijauti į jo dvasinį nerimą bei savęs jieškojimą, aiškiai regi vykstantį jo dvasioj lūžimą, kai iš visuomenininko ir partiečio jis pamažu išsivaduoja ir tampa tik rašytoju. Atseit, jis randa gyvenimo tikslą ir prasmę.

J. Biliūnas turi nemažai gražių sumanymų, ir pradeda rašyti. Jis sukuria Vagį, Brisiaus

galą, Lazdą, Žvaigždę, Ubagą,ir, pagaliau, Liūdną pasaką; anot J. Brazaičio, "vis tai gražios nuolaužos Biliūno dvasios, šitos naujosios, didžiai humaniškos, kenčiančios, užjaučiančios, suprantančios ir su gyvenimo būtinumu tauriai susitaikančios."

J. Biliūnas, kaip žinom, mirė džiova. J. Brazaitis duoda taurų paveikslą žmogaus dvasios, trokštančios gyventi ir kurti, bet aiškiai nuvokiančios, kad gyvenimo dienos baigiasi. Biliūnas atvirsta į tikėjimą, nuolat skaito Evangelijas. Kad nebūtų įtartas ir apšauktas tendencingu, ir tą teigimą J. Brazaitis paremia citata. Jo rašinys yra tikrai vertinga medžiaga Biliūno asmenybei pažinti.

Verčiamas skubėti, prabėgom pažvelgiau tik į vieną kitą prof. J. Brazaičio literatūros mokslo darbą. Tų jo darbų žymiai daugiau. Ir kyla man mintis: ar negalima būtų Brazaičio literatūrinius straipsnius surinkti ir išleisti juos atskiru leidiniu. Emigraciniame gyvenime ne vienu atveju toks leidinys galėtų būti gausus šaltinis pasisemti žinioms apie savo tautos grožinę literatūrą. Gyvendamas ta pačia idėja, susitinku ir su J. Brazaičio Vaižgantu. Būtinai reikėtų išleisti ir to veikalo antrąją laidą. Jaunesnėse kartose Vaižgantas, ta ypačiai ryški ir originali asmenybė mūsų rašto istorijoj, jau yra tik legenda. Jeigu jis jaunimo sąmonėj dar tebėra gyvas, tai tik iš tėvų ar mokytojų pasakojimų nuotrupų apie nuolat skubantį baltagalvį senelį, apie gyvąją lietuvių tautos sąžinę. Plačiau pasklidusi jo darbų studija, aš neabejoju, dar galėtų Vaižgantą iš legendos prikelti ir svečiam krašte.

Ir tokia studija yra prof. Juozo Brazaičio Vaižgantas. Ją išleido Vytauto D. Universiteto Teologijos - Filosofijos fakultetas 1936 m. Veikalo tekstai užima 185 smulkoko šrifto puslapius. Vaižganto bibliografijai skirta penki puslapiai — ji pradedama 1895 m. ir baigiama 1933 m. Studijos turinys: Užuomazgos; Sceniniai vaizdai, Alegorijos, Vaizdelių mėginimai; Palaidieji žiedai: Kelionių vaizdai, Karo vaizdai, Aukštaičių vaizdai; Suklestėjimas: Pragiedruliai: Gondingos kraštas, Pragiedruliai: Vaduvų kraštas; Dėdės ir dėdienės; Pragiedruliai: Šeimos vėžiai; Smulkioji beletristika; Visuma: Kūrybos pasaulėvaizdžio pradmenys, Talentas ir literatūrinės formos, Vaižganto stilius, Vaižgantas tautos kūryboje. Savo darbą J. Brazaitis aptaria kukliai: Vaižgantas — apmatai kūrybos studijai.

Įspūdžiai smarkiai prasitęstų, jeigu bandyčiau tą didelį ir solidų J. Brazaičio veikalą kiek išsamiau nagrinėti. O, kiek šiame Vaižgante sutelkta minčių apie Lietuvą, apie lietuvių tautos kovas dėl laisvės ir kultūros, apie jos prisikėlimą! Ap-

matuose kūrybos studijai Brazaitis švyti visa turtinga savo dvasia. Literatūros mokslininko erudicija atsiskleidžia, kai jis, nagrinėdamas Vaižganto kūrybą, atsiremia į graikų, romėnų, vokiečių, anglų, prancūzų, italų, ispanų ir rusų literatūras. Tokiame fone visom spalvom suspindi Vaižganto asmens ir kūrybos savaimingumas, jo valia, jo filosofija, jo talentas gyventi ir kurti Lietuvai. Čia ir vėl man prisimena Ugniagesių gatvelė ir ta metraštininko celė, kurioje žiburys, apgaubtas žalsvu gaubtuvu, užgęsdavo tik parytėm. Kai tiek dvasinių jėgų buvo sutelkta ir darbo įdėta, tai veikalas ir laiko atneštose audrose nepradingo.

Praskleiskim uždangą, anot Maironio, ir nors truputį iš arčiau pažvelkim į tą J. Brazaičio veikalą. Pats autorius 7 psl. apibūdina savo darbo pobūdį:

"Kiekvienos kūrybos nagrinėjime gali būti daugiau žiūrima į kūrybos istoriją (į impulsus, paskatinusius kurti, kūrybos pavyzdžius bei įtakas, kūrybos proceso psichologiją); gali būti daugiau dėmesio kreipiama į patį sukurtąjį produktą, į tą medžiagą (tematiką ir problematiką), kuri veikalą įprasmina, ir pagaliau į tą žodžio meną, kuriuo pasireiškia tas kūrėjo viduje susiformavęs pasaulis. Šitame rašinyje, nors atsižvelgiama į Vaižganto kūrybos istoriją, tačiau dėmesys labiau sukoncentruojamas į pačią objektyviąją kūrybą, į objektyvų kūrybos produktą, į Vaižganto beletristiką, ne į Vaižgantą beletristą".

J. Brazaitis apibūdina ir tą areną, kurioje jo nagrinėjamas rašytojas veikia: "Į visuomenės gyvenimą Vaižgantas išėjo, kada reiškėsi įtempta kova tarp trijų jėgų: senosios lenkiškos aristokratiškos kultūros, naujosios lietuviškos demokratiškos kultūros, rusų politinio režimo. Visas Vaižganto gyvenimas ir buvo kova dėl lietuviškos demokratiškos kultūros".

Turėdamas aiškų tikslą, gilindamasis į laiką ir sąlygas, kuriose Vaižgantas kūrė, J. Brazaitis vis giliau pasineria į nagrinėjamo autoriaus kūrybos gelmes. Baigdamas Užuomazgas, 32 psl. jis rašo: "Vidaus nujautimas jį lenkė į vaizdelius, bet tas polinkis suvedė Vaižgantą į tam tikrą konfliktą su visuomene, kuriai atstovavo spauda. To meto laikraščių psichikoj dar tebevyravo šiokios ar tokios utilitarinės literatūros supratimas, visai epochai labai charakteringas. Vaižgantas, šitoje epochoje pats tokią literatūrą kurdamas, anksčiau už kitus išgyveno evoliuciją iš utilitarinės didaktinės literatūros į estetinę. Tame kelyje beieškodamas savos formos, perėjo dramos žanrą, kuris pasirodė svetimas jo pasaulėvaizdžiui, perėjo alegoriją ir sustojo prie vaizdelio, jau ne didaktinio, tik grynai estetinio. Tokia literatū-

ra dar nebuvo sava epochai. Bet ji ateis po kelerių metų, revoliuciją praleidus. Tada ir Vaižganto naujasis žanras, atsiminimas, vaizdelis, bus kitaip sutiktas".

J. Brazaitis toliau su atsidėjimu nagrinėja Vaižganto kelionių vaizdus, Karo vaizdus ir Aukštaičių vaizdus. "Kelionių aprašymuose paprastai sumišę įvairūs žanrai: grynasis reportažas, publicistika, filosofija, dailioji kūryba". Ir 50 psl. autoriaus išvada: "jeigu Vaižganto aprašymams daugely vietų trūksta beletristinės vertės, tai dėl to, kad Vaižgantas pirmiausia reiškia savo tiesioginius jausmus, o ne tais jausmais apgaubtą objektyvų gamtos ar žmonių vaizdą".

Iš Karo vaizdų J. Brazaitis aiškiai išskiria Rimus ir Nerimus, tą klasišką Vaižganto kūrinį, tardamas: "Ir idėjos taurumu bei gilumu, ir jos atvaizdavimu lietuviškais pavidalais, ir meniška formine struktūra šitas veikalas yra vienas iš gražiausių, kur iš viso turime savo literatūroj".

Aukštaičių vaizdeliuose Vaižgantas keliąs aikštėn veikėjo charakterį ir įžvelgiąs ryšį tarp žmogaus ir gamtos, kosmo. "Tai jau ne tik Vaižgantas stebėtojas, bet ir Vaižgantas filosofas. Šitų Vaižganto vaizdelių romantinės ideologijos ir psichologijos šviesoje daros aiškesnė mūsų tautos atgimimo veikėjų dvasia". Tačiau, — sako Brazaitis, — "neatsargu visos lietuvių tautos charakterį įžiūrėti tik rezignuojančiuose, elegiškuose bruožuose. Dėl to ir Vaižganto lietuvių tautos susakyti bruožai yra tik daliniai, vienos epochos sukurti. Juo labiau, kad pats Vaižgantas, lygiai kaip ir Baranauskas, visur akcentuoja Lietuvos įvairumą".

Suklestėjime J. Brazaitis nagrinėja didžiuosius Vaižganto veikalus — Pragiedrulius (Gondingos kraštą ir Vaduvų kraštą), Dėdes ir dėdienes, Šeimos vėžius (trečia Pragiedrulių knyga) ir Smulkiąją beletristiką. Pabrėžęs, kad savo Pragiedruliais Vaižgantas norėjęs parodyti lietuvių tautinės sąmonės kilimo pragiedrulius, autorius gilinasi į veikalų idėją ir formą, gilinasi į veikėjų charakterius, objektyviai keldamas teigiamus ir neigiamus kūrinio bruožus. Čia nestinga įsigilinimo į laiko dvasią, aplinkybes ir sąlygas. Tą medžiagą pažindamas, J. Brazaitis nesunkiai pasineria į Vaižganto sukurtą pasaulį. "Ir miške kartais pamatai visa viršūne aukštesnę pušį už kitas. Ta pušis yra aukštesnė, bet vis dėlto ji, pušis, tik labiau pastebima. Tie pragiedruliai žmonės turi savyje savo kampo žmonių bruožus, tik labiau sukondensuotus", — rašo J. Brazaitis.

Suklestėjimą perskaitęs, pajunti, kokį didį dvasios polėkį Vaižgantas mums paliko. Daugumas problemų, kurias jis matė ir kėlė, ir šiandien aktu-

alumo neprarado. Tą pastebi ir J. Brazaitis, kai bando aptarti ir išryškinti Vaižganto Gondingos krašto veikėją Virbalą Gustį: "Jeigu jis būtų buvęs tų pačių žemaičių tarpe, jis būtų buvęs stipresnis, bet kada jis išeina iš bendruomenės, jis pasijunta silpnas. Suklumpa. Tai primityvaus žmogaus psichologija. Ir tai buvo daugelio lietuvių tragedija. Tik atitrūkę iš Lietuvos — jie pasiduoda svetimoms įtakoms; tik sykį suklupę, jie esti atstumiami ir sumindomi. Ta žmogaus tragedija tebegyva lietuvių tarpe".

Toliau J. Brazaitis kalba: "Vaižganto žmonės dažnai tik manosi dirbą savo valia, savo nusistatymu, o iš tikrųjų skatinami įgimto instinkto augti, tobulėti, skatinami pačios gamtos, kurioje gyvena. Gamta ir apsprendžia žmogaus charakterį, gamta lemia žmogui mylėti, kovoti, veikti.

Tikėdamas viso kosmo paskyrimu augti, klestėti, tobulėti, Vaižgantas savo pasaulėvaizdį padaro tokį giedrą, optimistišką. Net rezultatas kovų dėl kultūros jam vaidenasi giedras".

Pats Vaižgantas Pragiedrulius vadino epopėjos vardu. J. Brazaitis tuo klausimu taip pasisako: "Vaižganto Pragiedruliai neeiliuoti. Bet jeigu eiliuotumas reiškia tam tikrą poemos muzikalinį charakterį, tai negalėtume pasakyti, kad to muzikalumo nėra Pragiedruliuose. Jo esama labai daug. Tik jis reiškiasi ne rimais, ne pėdomis, bet pačio sakinio ritmu ir melodija. O į tą sakinio melodiją Vaižgantas labai atsižiūri, lyg jis skirtų savo veikalą ne skaityti, bet retoriškai sakyti. Tad jeigu jau skirti Pragiedrulius prie kokių esamų žanrų, labiausiai pritiktų jiems neeiliuotos poemos vardas".

Vaižganto Dėdės ir dėdienės, anot Brazaičio, vaizduoja dviejų socialinių epochų susidūrimą: pabaigą baudžiavos epochos ir pradžią pobaudžiavinės. Iš tos J. Brazaičio studijos puslapių parinkau tik porą citatų, kurios, tikiuosi, mums padės priartėti prie Vaižganto veikėjų ir jo veikalo idėjos: "Sukurdamas Rapolo, Mykoliuko, Severijos tipus, — sako Brazaitis, — Vaižgantas davė pažinti įvairius aukštaičių psichologijos ir etnografijos bruožus. Iš antros pusės Vaižgantas išsiveržė iš to vieno lietuviškojo pasaulio ir įjungė jį į bendrą kosmo tvarką". Ir toliau: "Tik žmogus tas gaivalines iš gamtos trykštančias jėgas, kaip pavasario upelį, gali pakreipti taip, kad pats tobulėtų, arba taip, kad pats save fiziškai stelbtų, bet tobulėtų dvasiškai ir stiprintų, sakysime, savo rūšį. Iš čia ir eina bet kokis pasiaukojimas vardan aukštesnių idealų, vardan giminės, vardan tautos. Tą paskyrimą atlikęs žmogus jaučiasi laimingas ir gali ramiai iš regimojo pasaulio

mylėti, nors kitų nepastebėtas, neatlygintas".

Kalbėdamas apie Vaižganto Pragiedrulių trečiąją knygą Šeimos vėžius, J. Brazaitis iškelia tokią jų mintį: "Autorius atkreipia savo dėmesį beveik išimtinai į lietuvių šviesuomenę, į lietuvių šviesuomenei gresiančius vėžius. Karazijos mintimis sekant, tų pavojų buvo įvairiopų: *karjeros* vėžys, kuris neleido tauton grįžti; *materializmo* vėžys, kuriam pasidavęs inteligentas, pasak Vaižganto, jau net vaikų skaičių laiku sumeta neva sulig savo ištesėjimu; toliau — *skepticizmo* vėžys, kuris inteligentus daro svetimus religinei tautos nuotaikai; *internacionalizmo* vėžys, kuris inteligentus padaro beveidžius ir veidmainius, nes jie toli nėra persiėmę noru visą žmoniją palaiminti. Tačiau visų baisiausias yra *šeimos* vėžys, kuris net pačią šaknį pakerta, kad nei žiedas, nei vaisius negali būti tautiškas".

Berods, komentarai čia nėra reikalingi. Vaižganto šeimos vėžiai yra tokis veikalas, kurio ir šiandien dar negalim dėti į archyvą. Apgailėtina tik, kad šis jo kūrinys meniniu požiūriu neprilygsta Dėdėms ir dėdienėms, neprilygsta ir kitiems jo darbams. Apstu jame publicistikos, daug kultūros žinių — vertingų, įdomių, bet nebeletristiškų. Pasak Brazaičio, šitame veikale Vaižgantas norėjo pamokyti, pabarti.

Jeigu 148 puslapiuose J. Brazaitis gilinosi į Vaižganto kūrybą, ją nagrinėjo, išlukšteno jos pasaulėvaizdį, idėjingumą, davė veikėjų apibūdinimus, tai Visumoj daugiau reiškiasi pats kritikas ir literatūros mokslininkas. Kartoju: reikia J. Brazaičio Vaižgantą išleisti antra laida, o tik tada platesni lietuvių visuomenės sluoksniai (ypač jaunimas) galės iš arčiau pažinti ne tik Vaižgantą, bet ir patį Juozą Brazaitį.

Visumoj man ypačiai reikšmingas atrodo J. Brazaičio pasisakymas apie Vaižganto stilių: "Vaižganto stilius yra veiksmažodinis, dinaminis, akustinis, plastinis, konkretus, subjektyvus, platus, apibendrinamasis. Šitos žymės išskiria jį iš kitų rašytojų".

Ypačiai originali J. Brazaičio mintis iškyla, kai jis kalba apie Vaižgantą tautos kūryboje: "Vaižgantas tikino esąs romantikas, prof. Mykolaitis tuo abejojo. Būtų išvengta tos diskusijos, jei Vaižgantas būtų atstovas *lietuviško baroko*, kuriame randa vietą abudu tie antinomiški dalykai. Baroko terminas Vaižgantui pritiktų geriau už kitus, jeigu jau norime pažymėti tarptautiniu terminu". Nes "Vaižgantas į daiktus žiūri be perspektyvos, iš arti. Artimus dalykus gausiai ornamentuoja; ornamentuoja plastinėmis, akustinėmis žymėmis. Jas taip sustiprina hiperbolėmis, gradacijomis, kontrastais

ir kitomis figūromis, kad sudaro dinamizmo, įvairumo, gausumo efektą". Iš tikro, tai juk ir yra būdingi baroko stiliaus bruožai.

Nedera man net aiškinti — savaime suprantama, kad aš daviau tik griaučius J. Brazaičio Vaižganto. Tą apžvalgėlę baigdamas, noriu tik štai ką pridurti: sukaktuvininko veikalas pasižymi analizės gilumu, įžvalgumu, lyginamuoju moksliniu metodu, objektyvumu ir darbo savaimingumu bei brandumu. J. Brazaitis savo veikale ne gaudo ore lakstančių frazių, bet žvelgia į konkrečią medžiagą ir, ja pasiremdamas, daro aptarimus ir sprendimus. Tuo požiūriu J. Brazaičio Vaižgantas, nors nėra visai vienišas liet. literatūros moksle, bet yra itin iškilus veikalas.

Apie Juozą Brazaitį visuomenės veikėją ir politiką turėtų rašyti visuomenininkai ir politikai. Mano pažiūra šiuo klausimu tegali būti labai trumpa: J. Brazaitis pasimetė su grožine literatūra, pasinėrė visuomeninėj ir politinėj veikloj tada, kai Lietuva jau buvo okupuota — pirma rusų, paskui vokiečių, o po to vėl rusų. Abiejų okupacijų metu J. Brazaitis aktyviai reiškėsi visuomenės ir politikos gyvenime. Žinoma, ir tokiu tragišku metu tebėra gyva visuomenė, šiuo atveju — tauta, tebėra gyva ir politika. Tačiau, mano išmanymu, tokio meto veikėjams jau žymiai daugiau tinka kovotojo, rezistento vardas, bet ne politiko. J. Brazaitis, kiek aš jį pažįstu, buvo atkaklus ir drąsus kovotojas.

Vidurnaktis skubėdamas atbėga, kai aš vis dar kalbuosi su nutolusių dienų bičiuliu prof. Juozu Brazaičiu. Ką besakydamas, ką begalvodamas, vis matau jo veido jaukų, o drauge ir liūdesio kupiną šypsnį. Nepriklausomybės dvidešimtmečio proga (Židinys Nr. 5-6, 1938 m.) J. Brazaitis prabilo apie Dvasinį lietuvio veidą nepriklausomoj Lietuvoj. Ten jis lietuvio dvasioj matė šiuos bruožus: rytietiškąjį, vakarietiškąjį, lietuvinį ir miniažmoginį. Pats Juozas Brazaitis, augęs, mokslus ėjęs nepr. Lietuvoj, studijas gilinęs Vak. Europoj, yra tipingas lietuvis vakarietis kilniausia tų žodžių prasme. Jis yra gilios dvasinės kultūros vyras, grožinės literatūros metraštininkas. Mano sveikinimas jam tegu būna dar sykį pakartotas liudijimas: ten, Ugniagesių gatvelėj, jo celėj, žiburys po žalsvu gaubtuvu užgesdavo su gaidgyste. Esu tikras, tie kūrybinio entuziazmo laikai ir jam tebėra patys mieliausi ir brangiausi.

DVASINIS LIETUVIO VEIDAS NEPRIKLAUSOMOJ LIETUVOJ*

JUOZAS BRAZAITIS

Nepriklausoma Lietuva, nepriklausomas joje lietuvis — yra nuolatinis mūsų idealas.

Tačiau nepriklausomybė visuomet yra tik reliatyvi. Kiekviena valstybė priklauso nuo kitų. Tiek materiališkai, tiek dvasiškai. Kiekvienas lietuvis savo valstybėje jau irgi yra priklausomas nuo esamosios epochos ideologinės, socialinės bei politinės padėties, nuo visos tautos išgyventojo likimo. Neįmanoma įrodyti, bet vis dėlto patikima tezė, kad 99% žmogus veikia kitų įtakoję, ir tik paskutinis procentas yra jo nuosavasis "Aš". Tačiau šitas nuosavasis procentas duoda toną visai žmogaus individualybei. Kaip raugas minkymui. Ir svarbu tik, kad savoji individualybė pajėgtų prisiimti tas visas įtakas, perdirbti jas kaip medžiagą, bekurdama ir bepilnindama savo dvasinį veidą.

Susekti dabartinio lietuvio tipą, sucharakterizuoti jau nepriklausomos Lietuvos žmogų yra labai sunku. Dar per arti jo esama. Dar perdaug mūsų akis pagauna atskiras smulkmenas. Jos nustelbia ir kliudo suvokti esminius bruožus. Dar perdaug jame patys esame pasinėrę, dėl to subjektyviai lengva pasisakyti. Tik tada, kai galės jau kiti pažvelgti į dabartinį lietuvį iš perspektyvos, tada vaizdas bus ryškesnis, pilnesnis ir objektyvesnis. Tačiau dabartis reikalauja pamėginti diagnoziškai pažvelgti į lietuvį, kitaip sakant, į save pačius, kad galėtum dar bent kiek dvasinio veido formaciją bei kuraciją pasukti racionalesne linkme.

1. Luomų formavimasis

Nepriklausomoj Lietuvoj visuomenė jau kompaktiškesnė kaip anksčiau. Jos neskaido jau taip griežtai socialiniai skirtumai. Nebėra bajorų ir baudžiauninkų. Vadinas, nebėr antagonizmo tarp tų dviejų socialinių luomų. Jėgos gali eiti ne tarpusavio kovai, bet kūrybai. Tiesa, jau stovime akivaizdoje nau-

* Šis straipsnis J. Ambrazevičiaus vardu buvo spausdintas 1938 m. Židinyje ir geriausia atskleidė laisvo lietuvio dvasinį kelią. Jis neprarado reikšmės nė dabar. Ir ypač svarbus šiandieniniam jaunimui, kuris laisvosios Lietuvos neprisimena ar jos ir visai nematė.

jos galimos socialinės kovos. Gali prasidėti, tradiciniu terminu tariant, socialinis antagonizmas tarp proletarų ir kapitalistų. Mes neturime, objektyviai imant, kapitalistų. Mūsų milijonieriai arba dar negimę arba skolose paskendę. Tačiau ne kapitalo kiekybė nulemia kapitalizmą ir kovą su juo, o kapitalizmo dvasia. Kapitalizmo dvasia yra tie nusiteikimai, kurie turtingesniuosius skatina išnaudoti neturtingąjį, nepagerbti jame žmogaus ir neduoti jam pragyvenimo sąlygų, būtinų žmogui. Proletarų — taip, jau turime. Turime daug neturtėlių, nepajėgiančių duonos kąsnio užsidirbti. Bet svarbiausia — jau atsiranda proletaro dvasia — būtent, pasijutimas, kad turtingesnis išnaudoja, kad jis yra skriaudėjas, kad jo turtas turi priklausyti visiems; tai pavydas ir pagieža, su kuria neturtingasis kreiva akim pažiūri į turtingąjį. Čia bus užuomazga naujai socialinei kovai, jeigu tinkamu laiku nebūtų pašalinta jai proga. Tačiau ligi šiol šita kapitalistinė, o ypačiai proletarinė dvasia dar nėra labai stipri, ir socialinė kova dar nėra suskaldžiusi mūsų visuomenės. Joje aiškiai pirmaujamas balsas tenka ūkininkams ir iš jų kilusiai šviesuomenei.

Kontaktas tarp ūkininko ir šviesuomenės, užsimezgęs slaptosios kovos laikais, pasiekęs aukščiausią laipsnį nepriklausomybės kovų laikais, irgi nėra nutrūkęs. Vis dėlto jis yra apsilpęs. Neabejotinai apsilpes. Apsilpęs, kaip paskiau mėginsim iškelti. dėl šviesuomenės kaltės. Apsilpęs ir dėl pačių valstiečių natūralaus psichikos pasikeitimo. Senesnių laikų valstietis į inteligentą žiūrėjo su dideliu respektu, pasitikėjimu, pagarba ir meile. Nelemtas šviesuomenės autoriteto piktnaudojimas tą pagarbą liaudies akyse stipriai sukrėtė. Į šviesuomenę ir jos darbą liaudis ima žiūrėti ne kartą jau su panieka, su kartėliu. Išaugo liaudyje kritikizmas. Mato šviesuomenėje valdininkėlius, kuriems algelė svarbu. Paties valstiečio ūkininko savisąmonė, jo individualizmas jau sustiprėjo. Jis pradėjo jaustis ne dulkė ir ne plytelė valstybėje, bet jėga, reali jėga.

O kada ji pasijus išnaudojama, tada nepalankus žvilgsnis turės tendencijos pavirsti prieštaraujančiu veiksmu. "Mes tiems Kauno ponaičiams nuausim šilkines pančiakas". grasinamai ištrūksta posakiai. Tiesa, ūkininkas vis liks ūkininkas. Jis nepaslankus. Jis pasiskųs, pakeiks, bet vis tiktai tarp savęs; kad ir šiaušdamasis, jis eis jam dedamas pareigas, kol bus neorganizuotas. Bet tik organizuotas jis galėtų pasinešti destruktyviniam darbui kovos keliui. Paradoksas, kad organizuotas ūkininkas gali būti pavojingas, bet tai faktas. Antra vertus, tik organizuotasis ūkininkas gali išsilaikyti koordinuotam su šviesuomene darbe. Taigi organizacijos reikšmė priklausys nuo to, kokia bus pati organizacija. Destruktyviam darbui lengva būtų pastūmėti ūkininką, nes jis paskiausiais laikais yra labiau sumaterialėjęs, nusižiūrėdamas į šviesuomenės, ypačiai valdininkų, gyvenimą, o

šiandien jam nepaslaptis gyvenimas ne tik jo valsčiaus ir apskrities inteligentų, bet ir aukščiausiųjų valstybės pareigūnų. Tiesa, tarp tų pareigūnų galėtų rasti ir nuostabaus pasiaukojimo ir idealizmo bruožų, bet tokia jau visų žmonių prigimtis — pastebėti kas juoda ir pagal tuos dalinius juodumus susiformuoti visuotinę opiniją apie šviesuomenę. Sulaikyti nuo materialėjimo ir pagiežingumo sunkiau ir religijai. Tie patys inteligentai kaime religiją yra žymiai suracionalistinę ir net sureliatyvistinę jos reikalavimus. Jeigu anksčiau religijos normos, vadinamieji įsakymai, buvo be apeliacijos vykdytini, tai dabar ne vienas iš tų įsakymų yra racionalistiškai pasveriamas: vykdyti, ar ne. Tai yra natūrinio žmogaus kelias į kultūrinį žmogų. Dabartinė šviesuomenė tą kelią jau yra nuėjusi. Šviesuomenėj religijos reikalavimai buvo "sukritikuoti" kitados, visai nevykdomi. Naiviai tėvų namuose būdami tos religijos leikęsi, lygiai naiviai ją paniekino iš tėvų pasitraukę. Dabar jau sąmoningai šviesuomenė grįžta prie religijos; sąmoningai įsitikina religijos reikalavimų natūralumu ir racionalumu ir imasi juos vykdyti. Kaime šitas procesas dar bus. Tik organizacinis gyvenimas palaiko ūkininko ir religinį gyvenimą ir jojo socialinę sąmonę ir jo idealizmą.

Šitokis kelias ūkininko dvasiai gal charakteringiausias yra suvalkiečių tarpe. Jie toliausiai yra pažengę kultūros istorijos raidoje. Mažiausiai juo yra pažengęs aukštaitis. Jis dar nėra sutraukęs natūrinio žmogaus dvasios dorybių. Bet ir jam grės tas pats kelias — vėl, jeigu sąlygos bus tokios, kokias jis randa šviesuomenės gyvenime. Ir čia tenka žiūrėti, kad tas kelias būtų palankiausias ir jam ir visai valstybei.

Šviesuomenės, kuri jau lemia valstybės gyvenime, šituo trumpu nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu pažymėtinos trys kartos: seniausia, vidutinė ir jausiausia. Visos jos yra kilusios iš to paties kamieno — iš kaimo. Tas kamienas skirias nebent jauniausios kartos, nes tik paskesniais laikais taip stipriai pasikeitė ūkininko psichologija. Jeigu šitų trijų kartų dvasinis veidas nėra vienodas, daugiau kaltos tos aplinkybės, kurios dėjo bruožą po bruožo mūsų šviesuomenės dvasiniam vaizdui. Būtent, seniausioji karta, kurios veteranai eina vienas paskui kitą į kapus, savo etninį pagrindą kultyvavo Rytuose; vidutinė karta, kurios daugumas dabar yra įstoję i kuriamąjį darbą, kultyvavosi Vakaruose, jauniausioji karta, tik dabar pradėjusi reikštis viešajame gyvenime, jau išaugo ir subrendo čia pat Lietuvoje.

2. Rytietiškoji šviesuomenė

Rytų gyvenimas su savo biurokratine karjerizmo atmosfera daugelį mūsų šviesuomenės prarijo. Iš šimtų lietuvių studentų lietuvybei išliko ištikimi dešimtys. Už tat likusieji buvo aistringi

idealistai, kurie būsimąja Lietuva tikėjo, jos ilgėjosi, realiai jai dirbo. Tačiau ir jie, kaisdami Rytų atmosferoje, buvo gavę svetimųjų bruožų. Socialiniu atžvilgiu jų daugumas tapo socialistinės luominės valstybės šalininkais; mažesnė dalis palinko į darbininkų luomą, didesnė — į valstiečius. Religiniu atžvilgiu — mažesnė dalis buvo ateistai, didesnė — indiferentai, liberalai, su aiškiomis antipatijomis Bažnyčiai. Dalis pasinešė ir į aiškų nihilizmą — visa ką neigti, šaipytis. Tačiau tai buvo žmonės su nusitatymais; su jais suaugo, sukietėjo. Jų negalėjo pakeisti naujas gyvenimas su teisingais ar klaidingais posūkiais. Dėl to gyvenimo banga juos užpila. Tačiau ligi šiol jų įtaka tebėra stipri praktiniame visuomenės gyvenime, nes jie tebedominuoja akademinėse, ekonominėse, apskritai, aukštosiose sferose. Iš čia suprantamas noras kitai ideologijai, religinei, katalikiškajai, turėti akademiniame gyvenime tam tikrą celę, laisvą nuo anos grupės ideologijos. Lygiai suprantamos ir pastangos su šita cele kovoti.

Tik susikūrus nepriklausomai valstybei, sugrįžo ir kita dalis šitos senesniosios kartos, subrendusios rusų dvasioje. Sugrįžo ir tie, kurie su lietuvybe ryšius buvo kitados tyliai sutraukę dėl gardaus valgio šaukšto, anot Kudirkos. Dėl naujo šaukšto jų dalis ir sugrįžo į Lietuvą ir ėmė dėtis tikraisiais lietuviais. Iš jų išaugo eilė savanaudžių, veidmainių, idealistinėmis skraistėmis prisidengusių savo grobuoniškus norus. Juos teisingai ir talentingai Grušas dešifravo "Karjeristuose". Iš jų pirmiausia ir atsirado tas grybas, kuris apnuodijo mūsų šviesuomenės veidą: įveisė jame karjerizmo bruožus, demagogijos, kultūrinės stagnacijos, savęs tukinimo; jie suardė liaudies akyse inteligento aureolę ir nutraukė su ja dvasinį kontaktą. Prieš juos ar prieš jų produktą pakėlė pasipiktinimo balsą ir patys taurieji atgimstančios Lietuvos kovotojai: Maironis, Jakštas. Bet jų balsas jau buvo balsas piemens, kuris pernešė per pavojingas klampynes avelę ir pamatė, kad jos neišvengiamai vilkų dantys tykoja. Prieš šitą sumenkėjimą pakėlė balsą jau nepriklausomos valstybės dešimtmečiui praėjus ir tyliai visuomenės gyvenimą stebėjęs Faustas Kirša "Pelenuose". Bet irgi veltui . . .

3. Vakarietiškoji šviesuomenė

Aną šviesuomenės kartą vis daugiau atsveria kitos dvi, ypačiai vidutinė, brandusi jau Vakarų Europoje. Į Vakarų Europą mūsų šviesuomenė, kilusi iš valstiečių, pirmiausia patraukė iš kunigų seminarijų. Dėl to pirmieji vakarietiškos dvasios pionieriai buvo kunigai. Tačiau su prieškariniais laikais atsiranda tenai ir pasaulininkų inteligentų. Karta, tiek kunigų, tiek pasaulininkų, kurie brendo maždaug Didžiojo karo metu Vakaruose, ir duoda vieną iš pagrindinių tonų dabartiniam inteligentiniam veidui. Vakarų dinamizmas, organizuotumas, sistemingumas, racionalumas

negalėjo palikti svetimi ten studijavusiems lietuviams. Ta dvasia kultyvavo flegmatišką, neveiklų, savim nepasitikintį, smulkių užsimojimų etninį lietuvio charakterį, kurį laiką dar kvėpavusį rusiškojo nihilizmo atmosferoje ir apskritai rytietiškame palinkime refleksiją, ne į akciją. Gal dėl to ir šita karta davė Lietuvai daugiau organizuotumo, užsimojimo, pasitikėjimo savimi ir aktyvumo. Ji gi, permetus savo akciją į liaudį, sukūrė ypačiai organizuotą jaunimo, darbininkų visuomenę. Iš jos lig šiol išeina daugiausia visuomeninės ir kultūrinės iniciatyvos. Tas populiarusis laikrodžio sukimas labai charakterizuoja šitos kartos dinamizmą, kurį stengias subanalinti ankstesnės kartos, ypačiai rytietiškos dvasios stagnacija.

Šitos kartos idėjiniame nusistatyme atgijo ir tai, kas rytietiškoje kartoje buvo paneigta. Aristotelinėje tomistinėje filosofijoje daugumas mūsų vakariečių studentų brėsdami susiformavo ideologiją, kuri iš esmės gerai harmonizavo su iš tėvų paveldėta dvasia: religingumu, demokratiškumu, lietuvišku tautiškumu, galimų luomų solidarumu. Visa tai šviesuomenė iš instinktyvios srities valstiečių tarpe sukėlė savyje iki sąmoningumo laipsnio. Nenuostabu, jeigu šita religinės šviesuomenės srovė rado daugiausia atgarsio liaudyje, ypačiai priaugančioje kartoje. Lietuvišką mokyklą baigusieji iš jaunesniosios kartos irgi pritapo prie jos idėjų ar bent tapo jai giminiški.

Putinas Mykolaitis "Altorių šešėlyje" gražiai atskleidžia, kaip iš tų pačių Vakarų pūstelia į Lietuvą ir dar kitokių idėjų dvasia. Kunigo daktaro Laibio lūpomis romane prabyla sumoderninta natūralistinė filosofija, parsinešta irgi iš Vakarų. Spręsdamas individo ir kolektyvo santykius, arba, konkrečiai kalbant, kunigo santykius su savo Bažnyčia, jis mato, kad Bažnyčia iš savo tarnų reikalaujanti visiško pasiaukojimo, visiško atsidavimo, net savęs sunaikinimo dėl Bažnyčios imperializmo. Ir tokis Bažnyčios imperializmas nėra smerkiamas. Nesmerkiamas būtų nė valstybinis imperializmas, kuris asmenybę taip pat sunaikina dėl valstybės gerovės. Ir matom paskutiniais laikais įsigalėjusi praktikoje valstybini imperializmą, ar fašistinį ar nacionalsocialistinį ir komunistinį imperializmą, kuriame respekto asmenybei, žmogui visai nebeliko. Valstybė sprendžia ne pagal teisinius moralinius principus, bet pagal savo naudą. Įsigalėjo praktikoje amerikiečio Jameso pragmatizmas: dalykas yra teisingas tada, kada jis mums duoda naudos.

Šitokios parneštinės idėjos negalėjo nerasti pritaikymo ir Lietuvos valstybiniame ir visuomeniniame gyvenime; negalėjo jos neatsiliepti ir jauniausiajai kartai.

4. Lietuvinė šviesuomenė

Jauniausioji karta, dabar beįeinanti į viešąjį gyvenimą, jau yra augusi ir brendusi nepriklausomoj Lietuvoj, lietuviškos mokyklos auginta. Pasikeitus ūkininko psichologijai, ir jaunosios kartos etninis pagrindas truputį kitoks. Pasikeitusi jau ir aplinkuma, kuri formuoja būsimąjį inteligentą. Tačiau šitoje aplinkumoje jis neišvengia svetimų įtakų. Jas pažįsta jau ne tiesiogiai santykiaudamas su Rytais ar Vakarais, bet per savo mokytojus, per anų abiejų ankstesniųjų kartų žmones.

Kandidatas į naująjį inteligentą tebekopia daugiausia iš kaimo. Likdamas toj pačioj lietuviškoj aplinkumoj, jis neturi kada nusikratyti kaimiškomis tradicijomis. Naujų tradicijų — inteligentinių jis neturi kur susidaryti, nes jų iš viso dar neturim. Iš kaimo jis atsineša į mokyklą ir paskui į gyvenimą kai kuriuos bruožus; pirmiausia stiprią jėgą, energiją, kuri kalnus kiloja. Tik ji labai neapdirbta. Nėra gimnazijoj nei universitete kas ją sukultūrina ir pakeičia grakštesnėmis tradicijomis. Dėl to kaimiškas vulgarumas, vadinamasis berniškumas, dažnai yra išlikęs ir mūsų kalboj, ir dainoj, ir šokyje, o tapus šiokiu ar tokiu viršininku, ir mūsų santykiuose su klientais.

Tiesa, studentiškos tradicijos šlifuoja būsimą inteligentą. Bet daugelis mūsų akademinių tradicijų yra paskolytos iš antrosios kartos, kuri jas parnešė iš vokiškojo tipo universitetų. Daugelis vokiškųjų tradicijų, insignijos, špagos, ceremonialas bažnyčioje ir net eilė dainuškų ar dainavimo būdų, prigijo studentuose. Tos tradicijos, kurios vokiečiuose istoriškai yra pateisinamos (pvz., viduramžiškos špagos!), mums pasidarė primestos, mūsų dvasios dar nesuviršintos. Šitos tradicijos tik rodo, į kurią pusę kultūriškai gravituoja mūsų jauniausioji karta, nors ir Lietuvoje brendusi.

Savų tradicijų nespėjusi sukurti, betgi ji turi savos originalesnės dvasios. Ji, akademinė jaunuomenė, skirias nuo užsienių. Bent iš pradžių mūsiškė yra idėjingesnė; savo organizacijas susikūrusi daugiau ideologines, ne vokiškai kolegines, bruderšaftines. Tik mūsų studentų ryšys su kaimu truputį silpsta.

5. Miniažmogio formavimasis ir uždaviniai ateičiai

Gyvendamas jau savoje valstybėje, jaunosios kartos žmogus beturi mažiau revoliucinės nuotaikos. Atitrauktas nuo visuomeninio veikimo, iš viso, daugumą imant, mačiau begalvoja visuomeniniais klausimais. Pamažu pasuka jis arba į mokslą arba į buršišką gyvenimą. Nors mokslui sąlygos sunkios, nors vargiai bėra pasaulyje biblioteka, skaitykla, nepakenčiamesnė akademiniam darbui, kaip mūsiškė, tačiau atsineštinis sveikas pagrindas

duoda užtenkamai uolumo ir sugebėjimo studijuoti ir pasiekti patenkinamų rezultatų. Tačiau pažymėtina, kad moksle pereinama į vienašališką specializavimąsi. Specializavimąsi tik dėl profesijos, dėl duonos kąsnio. Kas nėra tiesiogiai susiję su būsimąja profesija — nebesidomima. Akademinės paskaitos susilaukia iš studentų tarpo ko mažiausia klausytojų, jeigu tos paskaitos jų profesijai nėra privalomos. Yra pavojaus, kad gali išaugti specialistai, be platesnių horizontų į mokslą ir gyvenimo visumą. Tokie žmonės nuo bendrojo valstybės gyvenimo pamažu atsišlieja.

Nežiūrėdama į mokslą, kaip į mokslą, o tik kaip į pragyvenimo šaltinį, dalis akademinės jaunuomenės tapo amžinais studentais, kai tik gavo šiokias tokias tarnybėles. Kiti, tarnybomis apsirūpinę, pasuka grynai buršiško pasilinksminimo keliu. Imti iš gyvenimo visa yra patapę jiems beveik gero tono ženklu. To mokosi jie iš vyresniųjų, sakytum, savo vadų; tą pateisina ir hedonistinė filosofija.

Tačiau apie juos nėra ko bekalbėti. Jie iš gyvenimo iškris, kaip pelai. Gyvenimui ima paprastai vadovauti tie nedaugelis, kurie pajėgia išlikti nepriklausomos dvasios. Šitokios nepriklausomos dvasios akademiniame gyvenime daugiausia jausti ideologinėse organizacijose. Nors ir mušdamiesi į profesiją, jų nariai neatitrūksta iš vienos pusės nuo ideologijos, padedančios visą žiniją suvesti į sintezę, sistemą, nepraranda kuriamojo veiklumo, kuris kyla besimušant į gyvenimo paviršių. Žinoma, jiems dažnai gresia abudu pavojai: atitrūkti tik į grynuosius, siauruosius "duoninius" mokslus arba atitrūkti ir nuriedėti į pilkiausiąjį hedonizmą be jokios asmenybės ženklo. Tai dažnas kelias atskiroms asmenybėms. Tačiau pati idealistinė linkmė pas mus nėra subankrutavus ir nesilpnėja. Iš šalies į ją žiūrima su simpatija.

Idėjiškai akademinė jaunuomenė jau vis labiau orientuojasi pagal Vakarų gyvenimą. Rytų įtaka vis labiau silpsta, nors senosios kartos ne vienas Rytų auklėtinis tebėra akademiniame forume labai svarūs. Tik jų įtaka idėjiškai jau silpnesnė gal dėl jų pasyvumo; gal dėl to, kad Vakarų dvasia paskutiniais laikais iš viso pas mus prieinamesnė ir agresyvesnė už Rytų. Idealistinės linkmės akademinis jaunimas ir eina išvien su tos antrosios vidutinės kartos reprezentantais. Jie palinkę ir reikalauja aktyvumo; jie reikalauja griežtumo ir tempo; jie reikalauja didesnių užsimojimų. Tai jau geras ženklas, kad sulaužyta bent kiek baudžiauninkiška dvasia, sulaužytas sėslio lėtasis tempas ir nepaslankumas. Tačiau kol kas tai tik žodinis išsivadavimas. Tebėra pavojus apie tai tik kalbėti, o ne daryti; pavojus perdirbinėti tik pačias formas, persėdinėti iš vieno organizacijos pavidalo į kitą, o ne iš esmės dirbti; pavojus iš kitų reikalauti, ne iš savęs duoti. Pasakytum, tai kunkuliavimo periodas, savęs jieškojimo.

Akademinis jaunimas užgriebtas platėliau, nes jis labiausiai išryškina savyje tuos dvasinius bruožus, kurie glūdi būsimajam inteligente. Jau į savaimingą gyvenimą išėjusiame inteligente akademiniai bruožai tik apiblėsta, kiek apiblėsta iš viso subrendęs žmogus.

Naujasis inteligentas, išėjęs iš studentų, labai daug priklauso nuo politinių ir socialinių aplinkybių. Antspaudą jam deda pirmiausia imperialistinis ir totalistinis valstybės supratimas. Iš Vakarų Europos mielai sutinkamas principas — viskas valstybei, viskas per valstybę, viskas iš valstybės. Valstybė yra suprema lex. Privatinė iniciatyva turi būti valstybei palenkta. Religinės ir visuomeninės įstaigos nesmerkiamos, jos toleruojamos, jos net palaikomos — tiek, kiek jos pritaria ir palaiko valstybės politinį režimą. Praktikoje galioja anas minėtasis pragmatizmas: teisinga tai, kas yra naudinga valstybei. O apie tai sprendžia atskiros asmenybės, nebe masė, nebe visuomenė. Jos uždavinys eiti savo kasdienines pareigas ir paklusti centralizuotai, stipriai centralizuotai, ir į valstybės rankas suimtai gyvenimo vadovybei. Ir prie šitų sąlygų inteligentas ar pusinteligentis prisitaiko. Jis įpranta atsisakyti savo individualybės, bent jos niekur nereikšti, užsidaryti savo profesijoj; joje išmoksta būti automatas. Savo interesų horizontus suredukuoja į save ir savo šeimą. Maištingo veiksmo jam nekyla, nes jis stipriai ekonomiškai yra suimtas valstybės saujoj. Net tie, kurie studentaudami buvo lakesnės, maištingesnės dvasios, tie aprimsta, nes žino, kad valstybė jam algą moka, o gali ir nemokėti. Savarankiškesnis galėtų būti ne valdininkas, bet laisvos profesijos žmogus, kaip teisingai yra iškėlęs Grušas "Karjeristuose". Tik laisvosios profesijos lietuvių neišplėtotos. Pagaliau net ir jos yra stipriai jau sucentralizuotos valstybės rankose. Ir laisvosios profesijos žmogus vardan materialinės savo egzistencijos įsipareigoja manyti taip, kaip mano valstybė, ir daryti, ką ji daro.

Net ir savaime, be jokios valstybinės represijos, visuomeninė dvasia silpsta. Randama sau pasiteisinimo nebesidomėti viešaisiais reikalais ir nesiimti už juos atsakingumo. Belieka nusiteikimas, kad už juos turi atsakyti kaikas kitas, tik ne aš. Jeigu kas daroma negerai ar nedaroma, atrodo, kalta yra valstybė, kalti ne kiti asmenys, o patsai kaltintojas jaučiasi atleistas nuo pareigos imti ir daryti pačiam, kad būtų geriau. Dostojevskis buvo teisingas "Didžiajame Inkvizitoriuje" vaizduodamas, kad ateina tam tikri laikotarpiai, kada žmonės atsisako nuo savo laisvės. Kam ji, ta laisvė; paimkit ją iš mūsų! Tik duokit mums duonos ir žaislų! Juk maloniau pasinerti mažo ratelio kompanijos, šeimos ar net profesijos džiaugsmuose, nekaip kvaršinti sau galvą viešaisiais dalykais, kurie paprastai reikalauja pasiaukojimo. Ir tie kiti ateina ir paima tą laisvę, stengdamiesi duoti

reikalaujamos duonos ir žaislų, ypačiai žaislų. Juk nė vienoje valstybėje nėra taip stipriai akcentuojamos viešosios iškilmės, paradai, šventės, kaip Vokietijoj, Sovietų Rusijoj ar Italijoj. Tie žaislai turi sugundyti žiūrėtoją, nustebinti, pagauti ir vesti paskui. Tai tas pats psichinis pergyvenimas, kurio vedami vaikai seka paskui kareivių orkestrą.

Formuojasi, vadinas, minios žmogus. Jis susidaro paprastai mieste. Jo vaidmuo ir pasireiškia tik mieste, arba, geriau sakant, minioje. Atskiras jos narys rolės nevaidina. Tik visa masė sudaro foną, kuriame pasireiškia vadovaujantieji. Minia, kaip choras, kaip statistai spektaklyje, kad solistai išryškėtų ir efektą darytų. Minia sudarys masę gatvės, stadionų, teatrų iškilmėms stebėti; jomis džiūgauti, juoktis, žavėtis. Tik susitelkti, gilintis ir sielotis ji nemėgsta. Dėl to ji pripildys stadionus nepabaigiamų šūkavimų saviškiams laimėjus; neapykantos svetimiesiems laimėtojams; neapykantos iki žiaurumo ir zoologinio kerštо. Ji pripildys tuos teatrus ir kinus, kuriuose bus daug pigių efektų, žadinančių smalsumą, sentimentalumą, pikantiškumą, juoką. Tai pats pigusis primityvusis menas. Aukštesnis menas jai nesuprantamas, jo nemėgsta ir nelanko.

Tai naujas luomas, miesčioniškasis luomas. Jis susidaro jau ir pas mus. Jame rasime iš dalies valdininkų, net aukštųjų; rasim tarnautojų, laisvosios profesijos žmonių, pusinteligenčių ir kitokių. Juos visus jungia menkas intelektualinis, estetinis lygmuo, visus jungia pasyvus dalyvavimas viešuosiuos reikaluos, hedonistiniai interesai gyvenime. Putinas Mykolaitis vaizdžiai "Altorių šešėly" atskleidė tai Glaudžiaus ir kitais tipais.

Miniažmogis pas mus kol kas susidaro daugiausia iš kaimo augusių į miestą atkilusių žmonių. Jų išsineštines natūrinio žmogaus dorybes absorbuoja miestas ir deda ant jų naują miesčionio tinką. Tačiau buvusiam kaimiečiui, virstančiam dabar miestiečiu, daros gaila netolimos praeities. Šitą jo dvasios melodramą yra pajautę mūsų rašytojai ir poetai. Ją išreiškė pasiilgimo šauksmu — atgal prie žemės, prie kaimo, prie natūrinio gyvenimo.

Atgal betgi į kaimą nebesugrąžinsi. Antra, mums reikalingas ir miestas. Kad tik jis būtų lietuviškas. Miestas juk duoda toną krašto civilizacijai ir kultūrai. Dėl to tektų dilemą išspręsti: miesčioninti blogąja prasme ir tam tikslui maitinti ir toliau gyventojus pigiąja gatvės spauda, banaliais spektakliais, azartiniais žaislais; ar sistemingai kelti miniažmogio intelektinį, moralinį, estetinį lygmenį, kad jis pavirstų asmenybe, kurioje dvasinis pradas dominuotų.

Kai mums rūpi nepriklausomoje valstybėje turėti nepriklausomos dvasios lietuvį, tai pasirinkti nėra sunku. Tik labai sunku įvykdyti, nes mes, jau daug ką laimėję, dar neužtenkamai išmokom gerą mintį ryžtingai paversti darbu.

MANO MALDA

Mes gedime tėvų, sūnų ir partizanų
Tėvynės parblokštos žmonių kraujų klanuos . . .
Bendros kančios žiedai vainikais laisvę puoš, —
O Dieve, nuodėmes atleiski jų ir mano . . .

Mes kritom lūžime, mes kylame į dangų
Ir mūsų šauksmas palietė dausų skliautus.
Mes drebinam šventoves ir uolų krantus, —
Tesutrupie nelaisvės pragaro žabangai!

Ant amžių pilių krankliai lavonais sotūs
Užkeiktus burtus klykia žydintiems laukams,
O himnai sklinda pakartųjų palaikams, —
O Dieve, gelbėki tėvynės mano plotus.

Taip blankūs lūpų žodžiai, bet žmogaus esybė
Spindėjimais praskrodžia gelmes ir šaknis.
Tu, Dieve, tas, kurs padegs visas ugnis,
Kurs vandenynui duoda veido tapatybę!

Taviep, taviep iškeltos rankos nekaltųjų
Prie kryžių rymančių, prie sugriautų namų . . .
Tu, Dieve, rūstume praamžių skaistumu
Malonės žvilgsnį kaip balandį leisk ant jųjų!

•

FAUSTAS KIRŠA, vyresniosios kartos ir gilios minties poetas mirė 1964 sausio 6 d. Bostone. Jis buvo gimęs 1891 vasario 13 d. Senadvaryje, Antalieptės vls., taigi rytų aukštaitis—sėlis. Mokėsi Vilniuje, studijavo Vokietijoje, buvo I pas. karo metu mokytojas, savanoris, kultūros žurnalų redaktorius ir leidėjas. Eilėraščius spausdino nuo 1912 m. Ateityje, Viltyje ir kt.; išleido 6 poezijos rinkinius ir I - II Pelenus—satyras.

QUO VADIS, STUDENTIJA?

ANTANAS MUSTEIKIS

Kadangi nėra neutralių mokslo institucijų, kurios rūpintųsi vien moksline pažanga, yra neišvengiama, stojant į kolegiją, pasirinkti atitinkamą vietą plačioje liberalizmo - konservatyvizmo skalėje.

Ką pasirinkti?

Augant pramonei ir specializacijai su automatiškumu, keičiasi darbo jėgos poreikiai. Lengva pastebėti, kaip mažėja neįgudusių, nespecializuotų darbininkų pareikalavimas, o didėja profesinių ir pusiau profesinių užsiėmimų sritys. Net ir tos pačios profesijos didina išsimokslinimo apimtį ir tam skiriamą laiką. Pvz., mokytojų seminarijos ar gailestingųjų seserų kursai yra pakeičiami į pedagoginius institutus ar kolegijas bei universitetus. Yra visai natūralu tad matyti didesnį kiekį jaunimo lankant aukštojo mokslo institucijas.

Didžioji vad. tremtinių banga išsisklaidė JAV, kur jaunoji karta turi didžiausią aukštojo mokslo institucijų pasirinkimą —per du tūkstančius kolegijų bei universitetų. Tokiame mokslaviečių miške lengva pasiklysti. Vadinami kolegijų vadovai (informaciniai leidiniai) pateikia daug reikalingų žinių apie kolegijų dydį, pobūdį (vyrams, moterims ar abiems lytims), institucijos amžių, mokslo priemones, studentų proporciją profesoriams ir kt. Kartais tie vadovai bandydavo išrikiuoti porą šimtų geriausių kolegijų pagal eilę, pradėdami Harvardu, Yale, Princetonu ir Kolumbija, tik niekas negalėjo sutikti, kad jų naudojami kriterijai būtų patikimi. Pagrindžiai tačiau jie ir dabar yra rūšiuojami pagal priklausymą profesinėms regionų kolegijų organizacijoms, kurios pripažįsta ar atmeta savo narius po periodinių patikrinimų, susijusių su kolegijų mokslo lygiu ir t.t. Vadovuose taip pat rasime sausas žinias, ar kolegijos yra valstybinės ar privačios, o apie pastarąsias bus nurodyta, ar jos susijusios su religine globa (sektinės) ar "grynai" pasaulietinės. Tačiau juose nerasime nuorodų į pasaulėžiūrines linkmes, vyraujančias aukštojo mokslo institucijose, tartum jos galėtų būti visai neutralios, neįtaigojančios

studentų. Sąmoningam studentui ideologinės bei pasaulėžiūrinės linkmės gali nemažiau rūpėti kaip nepastovių kriterijų mokslo lygis. Todėl ir pateiksime šiek tiek duomenų apie galutines vertybes amerikiečių kolegijose, kurie naudingi žinoti mūsų studentams ir jų tėvams, kurie kartu padės suprasti ir kodėl dažnai mūsų akademikai jau kitoki, ne kokių mes iš jų tikėjomės.

Šiuo tikslu JAV tyrinėjimų bendrovė, pasivadinusi Educational Reviewer, Inc., atliko plačią studiją, pasirinkusi dvylika kolegijų bei universitetų, atstovaujančių aukštajam mokslui (National Review, October 8, 1963). Štai keletas bendrybių ir detalių apie tų kolegijų studentų pažiūras į politiką ir religiją.

Į kairę ar į dešinę?

Nėra abejonės, kad pradedą studijuoti jaunuoliai ateina į kolegijas su daugiau ar mažiau liberalinėmis ar konservatyviomis idėjomis, pažiūromis. Jie negalėjo išvengti įtakų iš savo tėvų ar kitų bendruomenės narių aplinkos. Matuojant kolegijas liberalizmo - konservatizmo mastu, tenka pasekti kaip pakito studijuojančių pažiūros bei laikysenos privačios iniciatyvos ir valstybinės politikos priėmimo bei atmetimo atžvilgiais. Ar jie norėtų turėti daugiau socializuotų institucijų, kaip veteranų ligoninės, Tennessee Valley, socialinės apdraudos, medicininis aprūpinimas ir kt., ar valstybiniai mokesčiai turėtų dar didesne našta kristi į daugiau uždirbančius, ar valstybė turėtų daugiau lėšų skirti mokykloms stiprinti ir t.t. Charakteringiausi atsakymai buvo gauti į šį klausimą: kaip pasikeitė jūsų politinės pažiūros nuo to laiko, kai pradėjote lankyti kolegiją?

Tie atsakymai buvo penkiariopai suskirstyti:

I. liberalios pažiūros tapo konservatyvesnėmis;
II. konservatyvios pažiūros tapo liberalesnėmis;
III. liberalios pažiūros tapo dar labiau liberaliomis;
IV. konservatyvios pažiūros tapo dar konservatyvesnėmis;
V. visai nepakito.

Studentų atsakymų sklaida procentais:

	I	II	III	IV	V
Sarah Lawrence, privati, nesektinė, moterų, maža, progresyvi, aukšto lygio	4	31	13	9	40
Villiams, privati, nesektinė, vyrų, maža, aukšto lygio	19	50	8	6	15
Yale u-tas, privatus, nesektinis, 4000 studentų, aukštos reputacijos	21	29	10	10	25
Marquette u-tas, privatus, katalikų globoj, jezuitų vedamas, didelis, mišrus	23	22	5	6	41

Bostono u-tas, privatus, nesektinis, didelis, mišrus	15	27	17	6	30
Indianos u-tas, valdžios globoj, didelis, mišrus	20	22	8	18	28
South Carolinos u-tas, valdžios remiamas, nesektinis, didelis, segregacinis, mišrus	19	28	7	14	26
Howardo u-tas, privatus, valdžios šelpiamas, nesektinis, didelis, negrų dominuojamas, mišrus	10	21	23	1	41
Reed, privati, nesektinė, maža, mišri, progresyvė, aukšto lygio	11	22	40	—	22
Davidson, privati, presbiterijonų globoj, vyrų, aukšto lygio	18	36	6	8	32
Brandeis u-tas, privatus, žydų įkurtas ir jų dominuojamas, nesektinis, mažas, mišrus, progresyvus	16	13	33	1	32
Stanfordo u-tas, privatus, nesektinis, vidutinio dydžio, mišrus, aukšto lygio	11	36	11	9	29

Aplamai studentų liberalizmo - konservatizmo pažiūrų sklaida galima suvesti į dešimt apibendrinimų.

1. Kolegijų fakulteto nariai linksta paveikti studentus liberalizmo kryptimi.

2. Valdžios remiamos ir katalikiškos kolegijos mažiau kreipia savo studentus liberalia kryptimi kaip kitos privačios kolegijos.

3. Žydai studentai, paeiną iš liberalios aplinkos, dar labiau suliberalėja.

4. Katalikai studentai linksta rūpintis daugiau religija nei politika. Protestantai, žydai ir netikintieji (agnostikai ir ateistai) linksta labiau į politiką nei religiją.

5. Baltosios rasės studentai protestantai linksta daugiau į konservatizmą nei negrai protestantai, katalikai žydai ar netikintieji.

6. Pietinėse valstijose studentai linksta į respublikonų partiją, rytinėse mažose valstijų kolegijose ir negrų tarpe — į demokratų partiją.

7. Pastebimos žymios socialistinės minties apraiškos Amerikos kolegijų studentuose. Stipriausias socializmas užtinkamas netikinčiuose, po to — žyduose ir dar toliau — negruose.

8. Daugumas Amerikos kolegijų studentų linksta didinti viešosios srities — valdžios, savivaldybių ir kt. — galią, privačios srities sąskaita.

9. Žymus studentų daugumas, taip pat apimąs visas religines bei etnines grupes, yra palankus vad. darbo teisės įstatymams, pagal kuriuos darbininkas gali būti darbdavio samdomas, nors prieš tai jis ir nepriklausytų profesinei sąjungai ("unijai").

10. Nėra aiškios korelacijos (paralelinio ryšio) tarp studento šeimos turto ir jo polinkio į konservatyvias pažiūras.

Kariauti ar pasiduoti?

Klausimas: Jei JAV atsidurtų tokioje situacijoje, kur visi kiti keliai būtų uždari, išskyrus karą su Sovietų Sąjunga ar pasidavimą, ką jūs pasirinktute?

Atsakymai seka procentais:

Sarah Lawrence	45	45
Williams	58	39
Yale u-tas	78	16
Marquette u-tas	95	3
Bostono u-tas	77	17
Indianos u-tas	89	7
South Carolinos u-tas	94	4
Howardo u-tas	72	21
Reed	25	60
Davidson	82	14
Brandeis u-tas	32	48
Stanfordo u-tas	63	27

Aplamai beveik keturi iš penkių tyrinėtų kolegijų studentų mano kariauti nei besąlyginiai pasiduoti. Tik maža, privati, nesektinė Reedo kolegija ir žydiškasis nesektinis Brandeis u-tas linkę pasiduoti. Įdomu, kad katalikiškasis Marquette ir valdžios remiamas South Carolinos u-tai rodo 95% ir 94% visų studentų, pasirenkančių karą vietoj pasidavimo.

Keletas kitų apibendrinimų:

1. Studentai, kilę iš neturtingesnės aplinkos, linkę nusistatyti labiau antikomunistiškai nei turtingesnieji.

2. Yra korelacija tarp studento religingumo ir antikomunistinių pažiūrų laipsnio.

3. Žydai studentai yra mažiau antikomunistiški nei krikščionys studentai. Netikintieji dar mažiau linksta į antikomunizmą.

4. Amerikos negrai studentai yra palankūs stipriai antikomunistinei politikai.

Kiek rodo vidinės ir tarptautinės politikos pažiūros JAV studentuose, yra ryškių duomenų, liudijančių konservatyvaus judėjimo kilimą kolegijose. Maž daug trečdalis studentų save laiko konservatyviais ir yra imlūs konservatyvios politikos gairėms.

Yra Dievas ar nėra?

Tyrinėjimų duomenys religijos atžvilgiu suvedami į dešimt apibendrinimų:

1. Amerikos laisvųjų menų (liberal arts) kolegijos, išskiriant tik katalikiškąsias, linksta praskiesti savo studentų religinius įsitikinimus.

2. Studentai, išauginti katalikais, kolegijose labiau išlaiko savo tikėjimą nei jų kolegos, išauginti protestantais ar žydais.

3. Studentai protestantai dažniausia išlaiko savo tikėjimą, jei mokosi katalikiškose kolegijose.

4. Studentai protestantai dažniausia atkrinta nuo bažnyčios, jei mokosi privačiose pasaulietinėse kolegijose.

5. Studentai protestantai turi mažiausia galimybės išlaikyti pagrindinius savo tikėjimo

dalykus, jei mokosi protestantų globojamose kolegijose su sustiprintu religijos kursu, nors, tiesa, jie neatkrinta nuo bažnyčios.

6. Studentai, išauginti katalikais, turi maža galimybių išlaikyti savo tikėjimą mažose privatinėse kolegijose, kur daugumas studentų yra protestantai ir žydai.

7. Studentai, išauginti žydais, yra linkę atkristi nuo savo tikėjimo, nežiūrint, kokią kolegiją jie lanko.

8. Žymus Amerikos negrų studentų skaičius kolegijose pereina į katalikybę.

9. Katalikų bažnyčia laimi nemaža konvertitų, ypatingai kolegijose, kur daugumas studentų yra protestantai.

10. Nors ryškus laisvųjų menų studentų daugumas tiki į sielos nemarumą, tik mažoji dalis teigia buvimą Dievo, galinčio paveikti jų gyvenimą.

Protestantų ir žydų studentų ryškus atkritimas nuo tikėjimo yra dvejopų veiksnių išdava: prieškolegijinio religinio auklėjimo stoka ir intelektinės kryptys kolegijose. Tik katalikų mokykloj (Marquette) žymus studentų daugumas — 67%— laiko savo religinį auklėjimą labai įtakingu, kai kitur, pvz. Yale ir Davidsone, tik 16%, 35% tą įtaką pripažįsta. Daugiau nei pusė nereligingų studentų buvo sukilę prieš religiją anksčiau, dažniausia vidurinėje mokykloje, o per 40% studentų atkrito nuo tikėjimo kolegijose, dažniausiai pirmaisiais mokslo metais (Freshmen).

Protestantiško auklėjimo studentai nekatalikiškose kolegijose prarado šiuos savo tikėjimo narių procentus: Williams — 28%, Yale — beveik 20%, Bostono u-te — 25%, Stanforde — 33%, Brandeis — 50%, Reede — 72%, South Carolinoj — 12%. Tik Davidson, šalia išskirtino Marquette, rodo mažą atkritimą nuo tikėjimo— 2%.

Žydų auklėjimo studentai mažiausiai prarandą tikėjimą So. Carolinoj — 2% ir Bostono u-te — 6%, daugiausiai Sarah Lawrence — 55%, Williams — 49%, Brandeis — 37%, o Marquette — net 100%. (Šis aukščiausias procentas vargiai yra reprezentingas, kadangi ten yra visai nedaug žydų studentų).

Ryškiausį tikėjimą sielos nemarumu rodo Marquette — 95 %, o didžiausį netikėjimą — Brandeis — 81%

— — — — —

Visi šie duomenys aiškiai rodo, kad nėra neutralių mokslo institucijų, kurios rūpintųsi vien moksline pažanga. Liberalizmo ir konservatizmo įtakos neišvengiamos, tad mokslo siekiąs jaunimas bei jų tėvai, pasirinkdami kolegijas, negalės atsikratyti dar vieno galvosūkio. Quo vadis, jaunoji karta?

KULTŪRINĖ KŪRYBA IR JOS PAVOJAI SVETUR*

Andrius Baltinis

Jei mūsų kultūroje dabar yra pradų, kurie be abejojimo paimti iš svetimų tautų, bet dabar jau pilnai asimiliuoti, perėję į mūsų kūną ir kraują, tai tai jų šiandien negalima paprastai išmesti pro langą, nes tada kartu su jais išmestume ir dalį savęs, o tai, ką paliktume išmestoje vietoje, būtų tik protezė — dirbtinas svetimas kūnas. *Mėgindami būti tai, kas mes, galbūt, kadaise buvome, mes nebūtume tie, kas esame, ir prarastume savo tikrumą ir lietuviškumą.* Jei nueitume šiuo keliu, lietuvybę silpnintume, o ne stiprintume. Sugrįžimas į praeitį todėl būtų klaidingas ir jis yra neįmanomas. Bet lygiai būtų klaidinga pamiršti šią praeitį. Vienintelis kelias yra: *sutelkti save su visa savo praeitimi dabartyje ir išreikšti šią dabartį savo kultūrine kūryba.* Bet mūsų dabartis nėra išskiriama nuo kitų tautų ir viso pasaulio dabarties. Turime tad įimti į save, asimiliuoti viso pasaulio problemas, bet jas turime išgyventi ir kurti labiau taip, kad tik lietuviui jos būtų savos ir įsijungtų į lietuviškąją kultūrą. Tuo tad ir išnyktų dabartinė antitezė tarp tautinės ir visuotinės kultūros.

Žiūrint šiuo atžvilgiu į tautinės kultūros kūrybą, jos plėtotėje galima išskirti tris laipsnius, kurie gali sekti vieni po kitų istoriškai, bet gali būti ir visi kartu. *Pirmasis laipsnis būtų savy užsiskleidusios tautos kultūra:* čia tautai gyvena tiktai savyje ir naiviai stebi save ir savo gyvenimą, kuris dar svetimas ir tolimas kiekvienai sudėtingesnei problematikai. Šį laipsnį pas mus sudaro mūsų tautos liaudies kūryba: liaudies dainos, patarlės, priežodžiai ir didžioji dauguma mūsų poetų ir rašytojų, kurie vaizduoja tautą ir jos santykį su gyvenimu siauresnėje plotmėje. Šis tarpsnis visada yra originalus ir labai svarbus. Kiekvienam, kuris nori kurti savo tautinę kultūrą, turi būtinai per jį pereiti, nes šiam tarpsnyje turi subręsti tas asmenybės branduolys, kuris vėliau galės asimiliuoti plačiojo pasaulio kultūros turtus. *Galima drąsiai tvirtinti,*

* Tęsinys iš Į Laisvę 33 nr.

kad šis kultūros laipsnis nepakenčiamas ir būtinas kaip žmogaus asmenybės formuotojas, nes tik šiame kultūros tarpsnyje žmoguje, kūdikyste pradedant, nustatomos jo pažiūros, subręsta jo pagrindiniai santykiai su visomis gyvenimo ir kultūros vertybėmis, ir susiformuoja jo ypatingos tautinės asmenybės branduolys. Nepraėjęs šio tautos gyvenimo kultūros tarpsnio, žmogus lieka suskilęs, svyruojantis tarp nesuskaitomos daugybės ir įvairių galimų kultūros ir gyvenimo sampratų bei santykių. Todėl aišku, kad kiekvienas didelis kultūros kūrinys visada bus tautinis, nes jį gali sukurti tik žmogus ar žmones su griežtai nustatyta dvasios sąranga, kurios šaknys siekia pačių gyvenimo pagrindų, ir šiokią dvasios sąrangą arba psichę žmogus gali įsigyti tik eidamas į savo tautos elementarines kultūros mokyklas.

Antrasis kultūros laipsnis bus tas, kurį galėtumėm pavadinti *provincialiniu.* Čia tauta pradeda priimti ir svetimos kultūros pradų, bet nepajėgia jų dar kūrybiškai perdirbti ir todėl pakartoja tai, ką sako kiti. *Čia trūksta tikro kūrybiškumo momento, trūksta originalumo, nes nėra dar pastovaus kultūrinės kūrybos branduolio, kuris pajėgtų visus svetimus pradus sutirpdyti savyje ir pats neištirptų juose.* Šio tarpsnio mes kaip tauta dar nesame peržengę, o tremtyje esančioji tautos dalis negali jo peržengti, todėl mūsų kultūrinė kūryba svetur yra dideliame pavojuje visai išnykti.

Trečiasis laipsnis būtų pilnai *originalios tautinės kultūros laipsnis,* kur jau priimtos visuotinės kultūros problemos, kurios originaliai perdirbamos ir kuriamos ir vystomos toliau. Šio laipsnio kryptimi mes esame padarę keletą žingsnių, bet pilnai jį pasiekti yra dar mūsų ateities uždavinys. Tai yra idealas, kurio siekia visos tautos ir siekia todėl, kad šio kultūros idealo *pasiekimas* užtikrina tautos egzistenciją ir *įprasmina* jos kultūrinę kūrybą. Jei šį laipsnį pasiektume, išnyktų visi kultūrinės kūrybos pavojai svetur.

3. Tautos pakaitalas ir kūrybos sąlygos svetur

Kadangi esame išblaškyti pasaulio toliuose, mums iškyla pagrindinis klausimas, kaip yra pas mus su tautinės kultūros kūryba, jos originalumo problema tremties sąlygose? Praktiškai ši problema susitelkia apie klausimą: kiek mes galime pajėgti išvengti svetimos kultūros įtakos, taip kad mes liktume tai, kas mes esame, ir kartu būtume originalūs savo kultūrinės kūrybos darbais, mąstydami patys savo, o ne svetimas mintis, kurdami savo, o ne svetimą kultūrą.

Dabar mūsų padėtis čia išeivijoje visokiais atžvilgiais šio-

je srityje yra daug sunkesnė, ne gu tėvynėje. Ten kaip tai kiekvienam savaime aišku, mes gyvename tarp dviejų svetimų kultūrų, tarp vokiečių ir rusų, ir jos būdamos daugelio atžvilgių priešingos, savo įtakoje į mus tarsi neutralizavosi, ir mes likome tam tikrame laipsnyje savo gelmėse nepaliesti, taip sakant, kaip trečiasis besidžiaugiąs dėl dviejų varžovų nesekmių. Sąryšy su tuo anuo metu iškilo karšti ginčai tarp kitko, kuri iš abiejų kaimynų kultūrų yra vertingesnė: mūsų simpatijos buvo vokiečių pusėje, nes rusai savo pavergimu mums buvo įkyrėję. Tuo pat metu vyko karštos diskusijos apie mūsų kultūros misiją: į save mes žvelgėme kaip į aukščiau stovinčius už abi kultūras, nes matėme abiejų jų trūkumus, išnaudojome jas viena prieš kitą ir nepasidavėme nei vienai iš jų. Mes ėjome net toliau: žvelgdami į vokiečių ir rusų kultūras kaip į tezę ir antitezę, mes pagal Hegelio metodą stebėjome savyje jėgas palenkti jas abi sau ir sukurti aukštesnę šių kultūrų sintezę. Vadovu šioje srityje buvo St. Šalkauskis, kuris pažino abi kultūras.

Dabar esame daug blogesnėje padėtyje: išeivijos lietuvių dauguma yra milžiniškoje vienos kultūros, įtakoje. Atrodo, kad ši anglo-saksų kultūra yra labai pajėgi veikti į mus ir daro mums labai didelę įtaką, nes lietuvių būdas, rodos, jau iš prigimties turi kai kuriuos artimus panašumus į anglų būdą: abi tautos yra šiaurinės, abiejų, rodos, elgesį labiau apsprendžia praktiškasis protas ir instinktas, negu didelės aistros. Abi turi palinkimo į praktiškumą ir materializmą. Anglai ir jų kultūra, rodos, yra viena iš labiausiai vyriškų ir todėl artimesnė mūsų kultūros poliui, kuri yra daugiau moteriška. Mes esame moteriškesni, švelnesni ir jausmingesni, bet pagrindinio būdo panašumo tai nepaneigia, ir iš to išeina, kad mumyse yra didelė pagunda lengvai priimti šią kultūrą ir prarasti save.

KAZYS BRADŪNAS

TĖVYNĖ

Susėdome prie Nemuno smiltį
Ir valgome varganas atnašas:
Duoną ir žuvį.

Gali netikėti,
Kad vieškeliu praėjęs elgeta
Buvo Senelis Dievas.

Bet mūsų varganos atnašos
(Žuvys ir duona)
Jau stebuklingai padaugintos.
Ir kelionėje pamuštos kojos
Nelauktai gyja.

Iš premijuotos
SIDABRINIŲ KAMANŲ knygos

Jei apžvelgiame šią anglų kultūrą savyje (čia galima šį klausimą tik paliesti), tai kaip visos kultūros, ji turi ir nuopelnų ir neigiamų pusių. Svarbiausioji jos neigiamoji pusė yra toji, kad ji yra insuliarinė (saloje sukurta) kultūra, todėl labai vienašališka, nes sukurta labai ypatingose sąlygose, ir visa joje netinka nei mūsų būdui nei mūsų istorinei situacijai. Kaip jau sakyta, ji yra stipriai materialistiška, daugiau negu pas mus, nes pas mus dar yra daug idealizmo, kas silpnina mūsų materializmą. Pas anglus materializmas apsprendžia visą galvoseną, net kalbą, o ypač vertybių skalę. Bet mums kaip tautai tai reikštų išnykimą, jei mes priimtumėm tik medžiagines vertybes, mes turime sugebėti išsaugoti savyje ir kitų vertybių meilę, ne vien tik aukso veršio garbinimą.

Mus supa kultūra, kurioje be galo daug snobizmo, joje vertinama tik tai, kas didelio, plataus, turtingo ir populiaraus. Joje maža simpatijų mažesnėms, neturtingoms tautoms, anglai pripratę joms dominuoti, ir jei jos neturi didelio laivyno, didelės prekybos ir kariuomenės, anglams jos nieko nereiškia. Net anglų menininkai ir rašytojai, kaip tvirtina jų meno istorikas Clive Bell, įgyja pripažinimo tik tada, kai iš savo kūrybos gauna didelę pilną ir pasaulinę garbę. Šie dalykai daro didelės įtakos ypač mūsų jaunimui ir verčia juos atsisakyti nuo savo tautos, įkvepiant jiems menkavertiškumo sąmonę, jei jie laikosi jos, ir čia jau kartais pasitaiko net ir juokingai skandalingų reiškinių. Tarp kitko, anglai išnaudodami patogias sąlygas yra sukrovę milžiniškus turtus, yra ten labai daug turtingų žmonių, kurie turi daug laisvo laiko. Laikui praleisti čia pražydo sportas, apėmęs plačias tautos mases. Čia didelis panašumas su senovės vyriškiausia tauta — romėnais. Kai išlavinti romėnai savo metu Romoje mėgino įvesti kultūrines pramogas, kurios buvo labai vertinamos Graikijoje, tai šios pramogos buvo negailestingai nušvilptos ir minia reikalavo kovos su kumščiais ir gladiatorių kautynių.

Ir anglų galvosena tokia, kurios negalima be kritikos priimti: ji visumoje remiasi neįrodyta prielaida, kad viską galima išreikšti sąvokomis, kurios išvestos iš juslinės patirties, nuo to, kas galima paliesti ir matyti. Tai yra gerai žinomi anglų filosofijoje sensualizmo reikalavimai: t. y. reikalavimai, o ne faktai ir nesugriaunami įrodymai. Anglų galvosenos būdo kritikai jau seniai yra nurodę (tai darė ir rusų filosofas Vl. Solovjovas), kad pati anglų kalba išreiškia ir daro būtiną materialinį žvilgį į viską: pvz. žodis "nebūtis", kuris filosofijoje turi lemiamos reikš-

mės, žodžiu "no-thing" (ne daiktas), ir tuo pasako, kad tai, kas egzistuoja, visada yra daiktas, duodama raktą į visos anglų moderniosios filosofijos vienpusiškumą, jos labai žemą lygį ir negalimybę suvokti ir suprasti tai, ko negalima tiesiog rankomis paliesti. Prie to dar prisideda, kad laikomasi pažiūros, kad viską galima diskutuoti pagal griežtas logiškas schenors galutinių išvadų ar aptarimų. Anglų - amerikiečių mokyklose vartojamas viešas diskutavimas visų galimų ir negalimų klausimų lavinantis dviejų priešingų tezių gyvenime. Tai nėra anglų išradimas, bet pereina iš graikų sofistų laikų ir tinka daugiau virtuoziškumui parodyti, negu tiesai atskleisti. Jis, galbūt, tinka ugdyti advokatams ar politikams, kad jie galėtų žonglieriuoti žodžiais, bet ne rimtiems mokslininiams klausimams spręsti, kad atskleistų tiesą, nes viešoje diskusijoje siekiama įspūdžio, kas daro įtakos klausytojams ir yra lengvai suprantama. Tiesos ieškojimas yra daug rimtesnis dalykas ir vengia tokių cirkų.

Be to, šioks būdas problemoms spręsti visada yra vedęs ir dabar veda prie visų įsitikinimų sugriovimo, prie nieko ne įpareigojančių žaidimų, kuriame galima sutikti su viena ar antra puse, kas patogiau. Tai buvo galima pastebėti jau Platono laikais pas sofistus ir tai galima pastebėti dabar modernioje anglų ir amerikiečių inteligentijoje, kur dar žymią rolę vaidina sensualizmas. Šiai inteligentijai būdinga, kaip ją vaizduoja Oldas Haksly (Aldous Huxley), ar kaip mes tai kas dieną matome politikų kalbose ir raštuose, kad ji yra didelėje daugumoje skeptiška, kad ji netiki niekuo, o mažiausia tradicinės gyvenimo tvarkos vertybe: anglai vertina tradicijas, bet kai paaiškėja, kad kai kurios jų atgyvenusios savo metą, atmetamos visos, reikalaujama viso atmetimo, tai yra šios inteligentijos galutinis radikalizmas, turįs palinkimo nueiti į visišką nihilizmą. Ši nihilizmo atmosfera yra labai nedėkinga kultūrinei kūrybai, ypač mūsų lietuviškai kultūrai kurti.

Mūsų jaunimas, kiek jis ugdomas šia kryptimi, ar mažiaučia jaučia jos įtaką, neturi pagrindų kultūrinei kūrybai kurti, ko nors vertingo pasiekti. Čia yra būtina išmokti žvelgti į pasaulį kokiu nors kitu, priešingu atžvilgiu, kaip tai buvo galima senesniajai kartai, kuri augo priešingų kultūrų susikirtime, ir tuo būdu galėjo lengviau išlaikyti save ir kurti savo kultūrą. *Būtų todėl gerai, kiek galima, tam tikru būdu, nors ir dirbtinai, atnaujinti panašią padėtį ir tai galima pasiekti, nepasiduodant bejėgiškai kokiai nors vienai vienpusiškos kultūros įtakai, bet nuolat ir sąmoningai ją papildyti ir ki-*

tomis kultūros įtakomis. Pirmoje eilėje čia be abejojimo būtina įimti į save ir įkūnyti savyje lietuviškąją kultūrą ir lietuviškąjį žvilgį į gyvenimą, bet smulkiau prie klausimo sustoti čia negalima. Bet be anglų kultūros reikalinga susipažinti su kokia nors kita aukšta kultūra, kuri padėtų atsverti vienpusišką anglų kultūros įtaką. Manome, kad šiam tikslui labai tiktų vokiečių kultūros geras pažinimas, nes prancūzų kultūra yra anglų kultūrai gana artima, bent jau mūsų iškeltais atvejais, nors ir dėl to, kad anglų inteligentija daugumoje yra pasisavinusi šią prancūzų kultūrą.

Vokiečiai, nors rasės atžvilgiu anglams artimi, turi daug savybių, kurios labai priešingos anglams. Vokiečiai, galima sakyti, yra daug artimesni gamtai, negu anglai. Jie yra emocionaliai turtingesni, daug sunkiau apvaldomi, pilni įvairių pasąmonės jėgų ir instinktų ir pajėgia suvokti ir vertinti ir iracionaliąją pasaulio ir tikrovės pusę. Vokiečiai išgyvena gyvenimo situacijas ryškiau ir giliau, negu anglai. Jie gyvai domisi ir kitais žmonėmis ir apskritai visais gyvosios gamtos reiškiniais. Kartais yra tekę matyti vokiečių susižavėjimą gamtos vaizdais, jokioje kitoje tautoje tai negalima pastebėti taip ryškiai: jie išgyvena tai tiesiog kaip fizinį malonumą, džiaugiasi žiūrėdami į kokį nors gražų gamtos vaizdą visai taip, tarsi valgytų kokį nors labai skanų tortą. Ir nagrinėjant žmogaus dvasią, ar tai būtų filosofijoje, psichologijoje ar literatūroje, matyti, kad jie gamtos daugiau mato, negu tik paviršių. Problemos todėl vokiečių filosofijoje suvokiamos daug giliau ir plačiau, negu anglų filosofijoje. Tai visa mums reikalinga, kad nenuskęstume anglo-saksų vienpusiškame paviršutiniškume.

Iš kitos pusės, kurie iš mūsų būtų labai stiprioje ir vienpusiškoje vokiečių įtakoje, nieko negali būti naudingesnio, kaip pasisavinti anglų palinkimų dalį. Juk nėra abejonės, kad ir vokiečiai, jų kultūra, turi savo neigiamų bruožų, ir jie labiau išryškėja, jei į juos žvelgiame angliškų žvilgiu. Vokiečiai tada pasirodo kaip be galo subjektyvūs. Jie nežvelgia į pasaulį atvirom akim, bet įdeda jame labai daug savęs pačių, dažnai net iki vaiduoklių matymo ir kartu su tuo jie gali būti labai partyviniai, neteisingi ir agresyvūs. Apskritai, jie niekur negali išsilaisvinti nuo savo asmenybės, savęs, sąmonė juose labai stipri, ir jie laukia, kad kiti tai pastebėtų ir juos vertintų. Neigiamoji čia jų pusė yra pasipūtimas, didelis savęs vertinimas, ir tai, ką jie patys vadina wichtigtuerei, perdėtai svarių žodžių, gestų ir panašių dalykų vartojimas. Kad tai paaiškėtų, užtenka tik pa-

lyginti vokiečių ir anglų profesorius. Tipingas vokiečių profesorius kalba ir elgiasi kaip aukštasis kunigas, kaip popiežius, kiekvieną savo žodį jis duoda jums kaip aukso gabalą. Anglų taip pat ir prancūzų profesorius yra pats nepretenzingasis paprastumas. Bet šiam vokiečių profesoriaus savęs vertinimui iš antros pusės atitinka žmonių didelis vertinimas profesorių, mokytojų, rašytojų ir apskritai kultūrininkų, net ir studentų, tuo tarpu Anglijoje, o ypač Amerikoje visi šie asmenys yra nežymūs žmonės, jei jie nėra turtingi. Galėtumėm, galbūt, sakyti, kad šis vokiečių kultūrininkų pačių savęs vertinimas tikrumoje atvaizduoja tą pagarbą, kurią kiti jiems jaučia, nes juk pasakyta, kad kiekvienas yra arba pasidaro toks, kokiu kiti jį laiko. Kiekvienu atveju, respektas, pagarba yra viena pagrindinių vokiečių dorybių, kuri yra juos vedusi į aukštus idealus ir klystkelius. Vokiečiai vertina kituose didelius sugebėjimus, aukštą mokslą, aukštą kilmę, didelę galybę. Mažiau jie turi užuojautos kitiems, jie gali būti, kaip mes gerai žinome, baugiai griežti ir negailestingi ir net gali didžiuotis tuo. Užuojautos labiau didėja einant nuo Vokietijos į mūsų pusę, į Rytus. Apie tai liudija ir vokiečių karo belaisvių pasakojimai apie lietuvius. Vokiečiai mėgsta būti ponais ir tai parodo kartais labai netaktiškai.

Žvelgiant į anglų kultūrą vokiečių kultūros žvilgiu, o į vokiečių-anglų kultūros žvilgiu ir į abi mūsų kultūros žvilgiu, mes galime daug lengviau išvengti aklo pasidavimo vienai iš jų, bet pajėgti, galbūt, dominuoti joms ir suvesti jas į sintezę, ir taip likti patys, kas mes esame, ir kurti savo kultūrą. Kiekvienu atveju, aklas nepasidavimas supančiosios kultūros įtakai ir yra vienas pačių svarbiausių, nors tik įžanginių reikalavimų lietuvių kultūrinei kūrybai tremties sąlygose, nežiūrint, kokioje kultūros srityje tai būtų.

"Baimindamasis svetimos kultūros antplūdžio, Donelaitis turėjo tam daug realaus pagrindo. Tai rodo net jo paties "Metai", neišvengę to antplūdžio įtakos. Kad ir graži yra jo kalba, pamarginta senovinėmis lytimis, duodančiomis veikalui archainio kolorito, bet į ją jau įsibrovė nemaža svetimybių."

J. BRAZAITIS, BŪRŲ KULTŪROS POETAS
(Kr. Donelaitis Metai 1942; šį straipsnį, jau iš atspausdintų 1940 Kr. Donelaičio Metų, okupantų cenzūra išėmė)

PAVERGTOJE LIETUVOJE

Paskutiniu metu okupuotoje Lietuvoje atsiskleidžia naujų sovietinimo ir rusifikacijos reiškinių, kuriuose tenka mums pažinti ir savo rezistencinę domę skirti. Tokiais pagrindiniais reiškiniais laikytini: ryškesnis bandymas sudaryti naują jungtinį vienetą iš visų trijų Pabaltijo respublikų ir Gudijos, tuo padidinant slavų skaičių ir susilpninant šių trijų neslaviškųjų kraštų slaptąjį pasipriešinimą rusifikacijai, sustiprintos rusifikacijos priemonės ir rusų k. bei literatūros brukimas, sugalvotas sovietinio ruso partizano mitas ir lietuvio laisvės kovotojo suniekinimas, įžūliai sustiprinta kova prieš religiją, prieš katalikybę, kuri savo vakarietiška lytimi ir dvasia aiškiai laikoma sovietizacijos ir rusifikacijos priešu. Palikdami kitam kartui teritorinius "glaudinimus", sustosim prie paskutiniųjų.

Sustiprinta rusifikacija

Paliekant tą nuolatinį priminimą ir spaudimą mokykloje bei gyvenime išmokti rusų k., pažinti sovietinę rusų literatūrą, klausytis rusų muzikos, dainų, priverstiną didesnę Maskvos radijo retransliaciją ir t.t., nauja rusifikacijos banga atsiskleidžia naujais suvaržymais spausdinti **lituanistinius** veikalus. Pirmiausia krinta paskutinysis Lietuvių k. žodyno tomas, užbaigęs K raidę. Jau nuo III-jo tomo (I 1941, II 1944, pertvarkytas 1947) buvo padaryta pakeitimų, būtent visur žodžio aiškinimui pirma spausdinami tik iš Lenino raštų vertimų sakiniai, paskui jau lietuvių tautosakos ir atskirų rinkėjų užrašyti žodžiai (pradedant K. Būgos rankraštiniu palikimu, nepriklausomos Lietuvos metais užrašytaisiais ir t.t.), o tada tik iš senųjų raštų; pirmuose tomuose buvo senieji raštų sakiniai, o tada visoks vėlesnis rinkinys. Nuo III t. pradėtas pertvarkymas vis buvo gilintas "sovietine patirtimi", todėl dabar iš Lenino raštų ir sovietinės literatūros vertimų žymiai **pagausėjo** aiškinamųjų žodyne sakinių. Taip pat pastebėtina, kad leidžiamoji Kalbotyra šiais metais skyrė ištisus straipsnius rusų tarmėms ir šnektoms Lietuvoje, palikdami nuošalyje lietuvių k. tarmių aprašus. Lyginant dailiosios literatūros leidinius, tuojau krinta pagausėjęs iš rusų literatūros **vertimų** skaičius ir mažėją savųjų autorių ar V. Europos autorių vertimai. Lyginant atskirų metų knygų bibliografiją, pastebimai nyksta lietuvių k. straipsniai geologijos, ekonomijos, chemijos, fizikos ir matematikos mokslų, nyksta lietuviškai rašytos vad. mokslo kandidato laipsniui tezės, disertacijos, o tų dizertacijų ir tezių autoreferatai tik **rusiškai**, bet **nė vieno** nėra išspausdinta atskirai jau autoreferato lietuvių k. prie Lietuvoje rašytos rusiškai disertacijos ar vad. mokslo kandidato laipsniui gauti tezės! Taip pat sustiprintos rusifikacijos apraiška ir iki šiol vis Maskvos neduotas leidimas pradėti spausdinti Lietuvoje 10 t. lietuvių k. enciklopediją, kurios I-sis tomas turėjo pasirodyti jau prieš kelis metus, bet šio tomo rankraščiai užkliuvo Maskvoje. Ten pat užkliuvo ir išspausdinti šiam tomui istorinės Lietuvos žemėlapiai. Dabartiniu metu Maskva sutiko lietuviams leisti trijų tomų mažąją enciklopediją, nustatydama kiek vietos skirti komunistų partijai ir okupantų partizanams. Maskvos iščenzūruota lietuviškoji enciklopedija, atrodo, nebus leidžiama spausdinti nė Lietuvoje, bet tik Maskvoje, kur išspausdintas dabar ir jos kvieslys.

Ruso partizano mitas

Paskutiniu metu pavergtoje Lietuvoje sovietinio partizano mitas įgau-

na naujų bruožų. Jei prieš kelis metus buvo iškeliamas dar lietuvio sovietinio partizano ar kurio kito kovotojo vardas, rašomos apybraižos, atsiminimai ir kt., bet buvo stengiamasi suniekinti lietuvis laisvės kovų dalyvis (1919), lietuvis sukilėlis (1941) ir lietuvis partizanas (1944-55), tai pereitais metais pasukta ir čia "didžiojo brolio" garbinti. Tiek Tiesoje, tiek Švyturyje ir kt. jau dominuoja sovietinis desantininkas, ir būtinai tik **rusas**, taip pat ir kitoks rusas didvyris, kuris tariamai kovojęs Lietuvoje už "žmonių" ar "tautų" laisvę. Visas šis rusiškasis mitas kuriamas ne tik spaudoje, bet ir per vad. kraštotyros draugiją, kuri įpareigota rinkti ir fabrikuoti tos rūšies medžiagą, visur įkyriai pabrėžiant tariamąjį vietokių nacionalistų, iš krašto pasitraukusiųjų ar lietuvių laisvės kovotojų žiaurumus ir baisybes. Bekuriant visokius mitus apie svetimuosius ar saviškius didvyrius, matyti, susimaišoma netolimos praeities dienose. Ir 1963 Pergalės 5 nr. atsirado tokia reikšminga pastaba:

"Pergalės nr. 3 buvo išspausdinta Jono Usačiovo apybraiža "Susitikimas su romano herojais", kur vienaime iš epizodų buvo pasakota apie brolių Gruodžių žuvimą. Dėl autoriaus klaidos broliai Gruodžiai buvo parodyti kaip tarybiniai patriotai, tuo tarpu jie, gestapo agentai, buvo sunaikinti tarybinių partizanų. Nepatikrinęs faktų autorius, pasielgė neatsakingai ir iškreiptai pavaizdavo tikrovę".

Po šios "Pergalėje" pastabos, staiga visoje okupuotoje Lietuvos spaudoje visuotinai pradėtas skleisti **ruso** partizano mitas, naujai šoktasi suniekinti lietuvį laisvės kovotoją prieš priespaudą ir sovietinų okupaciją. To paties siekiant 1963-64 sudaryta visa eilė lietuviams naujų bylų už tariamus 1941-56 m. nusikaltimus ir t.t. Prie šių bylų tenka jungti ir svetur išgarsinta Kretingos byla, kurioje nuteistas 15 m. kun. L. Jankus, taip pat 15 m. bausme A. Meidus, J. Embrasus, J. Mockus, A. Bričkus, ir L. Kiuipys, o 10 m. — K. Vyšniauskas. Šios bylos reikėjo okupantui naujai suniekinti laisvės kovotojui lietuviui, reikėjo suniekinti pasitraukusiems nuo sovietinio teroro, reikėjo jos pridengti ir sovietiniams ūkio nepasisekimams, nors tomis bylomis netiki Lietuvoje, nepavyko įtikinti nei JAV gyventojų, nei svetur gyvenančių lietuvių, nors sovietiniams siekimams talkino ir Vienybė.

Religijos suniekinimas

Senas komunistų partijos ir sovievietų vadų noras pakeisti žmogų, t. y. žmogaus įgimtą polinkį tikėti aukštesnės prigimties Būtybe-Dievu pakeisti besąlyginiu tikėjimu komunistų partija ir sovietiniais vadais, iki šiol nesisekė, nors buvo griebtasi įvairiausių būdų ir priemonių žmogaus tikėjimui sunaikinti: uždarinėti ir tebeuždarinėjami įvairių religijų maldos namai, persekioti ir tebepersekiojami dvasiškiai ir tikintieji, uždarant juos į įvairias darbo stovyklas ar ištremiant iš savo krašto į Sibirą (plg. Vokiečių nacių priemones prieš vadinamuosius sektantus, katalikų kunigus ir kt. tremtus ir sunaikintus koncentracijos stovyklose), išvystyta pati įžūliausia prieš tikėjimą propaganda, kurią turi išklausyti nuo moksleivio iki senuko, bet be teisės kalbėti už tikėjimą ir t.t. Pavergtoje Lietuvoje paskutiniu metu krikščionybė, o ypač katalikybė, ir bet kuris kitas tikėjimas Dievu puolamas nauju įžūlumu: uždedami papildomi ir nebepakeliami mokesčiai bažnyčioms ir kitiems maldos namams, kurių nesumokėjus laiku bažnyčia uždaroma, nes tikinčiųjų bendruomenei ji esanti "nebereikalinga", vadinamojo kulto komisaro nauji suvaržymai liečią religijos mokymą bažnyčiose ir privačiai namuose, tėvų suvaržymas perteikti tikė-

jimo tiesas savo vaikams, dažno sekmadienio, jau nekalbant apie kitas šventes, vertimas darbo diena, skiemoniškės R. Macvytės nežinia kur išvežimas ir pn. Taip pat pirmą kartą Lietuvoje 1963 m. visas ateistinės propagandos darbas, visi miesteliuose, miestuose ir atskirose gyvenvietėse veikią ateistiniai būreliai, mokyklose sudaryti ateistiniai seminarai ir t.t. **centralizuoti** į vadinamąją "Žinijos" dr-ją (Lietuvos TSR Politinių ir mokslinių žinių skleidimo draugija), kuri nors veikia prie Lietuvos mokslų akademijos, bet tikrovėje yra tokios pat "Žinijos" dr-jos, veikiančios Maskvoje prie sovietų mokslų akademijos tik respublikinis skyrius, taigi visa ateistinė propaganda sudaroma Maskvoje ir lietuviams "Žinijos" nariams, prievarta į ją surinktiems, telieka pakartoti. Ir sekant pavergtos Lietuvos spaudą, matyti, kad visa ta ateistinė propaganda, kaip ir visa kita iš Maskvos įsakytoji, pakartojama nuostabiu tikslumu ir net sovietinės propagandos žargoniniu žodynu visų laikraščių.

Pati religija paskutiniu metu siekiama sunaikinti keliais būdais. Pirmiausia dabar nauju įžūlumu puolami visi **dvasiškiai**, kad jie visoki "sukčiai", negyvena iš naudingo darbo, bet tik išnaudoją tikinčiuosius savo religiniais patarnavimais ir pn. Bet daugiausia tai puolami **katalikų** kunigai, kad esą ar buvę neištikimi sovietinei santvarkai. Ir šiam puolimui paremti bei palaikyti sovietinė propaganda atrenka kas mėnesį po 2-3 kunigus, kurie "nusikaltę" 1941-44 ar 1944-55 m., būtent "bendradarbiavę" su Lietuvą okupavusiais vokiečiais, palaikę ryšius su 1941 Lietuvos sukilėliais arba su Lietuvoje vėliau veikusiais rezistentais ir t.t. Šie "tariamieji" katalikų kunigų nusikaltimai dažniausia suvedami į vieną pagrindinį kaltinimą, būtent **1941-44 m. atėjo administracijos pakviestas kunigas į kalėjimą ir paklausė mirtimi pasmerktąjį, ar šis nenorėtų atlikti išpažinties.** Taigi, atlikdamas tik savo pareigas kunigas, pagal sovietinius teisės nuostatus, jau nusikalto bendradarbiavimu su sovietiniu priešu, nes kunigas ateidamas žinojęs, kad kalinys pasmerktas mirti, bet jo neišgelbėjęs ir t.t. Turint tokią sovietinio nusikaltimo formulę, galima kaltint kiekvieną katalikų kunigą kada tik norima, kada sovietinei santvarkai prireikė nusikaltusio kunigo ar kurio kito asmens ... Todėl okupuotosios Lietuvos spaudoje, ypač vietinėje, kuri neskirta nė visam kraštui, "nusikaltusių" kunigų ir prieš juos puolimų bei vietos teismų žymiai daugiau, nei jų patenka į didžiąją Lietuvos spaudą, kuri leidžiama išsiųsti ir svetur. Iš tokių vietinių puolimų buvo Šiaulių šv. Jurgio parapijos buv. klebono A. Lapės, Sasnavos kun. Justino Lelešiaus, kun. A. Ažubalio, kun. Juozo Juškevičiaus, kuris 1949-50 m. buvo Vilkijoje, bet juo ėmė "piktintis" 1963 ukmergiškiai, Raguvos klevono Petro Adomonio, kuris nemetąs "antiliaudinės" veiklos nė dabar, ir kt. būrys kunigų, vienu ar kitu metu staiga užpuolamų, tardomų bei teisiamų, o paskui jau naudojamų ir ateistinei propagandai (N. B. Dabar Lietuvoje visi prieš kunigus nukreipti ir menki straipsneliai sužymimi Spaudos Metraščio žurnalų ir laikraščių bibliografijos ateizmo, mokslo ir religijos bei religijos skyriuje arba dar atskirai istorijos skyriuje su antrinėmis rodyklėmis). Atskiros ir labai didelės reikšmės teikta kun. A. Sušinsko "antiliaudinei" veiklai, todėl atskiras straipsnis paruoštas visiems pavergtojo krašto agitatoriams. Taip pat išskirtinai pultas Šalkavos kun. Edv. Simaška, kuris palaikęs ryšius su Lietuvos laisvės kovotojais. Todėl jis pultas ne tik atskirais Tiesos ir kitų laikraščių straipsniais, bet ir suorganizuotais mitingais Ukmergėje, Šiauliuose, Gruzdžiuose ir kt., pagaliau suruoštas Šiauliuose jam

Kun. A. Šeškevičius

net ateistinis ketvirtadienis ir t.t. Labai piktai Švyturyje ir kt. pultas prel. Ignatavičius, kuris buv. kariuomenės kapelionas ir tuo metu rūpinęsis gudų katalikais bei jų grįžimu į katalikybę. Didžiausiais šio prel. nusikaltimais laikomi, kad iš arkivysk. metrop. J. Skvirecko nuvežtavęs sakramentalijas ir jas dalindavęs gudams ("Tai buvo aliejai, rožančiai, medalikėliai, paveiksliukai"... Švyturys 1963 21). Žinoma, šis prel. Ignatavičiaus "nusikaltimas" tikrai didelis sovietų ateizmui, nes vėliau sovietai nebegalėjo sakramentalijų surinkti ... Ne už ką kita, bet už kryželius buvo suimti ir nuteisti kun. Antanas Šeškevičius, kun. Jonas Danila ir buv. stačiatikė Jefrosinia Kolesnikova 1963. (Kun. A. Šeškevičius, kelis metus aprūpinęs tikinčiuosius Sibire sakramentalijomis, baustas kelis kartus įvairia tremtimi, o 1963 vėl 7 metais Sibiro tremties. Red.). Toliau gausiai puolamas vysk. V. Brizgys, priskiriant neįtikimiausių jam kaltinimų, atrodo, bus ruošiamas teismas ir a. a. Kauno arkivysk. metropolitui J. Skvireckui, nes imta spausdinti jo likęs dienoraštis, savaip sudurstant eilutes ir jo vardu prirašant naujų sakinių. Tačiau paskutiniu metu įžuliausia puolamas, naudojant visą sovietinio ateizmo propagandą ir vietos padalas, kun. L. Jankus, nes šio veikla Balfe Maskvai pasidarė nebepakenčiama, ką liudija ir sovietiškai redaguoti tekstai "Teisiamųjų suole viena vieta tuščia. Ją užimti turėjo ...". Taigi, pikčiausia Maskvai, kad veiklus visuomeninkas, kuriam pavyko daugeliu kalbų išspausdinti Sibiro lietuvaičių maldaknygę ir tuo pakenkti sovietų visur garsiai šaukiamai "religijos laisvei", šiandien negali būti nuteis-

... ir "nusikaltimo" įrodymai

tas, kaip kiekvienas kitas veiklesnis pavergtosios Lietuvos kunigas. Todėl tiek pavergtame krašte, tiek užsieniui skirtai informacijai kun. L. Jankus kaltinamas kanonais įsakytų **išpažinčių** klausymu ir neįtikimiausiai sugalvotais kaltinimais, juos išnaudojant Lietuvoje ir ateizmo propagandai.

Religijos suniekinimui pavergtoje Lietuvoje įkinkyta visa spauda. Ypač trumpų ateistinių straipsnelių gausu vietinėje spaudoje, kur atskiri komunistai, kolchozų viršininkai ir vadinamieji kraštotyrininkai pasipasakoja savo ateistinį kelią ir priežastis, pabrėždami komunistų partijos švietimo reikšmę, vietos ateistinių būrelių pastangas ir t.t. Gausiai dabar ruošiama ir ateistinių knygų, kurios platinamos gana priverstinu būdu kaip ir kita propagandinė literatūra. Ir būdinga, kad pavergtoje Lietuvoje ateistinė knyga beveik išimtinai **verstinė.** Šių knygų vertimui įkinkyti ir toki žmonės, kuriuos anksčiau pažinojome literatūros istorikais, kalbininkais, gamtininkais ir t.t. Taip pat leidžiama mažų ateistinių brošiūrėlių Mokinio bibliotekos serijoje, kurios skirtos tik vietos reikalams ir užsienin neleidžiamos išsiųsti; jas tegali susekti vien iš bibliografijos. Kiek reikšmės skiriama atei tinei propagandinei spaudai, gal geriausia liudija **veltui** dalinami, anksčiau minėtosios "Žinijos" d-jos leidiniai, dažnai paruošiami dar tik rankraščio teisėmis arba "atmintinėmis" (pvz. J. Degio, V. Kantausko ir kt.), maždaug po 20 psl.

Savaip religijos reikšmę siekiama sunaikinti per **naujus** papročius, kuriais keičiami seni lietuvių ar krikščioniškieji papročiai. Daugiausia per ateistines paskaitas, spaudą ir pokalbius puolamos vardinės, kurios reikiančios keisti gimtadieniu, metrikacijos įstaigose įsivesta **vardynos,** per kurias, kūdikį atnešusius vardynininkus ir tėvus, sutinka "didelis gandras" ir įveda į metrikacijos įstaigą, taigi kovojant prieš vaiko krikštynas įsivedamas "vaikus nešančio gandro" mitas. Naujų papročių sudaroma sutuoktuvių metrikacijai, pradedant ieškoti tam tikro sovietinio "naujumo" ir vis aštriau pasisakant prieš senus krikščioniškus papročius ir bodintis savo "metrikacijos įstaigų biurokratišku darbo stiliumi", todėl pvz. Kretingoje per sutuoktuves jau pasodintas net rajono deputatas, groja kapela, deklamacijos, visoki saviveiklininkai, pionieriai ir t.t.; būdinga, kad sutuoktuvės atliekamos tik šeštadieniais, pavakarėmis. Tačiau nežiūrint visų naujumų, A. Baltrūnui Pergalėje išsprūsta tokia susovietinta tuoktuvinė tikrovė: "Ateina jaunavedžiai, užpildo reikiamus civilinės būklės aktų blankus, įmoka nustatytą sumą pinigų ir po kurio laiko gauna vedybų liudijimą. **Nelyginant kvitą iš paruošų įstaigos** ..." (1963 Pergalė 102). Žodžiu, nureliginus papročius liko tokia tuštuma, kurios nebeužpildo niekas.

Kolchozų vardai

1963 m. Lietuvoje išnyko daugelis senų viensėdžių ir kaimų vardų, nes gyventojai buvo iškeldinti į kolchozines vietoves. Patys kolchozai, kas matyti iš spaudos, dėvi dažnai kaip tik rusiškus vardus. Pasirodo, Lietuvoje dabar esama Lenino vardu 17 ir dar būrys Lenino keliu pavadinta. Toliau — I. Černiachovskio vardu 14 kolchozų, M. Kalinino — 12, A. Ždanovo — 12, S. Kirovo — 10, V. Čapajevo — 5, F. Dežinskio — 4 ir t.t. Esama kolchozų jau M. Budiono, kosmonauto J. Gagarino, A. Motrosavo, A. Suvorovo, M. Gorkio, A. Puškino ir kitais nelietuviškais vardais. Įdomu, kad rusiški vardai duoti paskutiniais metais, pakeičiant lietuviškuosius.

LAISVAJAME PASAULYJE

Lietuvių veikimas laisvajame pasaulyje nužymėtas laisvinimo pastangomis ir užsispyrimu prieš nutautėjimo bei nutautinimo bangas. Laisvinimo bare pragiedrulių nedaug, bet ir pesimizmo nejausti, nors kartais pasirodo naujų nuovargio ženklų. Šviesiais pragiedruliais laikytini: JAV Valstybės sekr. D. Rusko raštas Lietuvos pasiuntiniui J. Kajeckui Vasario 16 d. šventei, JAV senatorių žodžiai II 17, ir šviesiu reiškiniu, palaikančiu nuolatos Lietuvos laisvės reikalą gyvą, — naujai gautos kongresmanų rezoliucijos, kurių jau susirinko 50. Tačiau liūdna, kai rezoliucijų žygį stengiasi nuvertinti ir kai kuri mūsų lietuviška spauda, pirmiausia Naujienos. Paskutiniu metu į tą pačią Naujienų dainą, tik kita gaida jungiasi ir Dirvos B. K. Naujokas, norėdamas įtikinti, kad rezoliucijų reikšmė daug menkesnė nei entuziastai mano. Bet reikia pripažinti, kad tos įnešamos senatorių rezoliucijos yra reikšmingos, nes jas visą laiką Lietuvos laisvinimo reikalus primena, jo neleidžia marinti laisvajame pasaulyje. Todėl tokių rezoliucijų mums reikia vis daugiau ir daugiau ieškoti, ypač šiais rinkiminiais metais.

Taip pat šviesiu pragiedruliu reikia laikyti ir pasiryžėlių ruošiamą Lietuvių Dieną Tarptautinėje Naujorko parodoje, ten pastatytą lietuviškąjį kryžių. Netiesioginiu šviesuliu lietuviškajam reikalui tampa dail. **V. K. Jonyno** ir dail. **V. ir A. Kašubų** darbai ten pat Vatikano paviljone, nes jie tarptautinio meno varžybose byloja laisvo lietuvio kultūrinį įnašą.

Šviesuliais laikytini ir du nauji mokslo pasaulyje laimėjimai. Tai **prof. dr. Z. Ivinskio** prasiveržimas į Bonnos univ., kur jam pavesti Baltų kraštų ir Lenkijos istorijos kursai. Taigi, pirmą kartą Vokietijos univ. šiuos mums svarbius istorijos kursus skaitys lietuvis, lietuvio žvilgsniu išnarpliodamas susipynusius istorinius klausimus svetimiesiems. Taip pat prasiveržė į Kalifornijos univ. **dr. M. Alseikaitė-Gimbutienė,** kur skaito baltų kalbų ir kultūros kursus. Šis jos įnašas gali būti mūsų ateities kovoms labai lemtingas. Visai nesenai ir Praeger leidykla pradėjo platinti jos parašytą knygą — The Balts, kurioje autorė istoriškai ir kalbiškai baltus atsieja nuo slavų.

Šviesiu reiškiniu laikytinas ir Lituanistikos instituto gegužės 1-2 d. d. suvažiavimas, — vieną kartą išjudėta ir gal būt nebebus sustota vietoje. Lituanistikos institutui dabar vadovauja dr. J. Balys.

Toronto The Telegram 1963 III 18 paskelbė atsiminimus iš J. Bergerio išgyvenimų Sibire, kuris ten išbuvo 22 m. ir pabėgo. Jo pasakojimu apie 1000 estų, latvių ir lietuvių karininkų buvę sušaudyta Norilske, kur 1941-43 grėsusi ir jam ta pati dalia. Atvežtieji buvę aukštesniųjų laipsnių karininkai, kuriuos sušaudydavę arti stovyklos ir vėliau jų lavonai buvę sudeginami.

Dr. Juozas Kazickas, buvęs Į Laisvę redakcijos narys, Lietuvių Fondui paaukojo 10,000 dol. **Tai didžiausia auka,** kurią iki šiol gavo Lietuvių Fondas. Dr. J. Kazickas buvo veiklus Lietuvos rezistencijos dalyvis, 1942 baigė Vilniaus univ. ekonomijos mokslus, 1951 Yale univ. gavo dr. laipsnį. Šiuo metu yra kelių prekybos bendrovių dalininkas ir direktorius, jau kelis kartus prisidėjęs didžiu skatiku lietuviškiesiems reikalams, bet paprastai draudęs tai skelbti.

UŽGĘSĘ KOVOTOJAI

Tadas Petkevičius mirė kovo 10 d. Kaune. Jis buvo gimęs 1893 m. kovo 27 d. Šiauliuose. 1910 baigė Šiaulių berniukų gimn., teisę studijavo Maskvoje, bet dėl karo ir rusų revoliucijos ją tegalėjo baigti 1927 Kaune. Nuo 1918 rudens buvo ministrų kabineto reikalų vedėjas, vėliau Londone Lietuvos pasiuntinybės patarėjas, užsienių reikalų min. juriskonsultas, Valstybės Tarybos narys; nuo 1928 Lietuvos univ. teisių fak. asistentas, 1928 doc., nuo 1941 Vilniaus univ. tarptautinės teisės prof. Jis laimėjo tarptautiniame Haagos teisme keletą bylų (Kaišiadorių - Lentvario gelžkelio bylą su Lenkija, Saldutiškių gelžk. su Estija, dėl Klaipėdos statuto ir kt.). 1941 m. vėlionis buvo nepaprastas teisinis Laikinosios vyriausybės patarėjas, padėjęs jai spręsti labai daug skubių ir painių teisinių klausimų, vėliau visą metą talkinęs pogrindžio Vlikui.

1944 m. liko Lietuvoje ir buvo susijęs su kovojančia tauta. Bolševikinių okupantų suimtas ir 8 metus išlaikytas Vorkutos darbo stovykloje, paskutiniais metais visai ligonis buvo leistas sugrįžti.

Dr. Antanas Trimakas mirė vasario 27 d. Naujorke. Velionis buvo gimęs 1902 VI 19 Taupriuose, Biržų aps. Ekonomijos, teisės ir politikos mokslus studijavo Kaune, Grenoblio ir Lilio univ., Haagos tarptautinės teisės akad. ir Ženevos tarptautinių mokslų m-kloje; 1930 Lilio univ. gavo dr. laipsnį už Le mouvement cooperatif on Lithuanie. Velionis visą metą dirbo Lietuvos diplomatinėje tarnyboje; 1930 Švedijoje I sekr., 1935 Centro Europos skyriaus vedėjas Užsienių reik. ministerijoje, 1938 patarėjas Varšuvoje, 1939 Lietuvos gen. konsulas Lenkijoje. 1945 m. iš Prancūzijos karo valdžios buvo išgavęs pripažinimą Lietuvos gen. konsulatui Wuertemberge ir kurį metą buvo Tuebingene gen. konsulas, bet Sovietų Rusijai spaudžiant Prancūzijos vyriausybę, šios teisės buvo suspenduotos. Nuo 1944 Vliko politinės komisijos narys, 1946-7 Vliko vykdomosios tarybos reikalų vedėjas ir Balfo įgaliotinis. 1947 atvyko į JAV, kur profesoriavo Erie (Newark, N. J.). Nuo 1951 Lietuvos laisvės komitete, jo sekr., nuo 1954 Pavergtųjų Europos tautų seime Lietuvos delegatas ir delegacijos vicepirm., o paskutiniais metais jos pirm., nuo 1957 — Vliko pirm. Taip pat The Baltic Review ir Revista Baltica redaktorius;

Dr. Julius Kaupas mirė staiga kovo 1 d. Čikagoje. Jis buvo gimęs 1920 kovo 6 Kaune, žymaus visuomenės veikėjo Juliaus Kaupo šeimoje. Baigęs jėzuitų gimn. ir atlikęs karo tarnybą stud. Vytauto D. univ. mediciną ir ją baigė 1944. Pasitraukęs iš Lietuvos, 1946 gavo medicinos dr. laipsnį Tuebingeno univ., stud. dar filosofiją, o 1947-49 m. Freiburge meną, literatūrą ir filosofiją. JAV specializavosi psichiatrijos srity, 1952-53 dėstė neurologiją. Velionis buvo rašytojas, nuoširdus kultūrininkas, daug rūpinosi literatūros ir meno reikalais, juos labai įžvalgiai keldavo spaudoje ir buvo vienas mūsų didžiųjų literatūros kritikų, mokėjęs pažvelgti į lietuvių tautosaką ir literatūrą gana naujai ir įtikinančiai. Dr. Julių Kaupą minime su gilia gėla, minime tą nuoširdų rezistencijos dienų dalyvį Kaune ir tremtyje, kurio nebematysime Lietuvių Fronto Bučiulių stovyklose, nebegirdėsime jo paskaitų. Jo raštams išleisti sudarytas komitetas.

KAZYS VIKTORAS BANAITIS

Jeronimas Kačinskas

Kristaus Gimimo šventėse užgeso vienas mūsų didžiųjų kompozitorių, tai Kazimieras Vytautas Banaitis. Jis gimė 1896 m. Vaitiekupių k., Sintautų vls., Šakių aps. lietuviškai apsisprendusio Saliamono Banaičio šeimoje. Pirmąsias teoretines muzikos žinias jis gavo 1911-14 Ippo muz. mokykloje Kaune. 1919 jis stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę ir rašė Lietuvoje ir kt. muzikos ir teatro klausimais. 1922-25 Leipcigo univ. stud. filosofiją ir meno istoriją, o Leipcigo konservatorijoje kompoziciją, muzikos pedagogiką ir kt. muzikinius dalykus. Prof. Karg-Ellert sugebėjo suprasti Banaičio individualumą ir padėjo susirasti jam lietuviškąjį muzikos charakterį. Nuo 1928 Banaitis Kauno muzikos mokykloje, vėliau konservatorijoje dėstė teoretinius dalykus, o 1937 m. paskirtas Kauno konservatorijos dir. 1944 jis pasitraukė iš Lietuvos, vadovavo Muehldorfo lietuvių chorui, 1949 atvyko į JAV ir Brooklyne kurį metą vadovavo Operetės chorui ir Aidų vyrų oktetui, kol jo sveikata tai leido.

K. V. Banaičio kūryba gana gausi, daugiausia vokalinė ir kamerinė; orkestrinių veikalų jis vengė. Didžiausias jo rūpestis buvo įvesti ir išvystyti lietuviškąjį muzikos elementą į melodiją ir harmoniją, sudaryti lietuviškos muzikos charakterį, ką anksčiau yra padarę Čaikovskis, Smetana, Dvožakas, Griegas ir vėlesnieji Kodaly, Manuel de Falia ir kt. Daugiausia jam tas pavyko chorinėje kūryboje, kur Banaitis neplečia liaudies melodijos, bet tiesiog skrupulingai vengia ją perdirbinėti, kartodamas tik perkelia į kitą tonaciją, bet iš esmės ji lieka nepaliesta. Svarbiausia jo muzikos lietuviškoji žymė dainose yra išlaikyta melodijos ir harmonijos visuma, tas glaudus ryšys tarp abiejų kūrybinių aspektų.

Kameriniuose kūriniuose Banaitis žymiai laisvesnis ir visuotinesnis, bet ir ten gausu lietuviškos dvasios bei individualumo. Jis dažnai savo instrumentalinių kūrinių harmonijoje vartoja kvartų, kvinčių ir didžiųjų sekundžių intervalus. Tos visos harmoninės priemonės K. V. Banaičiui išplaukia iš gelmės, be dirbtinių pastangų, ir būdingos visai jo kūrybai. Labai būdingas jo kūrybos bruožas yra vyraujanti lirinė nuotaika ir fragmentinė formų sąranga. Tas fragmentiškumas jaučiamas net ir jo sonatose, bet netrūksta bendros ir savyje užbaigtos visumos. Nevengė, ypač ankstyvoje savo kūryboje, Banaitis ir naujoviškumo. Jis stengėsi jungti naują garsą su lietuviškuoju liaudies muzikos elementu. Aplamai, Leipcigo laikotarpį tenka laikyti K. V. Banaičio kūrybingiausiu. Čia jis pasireiškė naujomis idejomis ir kūryba yra geros kompozicinės technikos, išvystytas savarankiškumas. Tuo metu ir kiek vėliau parašė Sutemos vizijas ir giesmes (solo ir fortepionui), Sonatą Rapsodiją (violenčelei ir fortepionui), Lietuvos idilijas (arfai, smuikui ir klarnetui) simfoninį paveikslą — Vakarui artėjant (neinstrumentuotas). Vėliau, Kauno laikotarpiu, K. V. Banaitis susitelkė prie choro ir solo dainų. Svarbiausios šios kūrybos yra solo dainos: Aš per naktį, Vandens lelija, Obelų žiedai, Atsiminimas, Savo skambančia daina. Didesnieji choriniai veikalai yra Kun. Birutės giesmė, Sveika būk tėvų šalie ir Agnus Dei. Lietuvoje ir tremtyje K. V. Banaitis harmonizavo kelis šimtus dainų, kurios išleistos mažesniais rinkiniais ir 100 liaudies dainų 1951. Paskutinis jo muzikinis veikalas — Jūratės ir Kastyčio opera, muzikos žinovų nuomone, reikalinga pataisų; dalis jos visokių netobulumų glūdi ir librete.

NEBEGRĮŽTANTIEJI

Dr. Albertas Tarulis mirė balandžio 3 d. Jis buvo g. 1906 II 6 Daugailiuose. Mokėsi Petrapilyje, Rokiškyje ir Kaune. 1935 baigė Vytauto D. univ. ekonomijos mokslus, kuriuos 1936-38 dar pagilino Vienos ir Berlyno univ., 1947 Frankfurto a. M. univ. gavo dr. laipsnį. Nepriklausomoje Lietuvoje dirbo įvairiose ekonominėse bendrovėse, Prekybos, pramonės ir amatų rūmuose. Okupacijos metais Marginiuose, Statybos valdybos dir. ir kt. Jis buvo vienas tų, kuris1942-44 padėjo suorganizuoti pogrindžio ryšius krašte, kuriais nekartą pasinaudodavo ir Į Laisvę, ypač didesnius kiekius pogrindžio spaudos tolimesnėms vietoms nuvežant. Taip pat per ekonomines b-ves jis telkdavo lėšas tuo metu veikusiam Vlikui. JAV 1947-52 Pittsburge Carnege technologijos instituto prof., nuo 1952 dirbo Kongreso bibliotekoje. Buvo vienas tų, kuris Lietuvos laisvės reikalus gynė plunksna ir jo knygos: Soviet Policy Toward the Baltic States 1918-40, 1959; American - Baltic Relations 1918-22 ir kt. susilaukė pakankamai svetimųjų domės.

Kleofas Jurgelionis, vienas iš stambiausių JAV senosios kartos poetų, mirė 1963 XII 24 d. Riverside, Kalifornijoje. Jis buvo gimęs 1886 I 1 Kupiškyje, mokėsi Petrapilyje, kur buvo pagrindiniu Petrapilio liet. aktoriumi, vietos vaidinimų ruošėju, dirbo Lietuvių Laikraštyje.

Prof. Viktoras Biržiška mirė sausio 27 d. Čikagoje, paskutinysis iš trijų brolių ir prof. Buvo gimęs 1886 m. vasario 23 d. Viekšniuose, gyd. A. Biržiškos, žemaičių bajoro, šeimoje. Mokėsi Šiauliuose, studijas baigė Petrapilio technologijos institute, nuo 1922 dėstė Lietuvos univ., vėliau Vytauto D. univ. ir Vilniaus univ. matematiką, buvo Lietuvos kariuomenės karininkas, artilerijos tiekimo skyr. viršininkas. Jaunas įsijungė į slaptą lietuvių veiklą, dalyvavo socialistiniuose rateliuose, o jo darbas 1920-22 Vilniaus lietuvių tarpe buvo pats reikšmingiausias visuomeniniame bare.

Stasys Leskaitis, žinomas Ivošiškio slapyvardžiu, mirė vasario 10 d. Naujorke. Velionis buvo gimęs 1902 m. gruodžio 24 Krasnogrūdos k., Beržininkų vls., Seinų aps. Baigė Vytauto D. univ. teisę, vėliau mūsų spaudos korespondentas užsienyje, red. Vairą, Kūrybą ir kt.

Stepas Sodeika mirė kovo 15 d. Čikagoje, Dainavos ansamblio dirigentas, Kauno valstybinės operos baritonas, Vilniaus konservatorijos dėstytojas. Buvo gimęs 1903 XII 11 Jurbarke.

Kun. Juozapas Valantiejus, ilgametis Waterburio klebonas, mirė balandžio 7 d. Jis buvo gimęs 1883 m., o klebonaudamas pasižymėjo ne tik gausiomis aukomis lietuviškiesiems reikalams, bet gyvu žodžiu visur pasisakydavo už lietuvybę parapijose, draugijose ir kt.; jis buvo vienas iš nedaugelio lietuvių senosios kartos kunigų, kurie suprato ir Lietuvių Fronto Bičiulių veiklą, ją nuoširdžiai paremdavo.

Prof. inž. dr. Steponas Kolupaila mirė balandžio 9 d. Jis buvo gimęs 1892 m. lapkričio 14 d. Tuminiškėse, Latgaloje, bet jo protėviai ten buvo nukilę iš Biržų - Panevėžio apl. 1915 baigė Maskvos geodezijos institutą, 1921 atvyko į Lietuvą, kur dėstė Dotnuvos žemės ūkio technikume, nuo 1922 Lietuvos univ., o nuo 1940 Vytauto D. univ. statybos skyriaus dekanas; nuo 1948 Notre Dame (So. Bend, Ind.) univ. prof. Velionis Lietuvoje buvo vienas geriausių mūsų hidrologijos žinovų, suradęs maksimaliniams debitams skaičiuoti formulę ir žiemos debitams skaičiuoti metodą, kuris JAV vadinamas Lithuanian method, dalyvavo daugelyje tarptautinių hidrologijos konferencijų, redagavo Tarptautinę hidrologijos bibliografiją ir yra parašęs gausių mokslo darbų.

DIENŲ SĄVARTOJE

LITERATŪROS IR MENO PREMIJOS

Kaziui Bradūnui kovo 22 d. įteikta Draugo premija už eilėraščių rinkinį Sidabrinės kamanos; 1000 dol. šiai premijai paskyrė J. Evans- Evanauskas.

Mariui Katiliškiui balandžio 5 d. Los Angeles įteikta Lietuvių rašytojų d-jos premija už beletristikos knygą Šventadienis už miesto.

Juozui Kralikauskui kovo 22 d. įteikta Draugo romano premija už Mindaugo nužudymas, tai lyg Titnago ugnies tęsinys; 1000 dol. Draugo romano premijai skyrė dr. A. Razma.

Algimantui Mackui sausio 25 d. įteikta Vinco Krėvės literatūrinė premija už poezijos rinkinį Neornamentuotos kalbos generacija ir jos augintiniai.

Dailininkas **Romas Viesulas** laimėjo antrą kartą už grafikos darbus Guggenheimo premiją ir 4,500 dol.

Dr. M. Anysui paskirta dr. Vydūno literatūrinė 1000 dol. premija sausio 21 d. už veikalą (rankraštyje) Senprūsių giminių kovos su vokiečių riterių ordinu nuo 1230 ligi 1283 m. (Neaišku tik kodėl antraštėje atsirado "senprūsiai" vietoje tikro jų vardo Prūsai).

Prof. dr. Zenonui Ivinskiui kiek anksčiau paskirta Aidų mokslo premija už Lietuvos istorijos rankraštį.

Šios premijos yra geriausias atsakymas Lietuvos okupantui, kuris nuolatos skelbia mūsų kūrybinę mirtį ir negalią.

DAILĖS PARODOS

Čiurlionio galerijoje balandžio 4 d. atidaryta Lietuvos sukilimams paminėti paroda (1794, 1831, 1863, 1941 ir vėlesnėms partizaninėms kovoms). Joje dalyvavo 18 dailininkų su 25 kūriniais. Paskirta jury komisijos II premija dail. A. Marčiulioniui už Prieš aušrą (skulptūra) ir III premija —dail. L. Vilimui už Partizano mirtis (tapyba). Toje pat Čiurlionio galerijoje suruoštos individualinės parodos: **Algirdo Kurausko** (sausio mėn) ir **Sandros Čipkuvienės** (vasario mėn), pasižymėjusios naujais kūrybiniais proveržiais.

II lietuvių religinio meno paroda buvo suruošta kovo 7-15 d. d. Čikagoje, Šv. Kryžiaus par. mokykloje. Ją suruošė Amerikos liet. R. katalikų federacija, technikiniu vykdytoju pakvietusi inž. M. Ivanauską, ir sudariusi įspūdingą garbės komitetą. Dėl rengėjų neapdairumo didelė mūsų žymesniųjų ir pačių stipriausiųjų menininkų nedalyvavo, bet šiai parodai atsiuntė 146 darbus 27 dailininkai, kai kurie išstatydami iki 16 paveikslų ir tuo pagelbėdami parodą paversti beatrankine muge. Nors šios parodos laimėjimu tenka laikyti Čikagos burmistro skelbimą — III 7-15 d. d. Lietuvių religinio meno savaitė, — bet mūginė parodos tvarka, atrodo, bus lietuvių meno reprezentacijai nepadėjusi, bet tik pakenkusi, svetimiesiems parodėme ne geriausius darbus, bet tik kas pasimaišė. Antras labai nemalonus reiškinys, kad dail. A. Rūkštelė į šią parodą atnešė Kristaus išdavimą, kur Judu įamžinęs dail. V. Vizgirdą.

Elena Kepalaitė, iki šiol žinoma daugiau išraiškos šokiu ir tapybos darbais, IV 5 suruošė Brooklyno muziejuje skulptūros parodą. Buvo išstatyta 17 bronzos darbų, kuriuose ji siekia iki abstrakto. L. Horsto biustas pateko ir į New York Times.

R. Kavaliauskaitė (iš Australijos) laimėjo Lietuvių komiteto pasaulinei parodai rengti Pasaulinės parodos ženklelio projekto varžybas. Ženklelyje: iškeltos rankos laiko Lietuvos trispalvę ir apsuktas spygliuota viela.

Sukaktuvininkai. Lietuvos garbės konsulas **Antanas O. Šalna** (Shallna) vasario 28 d. sulaukė 70 m. Konsulas A. O. Šalna gimęs ir teisės mokslus baigęs šiame krašte, pragarsėjęs advokatas ir daugelio lietuvių organizacijų veiklus narys, Lietuvos garbės konsulu buvo paskirtas 1939. Jo darbai Lietuvai, kaip ir daugelio kitų diplomatų, dažnai visuomenei nežinomi ir jos nepastebimi. Sukaktuvininkas A. O. Šalna sėkmingai gynė ir tebegina Lietuvos reikalus šio krašto teismuose, paprastai iškylančius Lietuvos piliečių palikimų bylose, kurias kiekvienu metu Lietuvos okupantas įvairiai bando laimėti savo naudai. Laimėtąsias palikimų bylas prieš okupantų pastangas konsulas ir adv. A. O. Šalna paskelbia įvairiuose JAV teisės žurnaluose, tuo palaikydamas gyvą Lietuvos nepriklausomybės klausimą JAV teisininkų tarpe, tuo pačiu liudydamas ir teisinį Lietuvos valstybės statusą JAV. A. O. Šalna turi daug įvairių nuopelnų Lietuvos vardą nuolat iškeldamas svetimųjų tarpe: jis tam randa pakankamai laiko ir progų turėdamas daug pažinčių JAV senatorių ir kitų aukštų pareigūnų tarpe.

Dr. Juozas Pajaujis - Javis sulaukė kovo 14 d. 70 m. Jis gimęs 1894 Cyrailių k., Punsko vls. (okupuotame lenkų trikampyje). Mokėsi Seinuose, stud. Berlyne ir 1926 baigė ekonomiją Kielio univ. dr. laipsniu. Buvo Prekybos instituto, vėliau Vilniaus univ. docentas, 1950-52 Aliaskos univ. prof. Nuo 1918 dirbo valstiečių liaudininkų partijoje, buvo 1926 seimo narys. 1941 Laikinosios vyriausybės darbo ir socialinės apsaugos ministras.

Marcelinas Šikšnys, matematikas ir ilgametis Vilniaus Vytauto D. gimn. direktorius, Lietuvoje sulaukė 90 m. Baigė Maskvos univ. matematiką, bendradarbiavo Varpe, vėliau rašė pjeses, kurių svarbiausia ir daug kardų vaidinta yra Pilėnų kunigaištis.

KONCERTAI

Smuikininko **Izidoriaus Vasyliūno** smuiko koncertas kovo 14 d., kur buvo atlikta K. Banaičio sonata D-moll, Bostone Jordan Hall, sutiktas amerikiečių kritikos gana palankiai. Taip pat toje pat salėje koncertavo kovo 22 d. sol. **Valentina Kojelienė,** o balandžio 24 d. pianistė **Aldona Kepalaitė.** Abu koncertai susilaukė palankios amerikiečių kritikos, nors, aplamai, laikoma šiandieną Bostono muzikinė kritika esanti reikliausia visose JAV. Pažymėtina, kad Aldona Kepalaitė šiais metais kovo 7 d. buvo gerai įvertinta ir Naujorko muzikinės kritikos, koncertavusi Town Hall.

Toronto "Varpas" įdainavo 15 dainų į plokštelę.

Tyrimų laboratorija lietuvio vardu Amerikiečių Cascade Cartrige, Inc. III 16 atidarė naują laboratoriją, kurią pavadino vyriausiojo šios bendrovės chemiko dr. Viktoro Jasaičio vardu — Jasaitis Laboratory. Dr. V. Jasaitis (g. 1901) kovojo nepriklausomybės kovose savanoriu, 1922 baigė Kaune gimn., 1929 Vienos univ., gavo dr. laipsnį. 1930-40 Ginklavimo valdybos sprogstamų medžiagų skyriaus viršininkas, 1940-44 Vytauto D. univ. doc., nuo 1951 dirba Lewiston, Idaho. Okupacijos metais dr. V. Jasaitis buvo veiklus pogrindžio, tremties metu LB narys. Laboratorijos atidarymo metu dr. V. Jasaitis prisipažino esąs kovojančios Lietuvos sūnus, ką pastebėjo ir vietos amerikiečių spauda.

Kristijono Donelaičio 250 m. gimimo sukaktį Aidai paminėjo skirdami 3 nr., kur sutelkta gausiai apie K. Donelaitį studijinės ir apžvalginės medžiagos. Pagrindinius straipsnius parašė: J. Brazaitis, Al. Vaškelis, J. Tininis, A. Šešplaukis ir P. Reklaitis. Atskiru leidiniu K. Donelaitį pagerbė ir Čikagos Pedagoginis Lituanistikos Institutas.

Antanas Maceina: Niekšybės paslaptis. Antikristas istorijoje pagal V. Solovjovo pasakojimą. Brooklyn 1964, 294 psl. in 12°. Išleido Ateitininkų Federacija, viršelis P. Jurkaus. Kaina 4 dol.

Lietuvių Dienos 1964, 2-4 nr.

Sėja 1964 2 nr.

Kristijonas Donelaitis Literatūrinio realizmo pradininkas. Jo gimimo 250 m. sukakčiai paminėti. Čikaga 1964, 54 psl. in 4°. Išleido Pedagoginis Lituanistikos Institutas Čikagoje. Leidinyje trumpos Metų ištraukos, jų vertimas į svetimas kalbas ir Donelaičio s a k m ė s. Taip pat Instituto klausytojų M. Drungos, M. Lekšo kūrybos nagrinėjimai.

Praeitį nugiedrinus

Labai dažnai pasigesdavome svetima kalba platesnio darbo savo tautos proistorei ir savos tautos kilmei nušviesti, ypač kai ne viename krašte daug kas vis dar nesugeba ar nenori b a l t ų tautų iš jų kaimynų s l a v ų darbu atėjo dr. M. Gimbutienė. Jos darbu atėjo dr. M. Gimbutienė Jos **The Balts** yra kaip tik vienas iš tų labai mums reikalingų įvadinių darbų ir gana patrauklus svetimtaučio akiai. Autorė šiame darbe gana plačiai apžvelgia baltus, jų proistorę nuo naujojo akmens amžiaus iki istorinių laikų, nagrinėja jų skeldėjimą tautomis, kurių gyvieji atstovai šiandieną tėra lietuviai ir latviai. Taip pat įžvalgiai paliečia ir senąją baltų religiją, nors čia autorė žvelgdama iš proistorės, nevisada įstengia antrines apraiškas skirti nuo pirminių, todėl ne visur tas senosios baltų religijos vaizdas yra perdėm tikras. Proistorikė būdama autorė, daugiausia naudojasi ir proistorine medžiaga, bet labai dažnai sustoja ir ties baltų kalbomis bei jų žodžiais, kuriuos nevisada tiksliai suderina su savo srities medžiaga, būtent sugestyvinės prielaidos, kad namas ir domus, Dievas ir deus bei panašūs būtų vienašakniai — neįtikina, nes domus įpratę esame jungti su dimstimi, o Dievą su Jupiteriu (iš Dies-piter) ir t.t.

Marija Gimbutas The Balts, New York 1963, 286 p. in 8°, su 79 nuotraukomis, 47 piešiniais ir 11 žemėlapių. Išleido Frederick A. Praeger.

A. Mž.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Art Collection of the Lithuanian Franciscan Fathers. Išleido T. Pranciškonai, Brooklyn 1963, 127 psl. in 4°. Tekstas Pauliaus Jurkaus, išverstas į anglų k. J. Boley, fotografijos — Vytauto Maželio. Tai lietuvių architektų darbų nuotraukos Kennebunkporte ir 30 dailininkų tapybos, grafikos, skulptūros ir kitų darbų reprodukcijos, kurios sudaro 109 psl.

P R A N E Š I M A S :

Ilgos distancijos kelyje į Lietuvos laisvę žurnalo Į Laisvę *naštą perėmė nauji redaktoriai — bičiuliai Antanas Mažiulis, dr. Antanas Klimas, dr. Antanas Musteikis ir administratorius Vytautas Žiaugra.*

Linkėdami jų žygiui sėkmės, žvelgiame į savo dalį atlikusius redaktorius bičiulius Stasį Daunį ir jo talkininkus Petrą Bagdoną, Aloyzą Baroną, Juozą Baužį, Vladą Būtėną, Vincą Rygertą bei administratorių Kostą Bružą. Jų indėlis — nuo Nr. 25 iki 33 — pasilieka šviesus žurnalo istorijoje ir rezistencinės dvasios išlaikyme. Už tai jiems bičiuliškas ačiū.

L.F.B. Vyriausioji Taryba ir
Amerikos-Kanados Valdyba

LIETUVIŲ STUDIJŲ SAVAITĖ

Šią vasarą, rugpiūčio mėn. 9-16 d.d. Dainavos stovykloje prie Detroito bus **pirmoji lietuvių bendra studijų savaitė**, kurios pagrindinė tema: Idejos ir darbai 20 metų išeivijos perspektyvoje. Paskaitos lies dabartinę padėtį Lietuvoje, mūsų buitį svetur ir mūsų santykį su Lietuva. Paskaitininkais sutiko: dr. J. Balys, dr. V. Bieliauskas, dr. J. Girnius, dr. I. Gražytė, V. Kamantas, J. Miklovas, dr. L. Sabaliūnas, K. Skrupskelis, dr. I. Užgirienė, dr. V. Vardys, V. Vaitiekūnas, B. Vaškelis. Taip pat numatyti dar simposiumai ir vakarais meno programos, tarp jų ir Antrasis kaimas.

Šią studijų savaitę ruošia jaunosios kartos sudarytas komitetas, kuriam vadovauja R. Šliažas, remiamas JAV LB centro valdybos, ypač J. Jasaičio ir V. Adamkavičiaus. Reikia tikėtis, kad ji bus sėkminga ne tik studijinių klausimų įžvalga, bet kartu padės pažinti įvairių srovių žmonėms vieniems kitus ir sutelks juos bendram lietuvybės išlaikymo ir laisvės kovos žygiui. Stovyklos komiteto pirm. adresas: R. Šliažas, 3140 W. 42nd Place, Chicago, Ill. 60632, o registruotis — Jonas Buitkus, 8025 Logan St., Detroit 9, Mich.

Į LAISVĘ AUKOJO:

Clevelando LF Bičiulių rambūris — 100 dol.; dr. J. Sungaila (Toronto) — 17 dol.; A. J. Vasaitis — 7 dol.; Vincas Baronas (Venecuela) — 7 dol.; A. Grigaitis (Australija) — 5 dol..

Po 4 dol.: dr. A. Baltrukėnas, dr. M. Vaitėnas;

Po 3 dol.: K. Barzdukas, J. Norkaitis (Vokietija), A. Sabalis (Rochester), J. Žilionis, J. Kojelis (Los Angeles).

Po 2 dol.: J. Ambrizas, Ig. Andrašiūnas, L. Barauskas, K. Grina, K. Gimžauskas, dr. A. Jurkus, kun. M. Kirkilas, B. Liškus, J. Miklovas, V. Milukas, L. Padleckas, E. Raugas, V. Skladaitis, A. Skrupskelienė;

Po 1 dol.: J. Sadūnas, kun. J. Velutis; J. Laukaitis (Vokietija) — 2 DM.

Mieliesiems žurnalo rėmėjams nuoširdžiai dėkoja

Į Laisvę administracija

Paštas siunčiamą spaudą (Bulk rate), kad ir žino naują adresą, nepersiunčia gavėjui, bet grąžina siuntėjui, kas sudaro administracijai trigubas pašto išlaidas.

Labai ir labai prašome, pakeitus adresą, utojau pranešti administracijai. **Į Laisvę administracija**

Į LAISVĘ ATSTOVYBĖS

Anglijoje: S. Nenortas, 1 Ladbroke Gardens, London W. 11

Australijoje: N. Butkūnas, 9 Cowper St., St. Kilda, South Victoria

Italijoje: Dr. Z. Ivinskis, Via Verbania 28, Interno 18, Roma

JAV: LFB Sambūrių Valdybos

Kanadoje: V. Aušrotas, 189 Glenholme Ave., Toronto 10, Ont.

Švedijoje: P. Puida, Markvards g. 9, Stockholm, Va.

Šveicarijoje: Dr. P. Radvila, Werkgasse 50, Bern

Vokietijoje: Alina Grinienė, 8 Muenchen 54, Kristallstr. 8